*“BÜYÜK TÜRK LÜGATI”*NDA ELİF HARFİ İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİRLER (C.I, S. 181-370)

Arif GÜRGEN

Yüksek Lisans Tezi
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ
2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Arif GÜRGEN

*"BÜYÜK TÜRK LÜGATI"*NDA ELİF HARFİ İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİRLER (C.I, S. 181-370)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

28/08/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Büyük Türk Lügatı'nda Elif Harfiyle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler (C. I, S. 181-370)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

(X)Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

(X)Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

(X)Tezimin bir yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

28/08/2014

Arif GÜRGEN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ danışmanlığında, Arif GÜRGEN tarafından hazırlanan bu çalışma 27/08/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ İmza: ....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE İmza: ....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Orhan BAŞARAN İmza: ....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 28/08/2014

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜYÜK TÜRK LÜGATI'NDA
ELİF HARFİ İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİRLER
(s. 181-370)

Arif GÜRGEN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

2014, Sayfa: 236

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ (Danışman)
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Doç. Dr. Orhan BAŞARAN

Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Büyük Türk Lügatı* adlı eserinin birinci cildinde 181-370. sayfaları arasında yer alan madde başı kelimelerinin kullanım örneği olarak zikredilen şiirlerin ele alındığı bu çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş Bölümünde Hüseyin Kâzım Kadri'nin hayatı anlatıldıktan sonra çeşitli ilim dallarıyla ilgili kaleme aldığı eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Birinci Bölümde, *Büyük Türk Lügatı* hakkında bilgi verilmiş, önemi üzerinde durulmuş, lügatın telifi esnasında takip ettiği metoda değinilerek eserde kullanılmış olan kaynak çeşitliliğine dikkat çekilmiştir. *Büyük Türk Lügatı*'nda çalıştığımız kısımda (Elif maddesi 181-370 sayfaları arası) şiirlerine yer verilen Osmanlı sahası şairleri ve bu şairlerin lügatta kullanılan şiirlerinin sayısı da bir tablo halinde bu bölümde sunulmuştur.

İkinci Bölümde, *Büyük Türk Lügatı'*nın çalışmamıza konu olan kısmındaki Osmanlı sahası manzum Türk İslâm Edebiyatı metinleri ilgili madde başlığının altında Latinize edilmiştir. İlgili bölümde kullanılan manzumeleri ulaşabildiğimiz kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarı dipnotlarda gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügatı,* Türk Dili, Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE POEMS RELATING TO WORDS THAT BEGINS WITH ELİF MATTER IN THE GREAT TURK LOGHATI (181–370 pp)

Arif GÜRGEN

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet GÖKTAŞ

2014, Page: 236

Jury: Assist. Prof. Dr. Mehmet GÖKTAŞ (Advisor)

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Assoc. Prof. Dr. Orhan BAŞARAN

In the first volume of Husain Kazim Kadri Great Turk Loghati between 181 and 370 pages, this work of inspeted poems which told. By the examples of we of head articles consist of one introduction and two parts.

In the general introduction, brief information about various science branches which he wrote was given after telling Husain Kazim Kadri's life story.

In the first part information about "Great Turk Loghati" was given and emphasized its significance and the method followed during the glossary's copyright and stressed out the variety of source which used in the work. So far the part we have studied in "Great Turk Loghati" (Elif matter between 181-370 pages) poem of Ottoman field poets have their taken place and these poets has their poems which have used in the glossary have been presented as chart in this part.

In the second part, Ottoman field verse Turk Islam Literature texts which are being the subject of our study "Great Turk Loghati" are latinized under the relevant senction sources we have acces to has been determined and has shown in the footnote.

Key Words: Husain Kazim Kadri, *Büyük Turk Loghati*, Turkish language and Turkish literature.

KISALTMALAR

b.	: Bakınız
c.	: Cilt
Dr.	: Doktor
haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
mad.	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
mec.	: Mecaz
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
v.s.	: Ve sâire
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Hüseyin Kâzım Kadri, edebiyat ve matbuat âleminde Şeyh Muhsin-i Fânî müstear ismiyle tanınmıştır. Çok değerli bir ilim ve fikir adamı olarak kıymetli eserler veren müellif, ilim ve irfan hayatımıza çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak en önemli katkısı hiç şüphesiz otuz senesini verdiği en kıymetli eseri olan *Büyük Türk Lügatı*'dır. Türk dilinin en önemli ve geniş kapsamlı bir lügatı olarak *Büyük Türk Lügatı* aynı zamanda Türkçe'nin lügat açısından ciddi anlamda bir eksikliğini gidermiştir.

Büyük Türk Lügatı Türkçe'nin Osmanlı ya da Garp lehçesinden başka Uygur, Azerî, Kırgız, Yakut, Çuvaş, Koybal, Kazan lehçelerinin kelimelerini de kapsaması ve bu lehçelerin mukayeseli, edebî bir lügatnamesi olması açısından da bir ilk olmasının yanında Türk dili ve kültürü için büyük bir kazanımdır. Bunun haricinde Osmanlı Türkçesi'ne Arapça, Farsça, Batı dillerinden geçme kelimelerin kökenini ve Osmanlı Türkçesi içerisinde kullanım şeklini örneklerle göstermesi *Büyük Türk Lügatı*'nın bir diğer önemli özelliğidir.

Büyük bir kültür hazinemiz olan Hüseyin Kâzım Kadri'nin ortaya koyduğu *Büyük Türk Lügatı*'nı tanıma ve tanıtma adına yapılan bu mütevazı çalışma ile o büyük hazinenin kapısını aralamaya çalıştık.

Tez çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Hüseyin Kâzım Kadri'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verilerek tanıtılmıştır.

Birinci Bölümde, *Büyük Türk Lügatı*'nın hazırlanış gayesi ve dilimiz, edebiyatımız, kültürümüz açısından önemi ifade edilmiş sonrasında Büyük Türk Lügatı'nın hazırlanma şekli ve kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümün sonunda çalışmamıza da esas teşkil eden Elif Maddesi 181-370 sayfaları arasında bulunan şiirler ve bu şiirlerin şairlerinin isimleri, şiir sayıları tablo halinde verilmiştir.

İkinci Bölümde çalışmamızda esas konuyu teşkil eden *Büyük Türk Lügatı*'nda elif harfiyle başlayan kelimelere yer verilmiştir. İlk önce kelimelerin eserde yer alan anlamı ve kısa bir açıklaması verilmiş, bu kelimelerin kullanımına örnek teşkil eden şiirlerler Latin harflerine aktarılmış ve şiirlerin tespit edilen kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir.

Bu çalışmamda yakın ilgi ve desteğini gördüğüm başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖKTAŞ'a ve Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalının değerli öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Erzurum – 2014 **Arif GÜRGEN**

GİRİŞ

I. HÜSEYİN KÂZIM KADRİ (HAYATI VE ESERLERİ)

A.HAYATI

Büyük Türk Lügatı'nın müellifi Hüseyin Kâzım Kadri 1870 yılında İstanbul Beylerbeyi'nde doğdu. Babası Trabzon valilerinden Kadri Bey'dir. İlköğrenimine Beylerbeyi Sıbyan Mektebi'nde başladı. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdi. Mülkiye Mektebi'nin idâdî kısmına kaydolmasına rağmen babasının Aydın vilâyeti defterdarlığına tayin edilmesi üzerine İstanbul'dan ayrılarak ailesiyle İzmir'e gitti. Burada İngiliz Ticaret Mektebi'nden mezun oldu. Özel hocalardan Arapça ve Farsça dersleri aldı. Fen bilimlerini tahsil etti. Büyük Türk Lugatı'nı yazmaya karar verdikten sonra Yunanca ve Latince öğrendi. Merak duyduğu ziraatçılık konusundaki bilgilerini geliştirmek için bir ara Almanya'ya gitti.

Hüseyin Kâzım Kadri ilk resmî görevine Aydın Vilâyeti Muhasebe Kalemi'nde başladı (1877). Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra istifa etti. Ailesi İstanbul'a dönünce Maliye Nezâreti Mektûbî Kalemi'ne girdi (1890). Bir müddet sonra Hariciye Nezâreti Umûr-ı Şehbenderî Kalemi'ne geçti (1895). Bir süre Dârüşşafaka'da astronomi hocalığı yaptı. Ardından Tiflis Şehbenderliğine tayin edildiyse de annesi rıza göstermeyince daha önce çalıştığı maliyedeki görevine döndü. 1902'de bu görevinden de ayrılarak II. Meşrutiyet'in ilanına kadar resmî görev almadı.

Hüseyin Kâzım Kadri'nin mücadeleci bir mizaca sahip oluşu sık sık görev değiştirmesine sebep oldu. Bir ara Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le Yeni Zelanda'ya giderek bir köy kurup orada yaşamak teşebbüsünde bulundu. Fakat hükümetin durumdan haberdar olması yüzünden bu düşünce gerçekleşmedi. II. Meşrutiyet'ten sonra yine Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le *Tanin* gazetesini çıkardı. Meşrutiyet'in ilanından önce girdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle kendisine bir çok görev teklif edildi. Canik (Samsun) mutasarrıflığı ve Beyrut defterdarlığına tayin teklifini kabul etmedi. Ardından Selânik mutasarrıflığı (1909), Halep valiliği (1910), İstanbul şehreminliği (1911) ve İstanbul vali vekilliği gibi görevlere getirildi. 1912'de Selânik valisi oldu. Aynı yılın nisan ayında yapılan seçimlerde Manisa mebusu seçildi.

Kısa bir süre sonra tekrar Selânik valiliğine tayin edildiyse de 1912 yılının Ağustos ayında bu görevden ayrıldı.

I. Dünya Savaşı başlarında ailesiyle beraber Beyrut'a giden Hüseyin Kâzım Kadri buradaki kütüphanelerden ve Arap âlimleriyle Hıristiyan din adamlarından da faydalanarak Büyük Türk Lugatı ile ilgili çalışmalarını yoğunlaştırdı. Mütarekenin ardından Suriye Osmanlı Devleti'nin elinden çıkınca yerli halk tarafından kendisine teklif edilen Beyrut valiliğini kabul etmeyip İstanbul'a döndü. Aydın mebusu olarak Meclis-i Meb'ûsan'a girdi ve meclisin birinci reis vekilliğine seçildi. Mîsâk-ı Millî'nin belirlenmesi için meclise ilk teklifi verdi. İstanbul'un işgali üzerine meclis feshedilince bir süre açıkta kaldı. Tevfik Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat nâzırlığı ve Adliye nâzır vekilliği görevlerinde bulundu (1920). Bu sırada Ankara hükümeti ve Mustafa Kemal'le görüşmek için Müşir Ahmed İzzet Paşa başkanlığındaki heyetle Bilecik'e, oradan da Ankara'ya gitti. İstanbul'a dönüşünde Evkâf nâzırlığı ve Maliye nâzır vekilliği yaptı. Ağustos 1921'den sonra hiçbir resmî görev kabul etmedi. Bazı özel banka ve şirket idare meclisi üyeliklerinde bulundu.

Hüseyin Kâzım Kadri son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında çalışarak geçirdi. Dinlenmek için gittiği Tarsus'ta 17 Ocak 1934'te vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'na defnedildi. Kitaplarını ölümünden iki yıl önce Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne vakfetmişti. Neşredemediği kitap, makale, tercüme ve hâtıraları ise kızı Rikkat Kunt tarafından Türkpetrol Vakfı'na verildi.

Hüseyin Kâzım Kadri'yi yakından tanıyanlar onun âdil olmayan idarecilere karşı cesur ve cüretli bir mücadeleci, gerektiğinde mensubu bulunduğu fırka ve grupları bile en ağır şekilde tenkit etmekten çekinmeyen, idareciliğinde otoriter bir şahsiyet olduğunu söyler. Bazı görevlerinden maaş almayacak kadar menfaat ve hırstan uzak, fedakâr bir insan olarak bilinen Hüseyin Kâzım Kadri Arapça ve Farsça'dan başka Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Yunanca ve Latince'ye de vâkıftı.[1]

B. ESERLERİ

Hüseyin Kâzım Kadri birçok alanda eser vermiş bir müellif olarak eserlerinde genellikle Şeyh Muhsin-i Fânî müstear adını kullanmıştır. Müellifin en belirgin özelliği

---

[1] Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kâzım Kadri*", İslâm Ansiklopedisi*,Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst. 1998, (C. 18, s. 554-555.)

ise ilmî ve fikrî yönünün kuvvetli olmasıdır. Trabzon Vilâyet Gazetesi, Resimli Kitap, Saadet, Tan, Yeni Asır, Tasvir-i Efkâr, Vakit, Ma'lûmat, Tanin, İkdam, İctihad, Servet-i Fünûn, Sebîlürreşâd gibi gazete ve dergilerde dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili birçok makale yazdı, kitap yayımladı. Hüseyin Kâzım Kadri'nin dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyaset alanlarında altmışa yakın eseri bulunmaktadır. Dört ciltlik Büyük Türk Lügatı en önemli eseridir.[2] Diğer eserleri ise şunlardır:

1. Hak ve Hakikat
2. 10 Temmuz İnkılâbı ve Netâici
3. Felâha Doğru
4. İstikbale Doğru
5. Bağlar Arasında
6. Çiftçilik Nasihatleri
7. İlmî Ziraat
8. Ziraat Dersleri
9. Bağcılık
10. Ziraat Albümü
11. Çiftçi Çocuğu
12. Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü
13. Çiftçilik Dersleri
14. Amelî ve Nazarî Ziraat Dersleri
15. Yirminci Asırda İslâmiyet
16. Nûrü'l Beyân (Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi)
17. Mahdumkulu Divânı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume
18. İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzâhı
19. Ziya Gökalp'in Tenkidi
20. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım

---

[2] Şevki, *Hüseyin Kâzım Bey,* Ebüzziya Matbaası, İstanbul 1935, s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK TÜRK LÜGATI

1.1. BÜYÜK TÜRK LÜGATI'NIN HAZIRLANIŞ GAYESİ VE ÖNEMİ

Hüseyin Kâzım Kadri'nin, uzun, sürekli ve yorucu bir mesai neticesinde telif etmiş olduğu, dört büyük ciltten oluşan *Büyük Türk Lügatı*, kaba bir tasnifle, Türkçenin iki ana kolunu kapsamaktadır: *Batı Türkçesi* ve *Doğu Türkçesi*. Büyük oranda edebî tanıklarla desteklenmiş olan sözlük; Osmanlı Türkçesinde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça ve Batı dillerinden (İtalyanca, Fransızca, Lâtince, Rumca, İngilizce…) geçme bütün söz varlığını içermenin yanı sıra; Türkçeyle uzaktan yakından münasebeti bulunan bütün Türk lehçe ve şivelerininde (Uygur, Çağatay, Azerî, Kazak, Çuvaş, Yakut…) tekmîl bir sözlüğüdür. Türkçedeki alıntı kelimelerin yanında lehçe ve kollarıyla beraber Türkçe kökenli kelimelerin örnekli bir fihristi hükmündeki *Büyük Türk Lügati*'nin bu yönüyle Türk sözlükçülük tarihinde bir ilke imza attığı şüphesizdir. Hüseyin Kâzım Kadri "*Türkistân-ı Çînîden Avusturya hudutlarına kadar uzanan kıtaât-ı vesîada mütemekkin akvâm-ı Tûrâniyye arasında münâsebât-ı siyâsiyye husûlünü temîn etmek üzere Türk lisânının muhtelif lehçelerini birleştirmek lüzûmunu bugün değilse bile yarın bütün şiddetiyle hissedeceğiz; çünkü her kavim ve millet günün birinde kendi lisânı etrâfında toplanmaya mecburdur. (...) Bu muhtelif lehçeler arasında daha ziyâde rikkat ve nezâket kesbeden Osmanlı Türkçesini Türkistan'ın her tarafında umûmî bir lisân-ı edebî ve fennî ve millî olmak üzere kabûl etmek daha muvâfik olur sanırım"* sözleriyle de eserin gerekliliğini dile getirmiştir.[3]

İşte, yukarıda da temas ettiğimiz veçhiyle dil anlayışını kuvveden fiile geçirmiş olan Hüseyin Kâzım, hayatının en önemli adımını atar ve *Büyük Türk Lügatı*'nı yazma kararı alır. Arapça ve Farsçanın yanı sıra Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve nispeten de Lâtince ve Grekçe (eski Yunanca) dillerini öğrenmiş olan Hüseyin Kâzım Kadri; 1895'te üç arkadaşıyla yazmaya karar verdikleri *Büyük Türk Lügatı*'nın bir hazırlık ve münakaşa mecmuası olmak üzere *Tanin* gazetesini çıkarmak istemiş fakat, lügati yazmakta arkadaşları kendisinden ayrılınca bu gazeteyi neşretmekten vazgeçmiştir.

[3] Mehmet Saray, *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Kültür Birliği,* Nesil Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 63.

Gazetenin çıkartılması ancak on beş sene sonra yani 1908'de gerçekleşebilmiştir. Hüseyin Kâzım Kadri, Meşrutiyet'ten önce İttihat ve Terakki'ye girmiş olduğu halde gazeteyi çıkarmaya başlarken bu gazetenin bağımsız, tarafsız bir çizgide devam etmesini sağlamaya çalışmıştır. Kendisi, *Tanin*'de siyasî yazılar yazmamış, Türk lehçeleriyle ilgili küçük yazı numuneleri neşretmekle yetinmiştir.

Bu eseri, 1895'te Tevfik Fikret, Beyrut valisi Nurettin Bey ve Şevki Bey ile birlikte hazırlamaya karar vermiş olmasına rağmen, bu karar yerine getirilememiş; arkadaşlarının vazgeçmesi üzerine Hüseyin Kâzım, hedefine doğru tek başına yola çıkmıştır. Hüseyin Kâzım Kadri, eserin dîbâcesinin baş kısmında bu eseri yazma sebebini ve kapsamını şöyle ifade etmektedir: "*Büyük Türk Lügati, Garb lehçesinden başka Uygur, Çağatay, Âzerî ve Kazan dillerinin ve Uygurcadan ayrılan ve bu nokta-i nazardan bütün Türk dilleriyle uzak yakın bir münâsebet arzeden Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi lehçelerin iştikakî, mukayesevî ve edebî bir lugātnâmesidir. Otuz beş senelik mütemâdî bir sa'yin hâsılası olan bu kitabı Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve âtiyen bir vahdet-i lisâniyyeye doğru gidebilmek imkânını hazırlamak için yazdım."* Bu sözlerle girişi yapılan uzun *dîbâce*de, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin kaynak eserlerinden, bu lehçelerin geçirdiği tarihî gelişmelerden, söz varlıklarından, imla ve ses özelliklerinden ayrıntılı biçimde bahsedilmiştir.[4]

Osmanlı Türkçesi'ndeki yetkinliği, ehlince kabul edilen ve hemen hemen her maddesine divan edebiyatından en az bir bazen de bir sözlük için aşırı kabul edilecek birçok örnek gösterilmiş olan *Büyük Türk Lügati*'nin, bu özellikleri dolayısıyla divan edebiyatı kaynakları arasında da çok müstesna bir yere sahip olduğu şüphe götürmez. Osmanlı Türkçesi açısından çok takdir gören *Büyük Türk Lügati*, bilhassa Doğu Türkçesi'yle ilgili eksiklik ve yanlışlıklar içermesi dolayısıyla eleştirilmiştir. Ancak buna rağmen, Türk lehçelerinin mukayesesi alanında ilk ciddî teşebbüs olması dolayısıyla, Türk lehçeleri açısından da, önemli bir sözlük olduğu inkâr olunamaz.

Hüseyin Kâzım Kadri'nin en önemli eseri olan Büyük Türk Lügatı'nın kıymetini arttıran bir diğer faktör de eser Mehmet Âkif, Hüseyin Siret, Süleyman Nazif, Halil Nihat, Abdülaziz Mecdi, Mehmed Ali Tevfik, Abdullah Cevdet ve emsâli güzide edebiyat üstadlarının nazarlarına arz ile, reyleri muhassalasını alarak tashihi, tehzip ve ilave gibi yeni baştan yorgunluklara göğüs germiş, hatta Kazan lehçesi lügatlerini Ayaz

[4] Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügatı*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, I, I.

İshak Bey'e Arabî, Farisî kelimeleri de bu dillerin âliyyat ve edebiyatına derin vukufu ehlince müsellem merhum Çerkeşli Hoca Bekir Efendi'yle gözden geçirtmek suretiyle bu kitapta bir yanlışın yer bulamamasına beşer gücü yettiği kadar ihtimam etmiştir. İşte bunun içindir ki Hüseyin Kâzım Kadri'nin lügatı şimdiye kadar basılıp çıkan bütün Osmanlıca, Türkçe lügatlerimizin en büyüğü, en yanlışsızı, en bol şevahitlisidir.[5]

1.2. BÜYÜK TÜRK LÜGATI'NDA KULLANILAN YÖNTEM

*Büyük Türk Lügatı'*nda Osmanlı Türkçesinde kullanılan Türkçe kelimeler ile Arapça, Farsça, Fransızca gibi değişik dillerden ve Türk Dili'nin Uygur, Azerî, Kırgız, Çuvaş, Kazan, Tatar gibi lehçelerinden Osmanlı Türkçesi'ne girmiş kelimeler Osmanlı alfabesine göre alfabetik sırayla dizilmiştir. Farklı dil ve lehçelerde kullanılan ortak kelimelere ayrı birer madde olarak yer verilmiştir. Meselâ Türk Lehçeleri'nde ortak kullanılan "öz" kelimesi Uygur, Osmanlı, Azerî, Çağatay ve Kazan sahalarındaki kullanımı ayrı ayrı maddeler olarak ele alınmıştır. Madde başı olarak alınan kelimelerin ait olduğu dili ve türü belirtilmiştir. Kelimelerin kullanıldığı sahadaki anlamı verildikten sonra çoğu kelimeler ile ilgili atasözleri, deyimler, darbımeseller ve terkipler kaydedilmiş ve bunların çoğu ile ilgili manzûm ve mensûr eserlerden kullanım örneklerine yer verilmiştir. Verilen örneklerin hangi kaynaktan alındığı bazen eser adı, bazen de yazar adı verilerek çoğunlukla gösterilmiş, nadiren bilinmeyen kaynaklar için soru işareti kullanılmıştır.

Dinî literatüre ait kelimeler ele alınırken zaman zaman ayet ve hadislerden örnek verme yoluna gidilmiş; alınan ibarenin ayet ya da hadis olduğu belirtilmiştir. Eserin Arap alfabesiyle basılmış olan birinci ve ikinci ciltlerinde, madde başı kelimelerin okunuşu, Ebuzziya Tevfik ve Ahmet Vefik Paşa gibi dilcilerin Osmanlı alfabesi üzerinde bazı işaretler kullanmak suretiyle geliştirdikleri sistemle değil, transkripsiyon sistemiyle verilmiştir.[6]

---

[5] Ali İhsan Öbek, "Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası; Büyük Türk Lügatı", *Türkçe'nin Tarihi ve Edebiyatı Sempozyomu,* İstanbul 2009, s. 847.

[6] Ahmet Yıldıztaş, *Hüseyin Kâzım Kadri'nin Hayatı Sanatı ve Eserleri,* Yüksek Lisans Seminer Çalışması, Erzurum 2011, s.10.

1.3. BÜYÜK TÜRK LÜGATI'NDA ŞİİRLERİNE YER VERİLEN ŞAİRLER

Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügatı*'nda metod olarak kelimelerin kullanım örneğini göstermek için birçok farklı şairden şiir ve beyit örnekleri vermiştir. *Büyük Türk Lügatı*'nda ağırlıklı olarak Osmanlı yani Garp sahasından daha çok şairin şiirlerinden örnek verilmekle beraber, Azerî, Kırgız, Kazak, Çağatay sahasından ve İslamî Dönem Türk Edebiyatının ilk kaynaklarından da örnekler verilmiştir. Ancak çalışmamızda *Büyük Türk Lügatı*'nda Osmanlı yani Garp sahası şairlerin şiirlerine yer verilmiştir.

İncelediğimiz kısımda Osmanlı yani Garp sahasının şiirleri kullanılan şairler ile beyit sayıları aşağıda liste halinde verilmiştir:

Sıra No	**Garp Sahası Şairleri (Alfabetik Sıraya Göre)**	**Beyit Sayısı**
1.	Abdî	1
2.	Abdullah Cevdet	10
3.	Abdülhak Hamit Bey	61
4.	Ahmedî	1
5.	Ahmed Paşa	1
6.	Ahmet Sârbân	1
7.	Akif Paşa	4
8.	Ali Râzî	1
9.	Ali Ruhî	1
10.	Asî	1
11.	Âşık Paşa	13
12.	Atâyî	2

13.	Avnî	2
14.	Aynî	2
15.	Azizî	1
16.	Bâkî	17
17.	Baltacı Baba Kadri	1
18.	Behçet Bey	3
19.	Belîğ	2
20.	Beyânî	1
21.	Beyâtî	8
22.	Burak	2
23.	Cânızâde Abdullah	3
24.	Celîlî	1
25.	Cenâb Şahabeddin Bey	1
26.	Cevrî	2
27.	Derûnî	1
28.	Dîdâr	1
29.	Ebu'suûd Efendi	2
30.	Edhem Pertev Paşa	2
31.	Emrî	1
32.	Esad Muhlis Paşa	3
33.	Esrâr Dede	1
34.	Eşref Paşa	1

35.	Fâik Ali Bey	5
36.	Fâzıl	13
37.	Figânî	1
38.	Fitnat Hanım	1
39.	Fuzûlî	68
40.	Galip Dede (Şeyh Galip)	34
41.	Hâdî Abdüsselimzâde	8
42.	Hâkânî	25
43.	Hâlef	1
44.	Halil Nihad Bey	3
45.	Hâmî-yi Âmedî	1
46.	Haşmet	1
47.	Hâtem	1
48.	Hayâlî	4
49.	Helâkî	1
50.	Hemdemî	1
51.	Hersekli Arif Hikmet	5
52.	Hısâlî	1
53.	Hüseyinzâde Doktor Ali Bey	2
54.	Hüsrev	1
55.	İbrahim Hakkı Hazretleri	2
56.	İbrahim Nâşid Bey	1

57.	İbnü'l-Kemâl	2
58.	İnsî (Ûnsî)	1
59.	İshak Efendi	1
60.	İsmail Safa	5
61.	İzzet Molla	32
62.	İzzetî	1
63.	Kânî	2
64.	Kadı Burhanettin	1
65.	Kâzım Paşa	2
66.	Kavsî	8
67.	Kerâmî	1
68.	Kemâlpaşazâde	1
69.	Kemâlzâde Ekrem Bey	26
70.	Leylâ Hanım	1
71.	Leskofçalı Galip Bey	3
72.	Lutfî	1
73.	Manastırlı Nâilî	6
74.	Medhî	2
75.	Mehmet Akif Ersoy	70
76.	Memduh Paşa	1
77.	Miskîn	1
78.	Mithat Cemâl Kuntay	4

79.	Molla Abdülali	1
80.	Muallim Naci	7
81.	Muîdî	1
82.	Münif	11
83.	Mütercim Âsım	1
84.	Nâbî	62
85.	Nahîfî	3
86.	Nâmık Kemâl	15
87.	Nâsih	2
88.	Nâzım Paşa	1
89.	Nazîm	8
90.	Necâtî	1
91.	Necîb	1
92.	Nedim	30
93.	Nef'î	103
94.	Nesîmî	6
95.	Neşâtî	1
96.	Neşet	2
97.	Nevâyî	2
98.	Nev'î	7
99.	Nevres	7

100.	Neylî	1
101.	Nizâmî	1
102.	Râcî	4
103.	Râgıp Paşa	6
104.	Râmiz Paşa	1
105.	Recâîzâde Ekrem Bey	18
106.	Revânî	3
107.	Rıza Tevfik Bey	3
108.	Riyâzî	9
109.	Ruhî	14
110.	Sâbit	18
111.	Sabrî-i Şâkir	1
112.	Sadullah Paşa	3
113.	Salih Çelebi	1
114.	Sâmî	2
115.	Sarı Paşa	1
116.	Sarı Abdullah Efendi	1
117.	Sırrı Paşa	1
118.	Sinan Paşa	1
119.	Sultan Süleyman (Muhibbî)	1
120.	Surûrî	3
121.	Süleyman Dede	5

122.	Süleyman Nazif	2
123.	Süleyman Paşa	2
124.	Şâhî	1
125.	Şâir Eşref	4
126.	Şerif	1
127.	Şeyhülislâm Yahya Efendi	12
128.	Şeyhî	3
129.	Şinâsî	11
130.	Taşlıcalı Yahya Bey	1
131.	Tevfik Fikret	35
132.	Tokadîzâde Şekip Bey	1
133.	Ubeydî	1
134.	Üsküdârlı Hakkı Bey	25
135.	Üsküdârlı Talat Bey	1
136.	Vâhîd	3
137.	Vâkıf	1
138.	Vâkıf el-Celâlî	1
139.	Vâsıf	8
140.	Vecdî	1
141.	Veysî	6
142.	Yahya Bey	8
143.	Yenişehirli Avnî	24

144.	Yûnus Emre	2
145.	Ziya Paşa	49
146.	?	21

Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügatı*'nda madde başı olarak ele alınan kelimelerle ilgili manzum kaynaklar yanında mensur kaynaklardan da iktibaslarda bulunmuştur. Mustafa Efendi'nin *Tarih-i Naimâ*, Kâtib Çelebi'nin *Keşfu'z-zunûn* adlı eserleri gibi. Fakat biz bu çalışmamızda sadece Osmanlı sahası şairlerini ve eserlerini dikkate aldık.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK TÜRK LÜGATI'NDA ELİF HARFİ İLE BAŞLAYAN KELİMELERLE İLGİLİ ŞİİRLER

2.1. ELİF

(Arapça) Alfabenin ilk harfi. Şeklen (elif) olduğundan bu isimle müsemmadır; hakikatte (Hemze) dir.

Kadd-ı yâre kimisi ar'ar dedi kimi ***elif***
Cümlenin maksûdu bir ammâ rivâyet muhtelif[7]
Muhibbî (Sultan Süleyman)

İstikâmet olur elbet sebeb-i serdârî
Oldu ol yüzden ***elif*** kâfile-i salâr-ı hurûf[8]
Şâir Eşref

2.2. EB

(Arapça, isim) Baba, peder, nutfesinden ve kendi nevinden bir şahs-ı âharın tevellüd ettiği hayvan (Ta'rifât).

Eb u ceddin gibi cidd üzre olup
Eyle kesb-i hüner ey hayr-ı halef[9]
Sünbülzâde Vehbî

Düştü cüdâ naîm-i safâdan ***eb***u'l-beşer
Oldu Halîl'e tecrübe-geh gerden-i püser
Ziya Paşa

---

[7] Muhibbî, *Divân, (*haz. Coşkun Ak), 1.baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 105.
[8] Alpay Kabacalı, *Şâir Eşref Hayatı, Sanatı, Yergileri,* Özgür Yayınları, İstanbul 1988, s. 45.
[9] Süreyya A. Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî,* Şûle Yayınları, İstanbul 2000, s. 63.

Ömrün efzûn eyleyüb Hayy u Kadîr u Lâyezâl
Devlet ü câhın füzûn etsin bi-hakkın ***bû***-turâb

Üsküdârlı Hakkı Bey

Zâhid ü rindi kodun aşkın ile bir şekle
Bu'l-aceb şûh-ı dilâra büt-i ra'nâsın sen

Cevrî

Bu'l 'aceb mecmûa-i kesret-nümâdır kâinat
Cümlenin şirâze-i cem'iyyet-i eczâsı bir

Hersekli Hikmet Bey

Bu'l 'acebdir hele ebnâ-yı zaman
Görmüşüz çok mutaassıb nâdân[10]

Sünbülzâde Vehbî

Bizi ***âbâ***-i bî-vücûdumuzun
Cevf-i mâzîde siyâh ve uzun
Gece teşkil eden hayatından
Ninniler ihtirâ edip avutan[11]

Tevfik Fikret

Usûl-i i'tikâd u i'tiyâd u resm ü âdetde
Bütün ***ebnâ***-yı âlem meslek-i ***âba***ya ta'bidir

Yenişehirli Avnî

Etmişidi çün zuhur ol nûr-ı Rabb
Cebhe-i ***âbâ*** vü ecdâdında hep

Ubeydî

---

[10] A. Beyzâdeoğlu, 71.
[11] Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste* (haz. Fahri Uzun), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1962, s. 39.

Âbâ-i heft-i ulvî ile çâr mâdere
Onlar değil mi vâsıtâ-yı akd-i evvelîn
Üsküdârlı Hakkı Bey

Bozulur ebter olur silsile-i heft ***âba***
Verse ger çârzen-i haclegeh-i dehre talâk
Yenişehirli Avnî

2.3. İBÂ

(Arapça) Şiddetle imtinâ etmek, kabul etmemek, çekinmek, ihtirâz etmek, korunmak, iğrenmek, tiksinmek.

Kim ki Allah'dan ***ibâ*** eyler
Başka dergâha ilticâ eyler[12]
Fuzûlî

Et ***ibâ*** imdâd-ı istibdâddan
Verdiği cânânın olsa eyle red
Âb-ı in'âmı yakar vicdânını
Kurb-ı sultân âteş-i sûzân buved
Abdullah Cevdet

2.4. EBTER

(Arapça Sıfat) Kuyruğu kesik hayvan, kendisinden sonra zürriyeti kalmayan.

Allah âdı olsa her işin önü
Hergiz ***ebter*** olmaya ânın sonu
Süleyman Dede

---

[12] Fuzûlî, *Türkçe Divan,* (haz. İsmail Parlatır), 1.baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 45.

2.5. İBTİHÂL

(Arapça) Allah'dan tazarru ve niyâz etmek.

Mevt oldu ne söyleyim bu hâle
Encâm o niyâz u ***ibtihâle***[13]
Abdülhak Hâmid Bey

2.6. EBCED

(Arapça) Hurûf-ı arabiyeyi câmi olan manasız sözler, bu harflerin sırasına göre tekâbül eden adedlere ebced hesabı denilir.

Âna malûm idi esrâr-ı kitâb-ı melekût
Gelmeden levh-i hecâye kelimât-ı ***eb u ced***[14]
Nâbî

Eb u ceddile tefâhür eden ***ebced***-hânın
Ehl olan redd u kabûlüne verir mi ahkâm?[15]
Nef'î

[13] Abdülhak Hâmid Tarhan, *Bütün Şiirleri 1-2* (haz. İnci Enginün), Dergâh Yay., İstanbul 1982, c.1, s. 67.
[14] Nâbî, *Divân,* (haz. Ali Fuat Bilkan), Akçağ Yayınları, Ankara 2011, c.1, s. 140.
[15] Nef'î, *Divân,* (haz. Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 60.

2.7. EBED

(Arapça, isim) Zaman, mebde ve nihâyet tasavvur edilmeyen zaman ve müddet; istikbalde devâm-ı vücût, nihâyeti olmayan ve bir şeyle mukayyed ve bir şeye münhasır bulunmayan müddet-i zaman.

Değil zamân ile feyz-i kemâlî zâtîdir
Ezel ***ebed*** edemez ânda hükmünü imrâr
?

Ebed ezel aynı nağmedir bizlere
Bu vahdet nâyının bir nevâsıyız
Abdullah Cevdet

Bunca emsârı hâk ile yeksân
Bunca deryâ vü deşti yekser eden
O büyük tâziyâne-i ezelî
Ki sürer hâdisât-ı ekvânı
Ebed -âbâd inkılâbâta[16]
Abdülhak Hâmid Bey

İle'l-***ebed***.. Bu tahayyül verirdi neşe bana
İle'l-***ebed*** onu sevmek ile'l-***ebed*** mü'lim
Fakat hayat- fezâ
Bir ibtilâ ile sevmekti en güzel emelim
Tevfik Fikret

Ey eşk-i merhamet akacaksın ile'l-***ebed***
Yoktur şifâ ümidi bu ummân-ı hastaya
Abdullah Cevdet

---

[16] Tarhan, c.I, s. 82.

Düşman kaçıyor münhezimen hâsir u hâib
Billâh ***ebed***îdir bu sizin aldığınız nâm.

Abdülhak Hâmid Bey

Serine tâbi ederdi cesedi
Bunu terk etmemiş idi ***ebedî***

Hâkânî

Niçin hayatına versin zevâl fikrimizin
Veren bugün ***ebediyyet*** cihânda bir âna

Abdülhak Hâmid Bey

Olur, güzergeh-i hîçî tarîk-i sa'y u ümîd
Güler likâ-yı fenâ çehresinde âsârın
Bu zerre nâmını kâbil mi eylemek ***te'bîd***
Uçar havada perişan gubârı âsârın.

Süleyman Nazîf

Fânilik ile mukayyedim ben
Bazen sanırım ***müebbed***im ben

Abdülhak Hâmid Bey

Bu ne hicrân-ı ***müebbed***, bu ne hüsrân-ı mübîn
Ezilir rûh-ı semâ, parçalanır kalb-i zemîn[17]

Mehmet Âkif Bey

O hayâlin tadı kirpikler gözden damlar
Bir koşan gölgeyi bir âh-ı ***müebbed*** kovalar

Midhat Cemâl Bey

[17] M. Âkif Ersoy, *Safahat* (haz. A.Vahap Akkaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 123.

Ettim ***müebbeden*** seni şiirimde kal’a bend
Oldukça ömrün ol yine sen hasm-ı ma’delet
Pür- kahır intikam edecektir ale’d-devâm
Vicdânını muhâsara beş yüz bin iskelet
Abdullah Cevdet

2.8. ÂBİDE

(Arapça) Âfet, hârikulâde şey, dillere destan olup kalan vak'a, eslâftan kalan âsâr ve mebânî, sehl-i mümteni tarzında, taklid ve tanziri kâbil olmayan manzûme, birinin tezkir ve te’bid-i namı için vücûda getirilen eser-i sanat.

Ne derin levh-i tezâdındır aman yâ Râbbi
Ne kadar ***âbide*** gördüm ki çamurdur kalbi
Mithat Cemâl Bey

Evet, ne toprağın üstünde kabr-i ma’lûmun
Ne ***âbiden*** ne mebâni-i yâd-ı ma’sûmun
Fâik Ali

2.9. EBR

(Fârisî, isim) Bulut, sehâb, mîğ.

Çün ***ebr*** değilsen olma giryân
Çün seyl değilsen etme efgân
Fuzûlî

Bahr eder mi kâinâtı gark-ı emvâc-ı kerem
Ebr ise dâim cevâhir-pâş gevher-zâ mıdır?
Nef’î

Ebr-i bârân ki yağar bâğ ü gülistân üzre
Katreler kim dökülür sünbül ü reyhân üzre[18]
Bâkî

Olsun gamında bencileyin zâr u bî-karâr
Âfâkı gezsün ağlayarak ***ebr***-i nevbahâr
Bâkî

Nice şâd olmasunlar kim bu ikbâl-i dilârânın
Misâl-i ***ebr***-i nisân lütfü şâmil feyzi âmm oldu
Nedim

2.10. EBRÛ

(Fârisî, isim) Kaş.

Temâşaya nice takat getürsün yâ dil-i âşık
Ki her ***ebr***ûsu bir şemşîr ü her müjgânı bir hançer[19]
Nef'î

Ey hilâl-***ebrû*** cemâlin hakkı bak âyineye
Bir musaffâ âbdır kim aks-i mâhî gösterir.[20]
Şeyhülislâm Yahyâ Efendi

Hattın değilse fikr-i ***ebru***vândan bir zaman geçmem
Ben eller geçdiği köprüden ey kâşı kemân geçmem
Necîb

Nuvişte- mushaf-ı pîşânî-i latîfinde
Çü nûn ve'l-kalem ol ***ebrû***vân hilâl-numûd
Sâmî

---

[18] Bâkî, *Divân,* (haz. Sabahattin Küçük), 2.baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.60.
[19] Nef'î, s.112.
[20] Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, *Divan,* (haz. Rekin Ertem), Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.45.

2.11. İBRİK

(Garb-Farisî) Âb-rîz'den muarreb isim. Emzikli bakır veya toprak su kabı.

Sebû-yi meyle ***ibrik***-i vuzû bir hâkdir amma
Ne hikmetdir bilinmez biri sâlih biri fâsıkdır
Nâbî

2.12. EBKEM

(Arapça) Dilsiz, bî-zebân.

Hâce-i fikridir ol fâzıl-ı dânâ ki ânın
Pîş-i bahsinde olur cevher-i küll ***ebkem*** ü deng
Üsküdârlı Hakkı Bey

Gül ü bülbül asamm ü ***ebkem*** ü lâl
Sulhu ben bârî etmeyem ihlâl
Abdülhak Hâmid Bey

2.13. EBLAK

(Arapça-Farisî) Eblek'ten muarreb, Aklı-karalı at, âlâ bacak, gösterişli ve güzel at.

Ablak-süvâr-ı rüzgâr âşûb-ı Rûm u Zeng-bâr
Leşker-şikâr-ı kâm-kâr Behrâm-ı Efrîdûn-alem[21]
Nef'î

Yegâne şehsüvâr-ı ***eblak***-ı devrân ki hemvâre
Olur ne semte gitse feth u nusret peyk-i rehvârı[22]
Nef'î

[21] Nef'î, s.95.
[22] Nef'î, s.88.

2.14. EBLEM-ÇÜŞ

(Garp-Arapça) Eblem, belim, şiş dudak. Mürekkep sıfat-ahmak, budala, sersem.

Tuza "deh!" sonra demekden "çüş!"
Oldu bîzâr üçüncü ***eblem çüş!***

Recâîzâde Ekrem Bey

2.15. İBLÎS

(Arapça isim, sıfat) Şeytan, hilekâr, dekci, muğfil.

Kande kim cem ola câm ü dilber ü aşk u şebâb
Ânda ***iblîsin*** ne hâcet mekrine idlâline

Nâbî

Ânâ benzerdi ger sürse yüzüne zerde çâv ***iblîs***
Ânâ benzerdi ger cinnî olaydı kehribâ tal'at

Nef'î

Etsin diye halkı böyle ifsâd
İblîsi de biz mi ettik icâd

Tokadîzâde Şekîb Bey

Zihî kerem ki nazar kılmayıp adâvetine
Müyesser eylemiş ***iblîse*** itibâr-ı bekâ[23]

Fuzûlî

İhsanına kör dilenci ***iblîs***
Kışmer başısı Aristotalîs.[24]

Gâlip Dede

---

[23] Fuzûlî, s.80.
[24] Şeyh Galip, *Divân,* (haz. Naci Okçu), 1.baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 125.

2.16. İBN

(Arapça, isim) Oğul, veled, ferzend. Daima izâfetle kullanılır.

Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid
Ki bunlar ***ibn***-i vakt olmuş gam-ı ferdâyı bilmezler[25]

Hayâlî

İbn-i vaktim ben ebu'l-vakt olmazam
Abd-i mahzım ben tasarruf bilmezem[26]

Niyâzî

Eyledim mezheb-i ***ebn***â-yı zamânı taklîd
Yâd-ı yâdımda olur dost ferâmüşümde

Râgıp Paşa

Mümkün olsa kaçarım âlem-i ervâha kadar
İhtilat eylemem ecsâm ile makberde bile
Ol kadar eyledim ***ebn***â-yı beşerden nefret
İstemem yüzlerini görmeyi mahşerde bile.[27]

Şâir Eşref

Budur ***ebn***â-yı âlemin kârı
Resm-i mensûhdur vefâkârî

Vahîd

Düşman geliyor maksadı ifnâ-yı vatandır
Karşı duracak düşmana ***ebn***â-yı vatandır.

Abdülhak Hâmid Bey

---

[25] Hayâlî, *Divân,* (haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s.85.
[26] Niyâzî-i Mısrî, *Divan,* (haz. Kenan Erdoğan), 2.baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 94.
[27] Kabacalı, s. 92.

Nice Âsâf selefin görmemiş ***ebn***â-yı zaman
Gerdi kutb-ı feleği devr edeli heft-evreng[28]

Nef'î

Bize sensin ilâhe-i sâni
Sen var ol rûh-ı akdese mahrem
Olalım bizde garka-i mâtem
Âlemi kaplasın zalâm-ı 'adem
Günyüzü görmesin ***benî*** âdem

Abdülhak Hâmid Bey

Behîmiyyet çerâ-gâh-ı sefâdır
Gam-ı âlem ***benî*** âdem içindir.

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey

İnsan ânâ derler ki ede kalb-i rakîkî
Âlem nevi ile kesb-i melâlet

Ziya Paşa

Ânın gelmedi dehre ferzendi hîç
Ederdi ***tebennâ*** eger bulsa pîç

İzzet Molla

2.17. İBHÂM

(Arapça) Anlaşılmaz ve gayr-i vâzıh bir surete koymak. Felesefe ve mantıkta bir kelimenin iki muhtelif manayı ifade etmesi.

Va'de-i lutfu murâd üzre tamâm eylemedin
Sırr-ı ser-beste-i vuslat yine ***mübhem*** kaldı

Nahîfî

[28] Nef'î, s.171.

Mirât-ı devletin bu da bir sırr-ı ***mübhemi***
Mansıbda âşinâları bîgâne gösterir

İzzet Molla

Beyân-ı ukde-güdâzınla ***mübhemât***-ı şu'ûn
Yavaş yavaş açılıb ber-vuzûh olur rûşen[29]

Mehmet Akif Bey

Başka bir hüzn ile olur manzûr
Mübhemiyyette gizlenen âtî

Süleyman Nazîf

2.18. EPSEM

(Garp, sıfat) Dilsiz gibi sâmit, sus, sâkit.

Bu matla-ı garrâyı oku ***epsem*** ol ânda
Ma'lum olur ahvâlimiz erbâb-ı vefâya

Rûhî

Aşka çün dermân bulunmaz geç emekden ey hakîm
Gel bilinmez nesneden geç ***epsem*** ol dermân budur.[30]

Nesîmî

2.19. ETRÂB

(Arapça, tirb cemi, sıfat) Bir yaşta olan, yaşdaş, hem-sin, akrân ve emsâl.

Hep şaşıp kalmış iken bahtına akrân-ı ***etrâb***
Âkıbet eyledi devrân onu da mahv ü türâb

Diyojen Gazetesi

---

[29] Ersoy, s. 103.
[30] Nesîmî, *Türkçe Divân,* (haz. Hüseyin Ayan), TDK Yayınları, Ankara 2002, c.1, s. 74.

2.20. İTKÂN

(Arapça) Yakinen bilme, cezm; delilleri illetleriyle bilmek ve kavâid-i külliyeyi cüziyatiyle zabt etmek.

Safha-i âyine içre hatt-ı rûşen-veş olur
Sinenin esrârı zâhir dide-i ***itkân***ına[31]

Nedim

2.21. ETEK

(Garp, isim) Elbisenin belden aşağı sarkan kısmı, dâmen, zeyl.

Sanman şafak görüp tûf-i kahrın sipihrden
Tâb-ı nedâmet ile tutuştu ***etekl***eri

Münîf

O nahl-ı nâz ***eteğ***i belde bir nihâl olmuş
Aceb mi dâmen-i serv-i sehî müsmir olur

Sâbit

Giyip bir âl ***etek***lik hâleden meydâna azm etti
Semâda Mevlevî âyinini tasvir eder mehtâp

Belîğ

Nâmûsunu sakla her halelden
Sen akl ***eteğ***ini koyma elden

Fuzûlî

Kişi nâmerd ***eteğ***in tutmayıp ölmek hoşdur
Çünkü nâmerdde yok bezl ü atâ imkânı

Seyyid Azîm Şirvânî

---

[31] Nedim, *Divân,* (haz. Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 89.

Çekeli bezmden ol lebleri meygûn ***eteğin***
Doldurup kanıyla sâğar-ı dil-i pürhûn ***eteğin***
Cânızâde Abdullah

Dest-i ihlâs ile cânân ***eteğin*** tutsayidin
Şeref-i rütbede sultân-ı kamû âlem idin
Cânızâde Abdullah

2.22. ETMEK (EKMEK)

(Garp, isim) Ekmek tellaffuz edilir. Üt, yani ateş gören ve ateşe gösterilen şey, ütülenmiş hamur, yiyecek şey, gıda, azık, aş. Mecazen medar-ı hayat ve maişet.

Akşam olmuş, fırının peykesi ekmekle dolu;
Nar kadar kırmızı, pişkin, sıcacık ***ekmekle***
Münhasif kurs-ı kamer
Gibi enzâra vurur, üstü susamlı, kokulu
Pideler, yağlı simitler yayılı, gevrekler
Cam dolaplarda güler,
Halkalar iplere geçmiş asılı… Hep fırının
Pişirip döktüğü esbâb-ı hayat âmâde
Mütevazı', sâde
Kût-ı yek-rûze ki tahsiline kâfidir onun
Bir kuruşçuk getiren en ufacık bir himmet…
Çokluğuyla doyurur halkı mübarek nimet
Kemâlzâde Ekrem Bey

Olmaz harem-i derûnda makrûn
Etmekçi telaşı ile mazmûn[32]
Ziya Paşa

[32] Bilge Ercilasun, *Ziya Paşa,* Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 143.

2.23. İTYÂN

(Arapça) Gelmek, getirmek, zikr ve irâd etmek.

Esbâbını eyleyim de ***ityân***
Var ise eger sözümde noksân

Nâmık Kemâl

2.24. ÂTÎ

(Arapça) Gelecek ve önde olan zaman, müstakbel.

Efkâr için sipihr-i teâlî bilinmeli
Âtî çıkınca ortaya mâzî silinmeli

Tevfik Fikret

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak
Bilmem ki ölüm var mıdır ondan daha alçak[33]

Mehmet Akif Bey

Ay yıldız o mâzîdeki bir süsdür emin ol
Âtîde güneşler doğacak bayrağımızdan

Mithat Cemâl Bey

2.25. ESER

(Arapça, isim) Bir şeyin vücûduna delâlet eden alâmet ve nişân.

Hased-i kalb-i adüv lûtf ile olmaz zâil
Senkte muzmer olan âteşe âb etmez ***eser***

Nâbî

[33] Ersoy, s. 141.

Reng-i ruhsâre-i gül-i hurşîd
Eser-i seyl-i hazânımdır.

Riyâzî

Âyînesi işdir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı ***eserinde***[34]

Ziya Paşa

Efendiler bu ***eserlerde*** şimdi bastırılır
Biner biner saçılır yurda çünkü lâzımdır[35]

Mehmet Akif Bey

Âsâr-ı selefden ettim imlâ
Bir hayli nevâdir-i dilârâ

Ziya Paşa

Nice ***âsârda*** Kays u Ferhâd
Olunur şimdiye dek hayr ile yâd[36]

Sünbülzâde Vehbî

Ettim şuarâ-yı Rûmu tahkîk
Âsâr u zamanlarıyla tatbîk[37]

Ziya Paşa

Bugün bizim tepemizden bakan şu ***âsârı***
Siyânet eylemeden aciziz değil yapmak[38]

Mehmet Akif Bey

[34] Ercilasun, s. 42.
[35] Ersoy, s. 194.
[36] Beyzâdeoğlu, s. 83.
[37] Ercilasun, s. 33.
[38] Ersoy, s. 134.

Çeşm-i şûhundur dil-i âşıkta ***te'sîr*** eyleyen
Sevdiğim mühr-i Süleymân'ın cihânda adı var

Nedim

Nedir o gamlı nigâhındaki hafî ***te'sîr***
Ki ruh-ı şâiri bir lemhada eder teshîr

Kemâlzâde Ekrem Bey

Biri kâr eylemezse elbet eyler diğeri ***te'sîr***
Enîn ü nâledir feryâddır âh u figândır bu

İzzet Molla

Eylerken o hâleti tasavvur
Elbette eder kişi ***teessür***

Ziya Paşa

Kaldı dilde ne ârzû-yı visâl
Ne ***teessür*** ne infiâle mecâl

İnsî

Bîhûde değil ***teessürâtı***
Lâkin kime anlatırsın eyvâh

Muallim Nâcî

Teessürât-ı beşerden gelir mi dehre melâl
Zihî tasavvur-ı bâtıl zihî hayâl-i muhâl[39]

Tevfik Fikret

Âfâkâ mukabil bu ***müessir*** nağamâtım
Tenha olunur refref-i bâlin ile tanzîr

Abdullah Cevdet Bey

[39] Fikret, s. 48.

Yok, şüphe ki bu hâl-i ***teessür*** geçecekdir
Bir gün ne ***müessir*** kalacak bunda ne âsâr[40]

Abdülhak Hâmid Bey

Bütün measiridir bir ***müessirin*** ekvân
Müessir olmasa olmaz nizâm üzre devâm

Nâzım Paşa

Hep meâsir bu ***müessirden*** bulur feyz ü vücûd
Gerçi eyler sûretâ âsâr âdemden zuhûr

Ziya Paşa

Müessirât-ı tabiatla dâim uğraşarak
Bütün cihân gibi onlar da istiyor yaşamak[41]

Mehmet Akif Bey

Bugün hayat-ı müzehher yarın memât-ı siyâh
Bu inkılâp ile âdem ne kâra kâdirdir
Fakat yine beşerindir ***meâsir***-i ekser
Eğerçi kendisi de dâhil-i ***meâsir***dir

Abdullah Cevdet Bey

Bir fâilin ***meâsiridir*** cümle hâdisât
Ne iktizâ-yı çerh ü ne hükm-i zamânedir.

Ziya Paşa

2.26. İSM

(Arapça, isim) Günah, kabahat, suç, vebâl; amden irtikâp edilen müstehakk-ı ukûbet olan günah; şer'an ve tab'an taharrüz vâcib olan fiil ve hareket.

---

[40]Tarhan, c.II, s. 49.
[41] Ersoy, s. 175.

Esîm-i mu'terife merhamet mürüvvetdir
Karîn-i afv olagelmiş hatâsı insanın

Ziya Paşa

Bûs eder nâme-i a'mâl-i ***esîmi*** Cibrîl
Hâtem-i yâd-ı kerîminle olunca mahtûm

Yenişehirli Avnî

Hâşâ Lillâh kereminden ola mahrum senin
Afvına şefkatine kalmışıken abd-i ***esîm***

Nazîm

2.27. ESÎR

(Rumca) Saf hava, isim, kudemâya göre arzı kuşatan havanın ilerisinde fezâyı dolduran gayr-ı kâbil-i nüfuz seyyâl, ebâdı dolduran ve bütün ecsâma nüfûz ile hararetin ve ziya ile elektriğin intikaline hizmet eden elâstiki ve gayr-ı kâbil-i vezn-i seyyâl.

Bildiki ber külhan-ı dûzah-ı meâb
Çarh-ı ***esîr*** ânâ nazar-ı cûy-ı âb[42]

Nâbî

Südde-i âtıfeti kâbe-i ervâh-ı ukûl
Dergeh-i mâ'daleti secdegeh-i çarh-ı ***esîr***

Üsküdârlı Hakkı Bey

2.28. UCÂC

(Arapça, isim) Acı ve tuzlu su.

[42] Nâbî, c.I, s. 128.

Ben de ederim bu kavli teslîm
Hemhâl olamaz ***ucâca*** tesnîm

Ziya Paşa

Muhîtin vasfıdır azb-ı ***ucâc***-ı lezzet-i enhâr
Müsemmâ vâhid ammâ muhtelif evsâf ile esmâ

Nâbî

2.29. ECR

(Arapça, İsim) Sevâb, mükâfât-ı uhreviyye, emek mukabili verilen şey, ücret, bir iş üzerine insanın görmesi lazım gelen mukabele-i uhreviye.

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden
Yorulma öyle ya, Mevlâ ***ecîr***-i hâsın iken[43]

Mehmet Akif Bey

2.30. ECEL

(Arapça, isim) Son vakit ve zaman.

Tutuldu savlet-i hümmâ-yı muhrika nâgâh
Revânın aldı ***ecel*** eyleyüp şitâb yazık

Recâizâde Mahmut Ekrem Bey

Yanımda kaza dururdu daim
Başımda ***ecel*** dönerdi her ân[44]

Namık Kemâl

[43] Ersoy, s. 121.
[44] Vasfi Mahir Kocatürk, *Nâmık Kemâl'in Şiirleri,* Edebiyat Yayınevi, Ankara 1966, s. 112.

Feryâd bu şevkden keselden
Bin ye’s ile geçmedim emelden
Yeksân edecek o var bir
Bilmem niçin ürkerim ***ecelden***?

Abdülhak Hâmid Bey

Müştâkınam ey ***ecel*** kerem kıl
Def’-i elem eyle ref’-i gam kıl

Fuzûlî

Zât-ı âlâsı vücûd ü ademin sâhibidir
Ehl-i enfâsa hayât ü ***ecelin*** vâhibidir[45]

Şinâsî

2.31. ECLÂF

(Arapça, isim) Erâzil, baldırı çıplak takımı, esâfil.

Elinde kanlı kılıçlar tavâif-i ***eclâf***
Ederdi zümre-i ahyârı ser-te-ser itlâf

Kemâlzâde Ekrem Bey

2.32. ECEM

(Arapça, Ecme’nin cem’i isim) Sık ağaçlık, orman, koru, vahşi hayvan yatağı olan ağaçlık.

Kuvvetde hayli zuafâ olsa nüfûzu
Âhû bereyi hâmi-i şîr-i ***ecem*** eyler

Yenişehirli Avnî

[45] İsmail Parlatır, *Şinâsî Bütün Eserleri,* Ekin Kitabevi, Ankara 2005, s. 28.

Olsa ger tab'-ı nebâtâta mürebbi gazabın
Gürbe-i bîd ola bazû-şiken-i şîr-i ***ecem***[46]

Nef'î

2.33. ECNEB

(Arapça) Cem'i ecânib, ecnebî, müştak kıyasî; bir memlekete yabancı olan başka memleket halkı, yâd.

Akrabâ olsa da farazâ düşmen
Ecnebîden yine elbet ehven

Sünbülzâde Vehbî

Nasb eyledim bugün seni vâlî o cânibe
Ma'rûz imiş birâz sademât-ı ***ecânibe***

Abdülhak Hâmid Bey

Şâyed ola bu hayâle zâhib
Kim oldu lebâleb ***ecânib***

Nâbî

2.34. İHSÂ

(Arapça) Âlâ sebîli'l-icmâl saymak, ta'dâd etmek.

Yokdur şuarâsına hususâ
İmkân-ı hudûd 'add u ***ihsâ***

Ziya Paşa

Ger hamdine yoksa hadd u ***ihsâ***
Şükret ki zebân-ı acz gûyâ[47]

Galip Dede

[46] Nef'î, s.221.
[47] Şeyh Galip, s.132.

Şümâr-ı nimetinde bî-vefâdır leşker-i a'dâd
Senâ-yı kudretinde nâresâdır süllem-i ***ihsâ***

Nâbî

İhsâ-yı senâya yetse kudret
Fevt etmez idi şeh-i risâlet

Vâsıf

Döşenmiş o deşte ***hasât*** u rimâl
Kenarı cevâhir gibi bî-misâl

İzzet Molla

2.35. AHVEL

(Arapça) Biri iki gören, şaşı, şehlâ.

Yüzüme eğri bakamaz zirâ
Feleğin çeşm-i ***ahveli*** görünür

Nef'î

Vahdeti seyr edemez ***ahvel***-nigâh-ı iştibâh
Hesti-i eşyâyı gûne gûn bir güya iki

?

Ne mükedder mizâc-ı ***ahvel*** ki
En mülevven dem-i şebabımda
Görerek boş hayât-ı pûr-cûşı
Beni gafil yaşatdı hilkatden
Tutdu âvâre her saâdetden[48]

Tevfik Fikret

---

[48] Fikret, s. 65.

2.36. İHVÂN

(Arapça, isim) Kardeş, birader, dâder, yâr, dost.

Yusûf gibi envâ-ı mihen çekmeğe muhtaç
Âsân değil ***ihvâna*** veliyyü'n-niam olmak.[49]

Nâbî

Gördünüz mü ne aceb ey ***ihvân***
Ne musîbet ne belâ bu bühtân

Fâzıl

Cümlemiz hâl-i müsâvâttayız
Deşt-i pehnâ-yı ***muâhâttayız.***

Yenişehirli Avnî

Lîk sen hüsn-i muvâlât edegör
Akrabâ ile ***muâhât*** edegör

Sünbülzâde Vehbî

2.37. AHTER

(Fârisî, isim) Yıldız, sitâre, necm, kevkeb. Mecâzen tâli', baht.

Eylerse gurûb mihr-i enver
Tekrâr tulû'udur mukarrer
Hiç açmayacak fakat bu gülbün
Her ân edecek gurûb o ***ahter***

Abdülhak Hâmid Bey

[49] Nâbî, c.I, s. 114.

Şehsuvâr-ı âlem-ârâ kim revâdır olsa ger
Na'l u mîh-ı rahşı çerhin âfitâb u ***ahteri***[50]

Nef'î

Burc-ı devlettir eli eylese peydâ ne aceb
Hey'et-i mâh-ı nev u suret-i ***ahter*** mudâm[51]

Bâkî

2.38. İHTİRÂ

(Arapça) Bir şeyi yoktan ihdâs etmek, icâd etmek, emsâli görülmemiş bir şeyi vücûda getirmek, bir şeyi başka bir şeyden ihdâs etmek.

Cemşîd görse bezm-i erâzilde bâdeyi
Bî-şek teessüf eyler idi ***ihtirâ'ına***

Nâbî

Nâbî'ye bu ***ihtirâdır*** hâs
Teslîm eder ânı ehl-i ihlâs

Ziya Paşa

Benim ol ***muhteri***-i tarz-ı belâgat ki olur
Sözlerim zübde-i esrâr-ı maâni-i mütûn

Üsküdârlı Hakkı Bey

Âlem-efrûz-ı beyân Enveri-i devr-i zamân
Suhan ârâ-yı cihân ***muhteri***-i tarz-ı cedîd[52]

Nef'î

---

[50] Nef'î, s.92.
[51] Bâkî, s.114.
[52] Nef'î, s. 103.

Himmeti ***muhteri***-i tarz-ı cedîd
Devleti nâsic-i kânûn-ı kadîm[53]

Nef'î

Nedir ol ***muhtereât*** ol âsâr
Nedir ol mübtedeât ol efkâr

Yenişehirli Avnî

Tefâhur eylemesin mi bu asır asâra
Kısaltdı bu'd-ı mekân u zamânı ***muhtere'ât***

Sadullah Paşa

2.39. İHTİSÂR

(Arapça) Kısaltmak; manaya halel gelmemek üzere elfâzı azaltmak.

Evsâf-ı pâdişâhı çü hasre yok mecâl
Nev'î yeter uzatma sözü eyle ***ihtisâr***[54]

Nev'î

Ben anladığım kadarca yazdım
Vakt olmadı ***muhtasarca*** yazdım.

Ziya Paşa

Evsâfına had yok tutalım sihr ile tab'ım
Bin manayı bin şekle koyup ***muhtasar*** eyler[55]

Nef'î

[53] Nef'î, s. 131.
[54] Nev'î, *Divân*, (haz. M. Nejat Sefercioğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 58.
[55] Nef'î, s. 79.

2.40. İHTİYÂR

(Arapça, sıfat) Çok yaşamış, yaşlı, müsinn, salhorde.

Harem kethudâsı koca ***ihtiyâr***
Bakar dönme dolaba leyl u nehâr

İzzet Molla

2.41. AHZ

(Arapça, isim) Alma, alış.

Ser-i kûy-ı gamdan güzâr eyleriz
Felekden yine ***ahz***-ı sâr eyleriz

İzzet Molla

Düşmenden ***ahz***-ı sâr kadar var mı safâ
Râgıp bu zevke âh mürüvvet komaz seni

Koca Râgıp Paşa

Kîni yokdur, hîle bilmez, şeytanetden anlamaz
Kimsenin bed-hâhı olmaz, etmez asla ***ahz***-ı sâr

İsmail Safâ

Sâde dil ebleh olup kâr ederim vehmiyle
Ahz ü i'tâya çıkıp aldanan eşhâsa bile

Mehmet Akif Bey

Me'haz-ı lutf u kemâl ola meğer cevherine
Dil-i hurşîd sabâ-güster memdûh-ı kerîm

Üsküdârlı Hakkı Bey

Cümlenin evvelidir hatm-ı rüsül
Dediler ânun için ***me'haz***-ı kül

Hâkânî

Lîk varınca hayâsız cerrâr
İttihâz eylemiş ol san'atı kâr

Sünbülzâde Vehbî

Hasm ***ittihâz*** edinmek o tezrîk gûyu ben
Nâmûs-ı şâ'iriyyetime kesr-i şân olur[56]

Nef'î

2.42. ÂHER

(Arapça, sıfat) Başka, diğer, özge; müennes şekli uhrâ'dır.

Bû Hureyre sıfat-ı ***uhrâda***
Der bu ma'nâyı dahi bir yerde

Hâkânî

Yine bir def'a-yı ***uhrâda*** Hudâ
Bakdı ifrât-ı muhabbetle ânâ

Hâkânî

Şâir ü vahy-ı âzmayım kim olur her bir sözüm
Reşk-i ervâh-ı selef fahr-i kurûn-ı ***âherîn***

Üsküdârlı Hakkı Bey

Meftûnu olmuş ol dahi Vehbî bir âfetin
Âşub-ı dehr ü fitne-i ***âhir*** zamân iken

Seyyid Vehbî

[56] Nef'î, s. 141.

Füsûn-ı gamzesinden fitne-i hat oldu efzûnter
Şer artar gün-be-gün hayr eksilir ***âhir*** zamândır bu

Es'ad Muhlis Paşa

Âhirü'l-emr olıcak rûz-ı kıyâm
Cismine nâr-ı cahîm ola harâm

Hâkânî

Ândan sonra gelir ***evâhir***
Bu sınıfta şâir oldu nâdir

Ziya Paşa

Tâ ki âsâr-ı tebâşir-i fürûg-ı nusret
Evc-i çarhı tuta çün şa'şa'a-i subh-i ***ahîr.***

Üsküdârlı Hakkı Bey

Eğer maksûdu ancak ***âhiret*** olsaydı Yezdân'ın
Ne hikmet vardı ibda'ında hiç yokdan bu dünyânın?[57]

Mehmet Akif Bey

Sen varken olur mu ***âhiret*** yok?
Yok şübhe ki sende mağfiret çok

Abdülhak Hâmid Bey

Âhirette arıyorsun her an
Burada yok mu sanırsın Rahmân?

Abdülhak Hâmid Bey

Analık etdi ânâ çok câdû
Âhiret oğlu idi ânlara bu

Sünbülzâde Vehbî

---

[57] Ersoy, s. 132.

Âhiret hakkın helâl etsün bize pîr-i muğân
Sormasınlar rûz-ı mahşerde hesâb-ı bâdeden
Avnî Bey

Ol hüdâvend-i serîr-i marifet kim feyzidir
Sâlik-i bî-tûşe-i gümrâha zâd-ı ***uhrevî***[58]
Nef'î

Simâh-ı cânıma bin ***uhrevî*** sadâ geliyor
Neşîdeler okuyorken gusûn-ı terde hezâr[59]
Mehmet Akif Bey

Yâre te'sîrde ***te'hîr*** edersin ey âh
Ahdim olsun seni de terk edeyim nâle gibi
Reisü'lküttâb Vâsıf

Bilirsin muhtelifdir hükm-i evkât
Demişlerdir ki: ***Fi't-te'hîri âfât***
?

[58] Nef'î, s. 50
[59] Ersoy, s. 143.

2.43. AHGER

(Fârisî, isim sıfat) Kor ateş, köz, mecazen mahiyyet-i aşk ve muhabbet.

Seyyâredir o bu mihr-i mahşer
Âteşgede bu o birkaç ***ahger***

?

Nûh gülistâne güzâr eylese bir demde eder
Gonca vü lâlesini ***ahger***-i sûzân-ı cahîm[60]

Nef'î

Ol nazm-ı güzin durur serâser
Âteşgedede misâl-i ***ahger***

Ziya Paşa

2.44. İDÂRE

(Arapça)Tasarruf, iktisat, imsâk, kifâyet etmek, elvermek, yetişmek, zabt u rabt ve temin-i âsâyiş, medâr-ı maişet, geçinecek işi tesviye etmek, başa çıkarmak, becermek, başarmak, hükümet ve daire-i hükümet; muâmelât-ı ticâriyeye mahsûs mahal.

Bizim hesap ile milyonlar oynuyor arada
İdâre kandili mikyâsı pek güdük burada[61]

Mehmet Akif Bey

2.45. EDEP

(Arapça, İsim) Melekât ve evsâf-ı akliyye ve ahlakiyyenin kemâli, terbiye, nezâket, iffet, namus, ırz, iyi tavır ve muamele; sünnete muvâfık olan ef'âl ve harekât.

---

[60] Nef'î, s. 67.
[61] Ersoy, s. 161.

Câm-ı mey öperse lebini ger aceb olmaz
Elden ele düşmüşde hayâ vü ***edep*** olmaz

Muîdî

Setr eder aybını insanın hep
Ne güzel câme imiş sevb-i ***edep***

Sünbülzâde Vehbî

Âkıl nereden gördü bu ciddî harekâtı
Âhmak neden öğrenmedi ***âdâb***-ı hayâtı[62]

Mehmet Akif Bey

Olalı feyz-i cünûn perdedir hâb bana
Şûr u sevda görünür hikmet ü ***âdâb*** bana

Leskofçalı Gâlip Bey

Yan âteşe pervâne-sıfat eyleme efgân
Ey âşık-ı miskin budur ***âdâb***-ı muhabbet[63]

Şeyhülislâm Yahyâ Efendi

Edebiyât ile tarih ü siyer
Sîret-i ehl-i edeptir yek-ser

Sünbülzâde Vehbî

Kenz-i irfân ü kân-ı hikmet idi
Belki bir âlim-i maârif idi
Feylesof u ***edîb*** u şâir idi
Ne sorulsa cevâba kâdir idi

Abdülhak Hâmid Bey

---

[62] Ersoy, s. 182.
[63] Şeyhülislâm Yahya Efendi, s. 67.

Serinde neşve-i sâhba atâsıdır hâkin
Teeddüp eyle ruh-i hâke cur'a-pâş olma

Nâbî

Neş'e bulsa kişi ger keyfe uyup bir takrîb
Şahne-i renc-i humâr eyler o saat ***te'dîp***

Vâsıf

Hoş tab' u zarîf ü şûh-meşreb
Dânâ-dil ü kemâl ü ***müeddeb***

Nâbî

Ey ***müeddeb*** sen edep verme bu ehl-i vahdete
Ebsem ol zirâ ki bilmez aşk âdâbın edîb[64]

Nesîmî

2.46. İDDİHÂR

(Arapça) Biriktirmek, toplamak.

Hak verib vâsi' olursa hâlin
İddihâr eyle birâz emvâlin

Nâbî

Oldu hep rehgüzer-i yâre telef
İddihâr ettidiği emvâl-ı selef

Fâzıl

[64] Nesîmî, c.I, s. 96.

2.47. İDGAM

(Arapça) Bir şeyi diğer bir şeye idhâl etmek. Ayrıca tecvidde bir harf-i sâkini kendi misli bir harf-i müteharrike idhâl ve isâl ederek okumak.

Bir sever var mı ki sonu mâtem bulunmasın
Bir nağme bul ki gam ânâ ***mudgam*** bulunmasın
Aynî

Nihâd-ı berk-i tiğinde fezâ-yı âsmân ***mudgam***
Sirişt-i âb-ı lûtfunda hayât-ı câvidân muzmer
Üsküdârlı Hakkı Bey

Mazhar-ı sırr-ı tezâd olduğunu bu âlem
Gösterir nağmedeki ***mudgam*** olan heyet-i gam
Koca Râgıp Paşa

Hôşâ nüzhet-âbâd cennet sirişt
Ki hâkinde ***mudgam*** mizâc-ı behişt[65]
Nedim

Nihâd-ı cilvesinde şûhî-i tab'-ı sabâ müzmer
Sevâd-ı peykerinde rûh-ı berk ü sâika ***müdgam***[66]
Nef'î

2.48. İDMÂN

(Arapça) Müdavemetle kazanılan meleke, bir işe meleke hâsıl edilecek tarzda devam etmek.

Zevki var ehl-i dil ü tab'a sitem eylemeden
Çâre ne devr edeli böyledir ***idmân***-ı felek[67]
Nef'î

---

[65] Nedîm, s. 103.
[66] Nef'î, s. 175.
[67] Nef'î, s. 125.

Gerçi şantrançda çok sanat var
Nice ibret alacak hâlet var
Bir oyundur ânâ âlem bayılır
Bilmesi nev-i hünerden sayılır
Lîk ***idmânı*** değildir makbûl
Ki eder âdemi gayet meşgûl

Sünbülzâde Vehbî

2.49. EDME

(Arapça, isim) Derinin iç yüzü, cildin nesc-i hücrevî ve elastiki elyafından ve ev'iyyeden teşekkül eden derin tabakası.

Mütehâlik samûd bir mahşer
Nâzil olmuş ***edîm***-i arza kamer

Tevfik Fikret

Vesâid-i galtandır cibâl dâire-sâz
Edîm-i hân-ı hevândır fesiha-i hâmûn

Sâbit

2.50. EDHEM

(Arapça, isim) Kara tonlu ve yağız at.

Edhem-i iclâline bir raht-ı sîmîn kehkeşân
Eşheb-i ikbâline bir la'l-ı zerrîn âfitâb[68]

Nef'î

---

[68] Nef'î, s. 234.

2.51. EDÂ

(Arapça) Ödemek, yükümlülüğü yerine getirmek, ifâ etmek.

Birisi dahi Ağâ Alcası kim ânın da
Yaraşur eyler isem medhini bu gûne ***edâ***[69]
Nef'î

Bir pürnemek girişmesi bir tatlı handesi
Bir şekkerîn tekellümü bir hoş ***edâsı*** var[70]
Nedim

Çok mu bu kadar hüsn-i ***edâ*** tab'ıma zîrâ
Vassâf-ı Hudâvend-i pesendîde-şiyemdir[71]
Nef'î

Yazardı sâhib-i mevlûd acem ***edâsıyla***
Acem lisanına düşmüşdü "Yûnus Emre" bile
Kemâlzâde Ekrem Bey

Şu rütbe etti eser bana ol ***edâ***-yı selîs
Ki tab'-ı şûhum olup hâksâr-ı ceyb-i karâr
Nedim

Şâiriyyet ânâ isnâd-ı mecâziye çıkar
Bilmiye ol ki hakikatle ***müeddâ***-yı sühan
Sünbülzâde Vehbî

---

[69] Nef'î, s. 100.
[70] Nedîm, s. 86.
[71] Nef'î, s. 247.

Tab'-ı pâkim harem-i kâbe-i irfân-ı ezel
Sözlerim âyet-i kübrâ-yı ***müeddâ*** ü meâl
Üsküdârlı Hakkı Bey

2.52. İZ'ÂN

(Arapça) Huzû', inkıyâd, itaat, anlayış, idrak, irfan, tereddüde müteakip zihinde husûla gelen cezm ü yakîn.

Hüner lutf-i kelâm-ı hakkı bilmekdir mahallinde
Hakikatde budur ehl-i dilin mi'yâr-ı ***iz'ânı***[72]
Nef'î

Âdâb ile gel meclis-i erbâb-ı kemâle
İrfân ile erkân ile ***iz'ân*** ile söyleş
Dîdâr

2.53. EZFER

(Arapça) Pekiyi kokan şey.

Yazsa vasf-ı nükhet-i hulkun verirdi âleme
Gerd-i hâk-i pây-i hâme bûy-ı müşk-i ***ezferi***[73]
Nef'î

Misk-i ***ezfer*** yerine korlardı ânı nâfeye
Ger sabâ hâk-i derin ileteydi Çîne ârmağân[74]
Nef'î

[72] Nef'î, s. 83.
[73] Nef'î, s. 54.
[74] Nef'î, s. 223.

2.54. İZİN

(Arapça) İsim, bildirmek, fiilin vukûundan evvel verilen müsâade, ruhsat, destûr, icâzet.

Senin ***izninle*** tâir gökde murgân
Senin ***izninle*** sâbih yemde mâhi

Recâizâde Ekrem Bey

Geliyor " İlm ü haber yaz!" diye .. Neymiş bakalım?
- Bir ***izinnâme.***
- ***İzinnâme*** mi? Hay hay, lâzım.

Mehmet Âkif Bey

2.55. ÜZN

(Arapça) İsim, kulak.

O dütâ zülfden ol ***üzn***-i şerîf
Görünürdü meh-i nev gibi latîf

Hâkânî

2.56. EZÂN

(Arapça) İsim, lugat manası ilâm, ihbâr, bildiriş. Dini ıstılâhta gâibane namazın vaktini bildirmek için yüksek sesle okunan elfâz-ı malûme.

Âldın hezâr büt-gedeyi mescid eyledin
Nâkus yerlerinde okuttun ***ezânları***[75]

Bâkî

Ben de âşıkdım ***ezân*** nağmesine
Bir koşardım ki o Allah sesine

Tevfik Fikret

---

[75] Bâkî, s. 132.

Allah! Dedim savt-ı bülend ile görünce
Güyâ ki ***ezân*** okunuyor vakt-i seherde

Manastırlı Nâilî

Çıkdım ser-i dâre hem çü mansûr
Âvâzım ***ezân***-ı nefhâ-i sûr[76]

Gâlip Dede

Ezânlar susdu, çanlar inletip durmakta âfâkı
Yazık şarkın semâsından hilâlin geçti işrâkı[77]

Mehmet Akif Bey

Fezâ-yı ruhda aksetti es-selâ perdâz
Müezzinin dem-i mahmûru bir hazin âvâz[78]

Mehmet Akif Bey

2.57. EZÂ

(Arapça) Elem ve ızdırâp vermek, tazîb etmek, incitmek, cefa, cevr, azab, ızdırâp.

Çektirmediğin hangi elem hangi ***ezâdır?***
Her ânı hayâtın bize bir rûz-i cezâdır![79]

Mehmet Akif Bey

Âteş-i hecri o yârîn cânıma kâr eyledi
Kılca cânım kaldı gel etme ***ezâ***-yı rûzgâr

Kânî

---

[76] Şeyh Galip, s. 118.
[77] Ersoy, s. 87.
[78] Ersoy, s. 124.
[79] Ersoy, s. 152.

Beyhûda değil mi tab'ı ***izâ***
Söz yerine söylemek muamma

Ziya Paşa

Yâ bir ***muzî*** o cism-i mevhûm
Mevhûm deriz vücûdu ma'lûm

Abdülhak Hâmid Bey

Gül bülbül vü bülbül de dikenden ***müteezzî***
Bu bağda hiç kayıtdan âzâde bulunmaz

Sâmî

2.58. ER

(Azerî) Sıfat, er, er kişi, erkek, erlik.

Leylî ***ere*** gittiğinden ol zâr
Tahkîk ile oldu çün haberdâr[80]

Fuzûlî

2.59. İRÂKA

(Arapça) Dökmek, akıtmak.

Eder ***irâka***-i dem hasretinle çeşmânım
Terahhum et nice demdir esîr-i hicrânım

Muallim Nâcî

2.60. İRTİCÂL

(Arapça) Sözü düşünmeden söylemek, hazır cevaplık etmek.

---

[80] Fuzûlî, *Leyla vü Mecnûn* (haz. Hüseyin Ayan), 4.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 78.

İşte bu sebepledir ki el’ân
Türkî’de yok ***irticâle*** imkân

Ziya Paşa

Hâlisâne bir duâdır maksadım tarihden
İrticâlen söyledim geldim de şevk u gayrete

İsmail Safâ

Bilinmez ânın mı bu rengîn gazel
Yâhud ben mi tarh eyledim ***mürtecel***

İzzet Molla

Mürtecel medhinde tab’ı rûşenim ol rütbe kim
Bir olur âyinesinde ***irticâlin*** sûreti

Nevres

2.61. ERTENK

(Fârisî) Esâtir-i İraniyeden Mani’nin yapdığı resimleri hâvi olan mecmua.

Kalem-i destinde bir üstâd-ı ***ertenk***-i ma’ânidir
Eder tarh-ı gülistân nokta-i nûn-ı hazân üzre

Ziya Paşa

Görülse sahife-i ***ertenk***-i çerh âyine gûn
Gelir zuhûra hezârân nukûş-ı bûkalemûn

Yenişehirli Avnî

2.62. ERCÜMEND

(Fârisî) Erc: Kadr, itibâr, mertebe. Erc-mend: Şerefli, aziz, muhterem.

Hâfız-ı küt(ü)bî olaydı Bercîs
Eyler idi kesb-i ***ercümendi***

Şerîf

2.63. URCÛFE

(Arapça, isim) Uydurma ve yalan söz, musanna' havâdis ve haber.

Felek olmasa iki gün hemdemi
Erâcif ile doldurur âlemi

İzzet Molla

2.64. URD-İ BEHİŞT

(Fârisî, mürekkeb isim) Cennet gibi, mecâzen nisan ayı.

İrişür bâd-ı seherden nefahât-ı cennât
Mevsîm-i ***urd-i behişt*** erdi behişt oldu zemîn[81]

Bâkî

Erdi yine ***urd-i behişt*** oldu hevâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı İrem[82]

Nef'î

Dem-i ***urd-i behiştin*** feyz-i te'sîr-i kudûmundan
Döküldü lâle vü uşkûfe sahrâ u beyâbâna

Üsküdârlı Hakkı Bey

2.65. ERZÂN

(Fârisî) Değmek, kıymeti olmak, lâyık ve sezâvâr olmak, yakışmak.

---

[81] Bâkî, s. 156.
[82] Nef'î, s. 94.

Erzân-ı meta'ı fazl u hüner o rütbe kim
Bin marifet zamânede bir âferînedir

Nâbî

Minnet Allah'a kemâl-i kerem-i Rabbânî
Eyledi iki cihân devletine ***erzânî***

Bâkî

Hele ben tâib oldum hicv ile hem intikam aldım
Eğer Veysî o harlikde kalursa yine ***erzânî***

Nef'î

İrüp pâyâna ömrü ol dahi azm-i behişt etdi
Yerini oğlu Sultân Bâyezid'e gördü ***erzânî***

Hemdemî

2.66. ERZEN

(Fârisî, isim) Darı.

Kût edinmiştir bizi mûr-ı ecel ***erzen*** gibi
Kim taşır zîr-i zemine dâne-i harman gibi

Derûnî

Vus'at-i sâha-i endişemi etsem ta'rîf
Âsumân harman-ı nazmımda kalır çün ***erzen***

İzzet Molla

Sensin ol bâdi-i hilkat ki denirse erzân
Bâğ-i kadrinde bütün mülk-i cihân bir ***erzen***

Yenişehirli Avnî

2.67. ERJENG

(Fârisî) Ertenk kelimesiyle aynı anlamdadır.

Bozaldan sûret-i ***erjengi*** sen bu nakş-ı dilkeşle
Benim vasfında her beytim nigâristân-ı Mani'dir.[83]

Hayâlî

Mermerleri hurdekâr-ı bî-renk
Divârı suver-numâ-yı ***erjenk***

Gâlip Dede

2.68. İRSÂL

(Arapça) Göndermek, yollamak.

Âyine ederlerdi gâhi
İrsâl-i meselde mihr ü mâhi

Gâlip Dede

İrsâl-i meselde misli yoktur
Bu şivede söz egerçi çokdur

Ziya Paşa

Kimin etmiş ***risâletle*** şef'i-i varta-i mahşer
Kimin etmiş vilayetle nedîm-i halvet-i ma'nâ

Nâbî

Mu'ti-i bâr-gâh-ı da'vetindir âlem ü âdem
Müsellem zâtına emr-i ***risâlet*** Yâ Resullâh

Nazîm

[83] Hayâlî, s. 87.

İzzet-meâb-ı lûtfunu ünvân-ı sadr edüp
İ’zâz-ı bil-***murâsele*** pek nâ-be-câ midir

Seyyid Vehbî

2.69. ARZ

(Arapça, isim) Yer, üzerinde yaşadığımız seyyâre, rûy-i zemin.

Top olsa atılsa bağrıma ***arz***
Olmazdı gönül yine hirâsân

Namık Kemâl

Sarsılır ***arz*** ü semâ sanki kıyamet koparır
Böyledir tünd-i şitâb eylediğince ammâ

Nef’î

Ursa kûy-i küre-i ***arza*** n’ola ölmüş idi
Kadd-i hamgüştesi dest-i ecelin çevkânı

Sürûrî

Yâ ol şererin değilse berkı
Kim eyledi zinde ***arz***-ı şarkı

Ziya Paşa

2.70. IRGAT

(Garp) Amele, işçi, gündelikçi, rençber.

Ne bu tertîb-i hükm cümle benî âdem iken
Birisi hâne yapar birisi olmuş ***ırgat***

Nâbî

Ol ki şirîn lebe Ferhât oldu
Taş döğen bir koca ***ırgat*** oldu[84]

Sünbülzâde Vehbî

Nedir kâr ü bârın bir ***ırgat*** ile
Başın derde uğratma Ferhât ile

Sâbit

Ne revâ rehzen-i hak her ***ırgat***
Kendin ol zümreden etmek ta'dâd

Nâbî

Kesret-i sarf ile şol rütbe meşakkat bulmuş
Kim eden tarh-ı binâ şimdi döner ***ırgata***

Arif Hikmet Bey

2.71. ERGANÛN

(Rumca, isim) Kiliselerde ve esnâ-yı âyinde çalınan ve hava ile işleyen büyük musîkî aleti. Aristo'nun mantığına verdiği isim.

Seni tehlîl için takdîs içindir
Nevâ-yı ***erganûn-ı*** bânk-ı İlâhî

Recâîzâde Ekrem Bey

Bir ***erganûn*** ruh-ı şebâb öyle çağlıyor
Bir lahza dinle onda bütün aşkım ağlıyor

Behçet Bey

2.72. İREM

(Arapça, isim) Esâtire göre Âd'ın oğlu Şeddâd'ın yaptığı cennet ki ecdâdından birinin adına nisbetle tesmiye etmişti.

---

[84] A. Beyzâdeoğlu, s. 113.

Hacil oldum bu sebepten ki nigârın yüzüne
İremin gülşeni vü ravza-i rıdvân demişim[85]

Nesîmî

Erdi yine urdibehişt oldu hevâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı ***İrem***[86]

Nef'î

Kasr-ı cennet mi bu yâ bâğ-ı ***irem*** yâ gülistân
Yâ harîm-i kuds yâ beytü'l haram yâ âsumân

Nev'î

Destân-ı zen-i kudsî-nağamâtım ki terânem
Âvize-i gûş-ı gül-i bostân-ı ***iremdir***[87]

Nef'î

Dâmen-i feyzinde deryûze keş-i nâmiyedir
Tûbî-i bâğ-ı ***irem*** sahn-ı çemenzârımıza

Eşref Paşa

2.73. ARMAĞÂN

(Fârisî, İsim) Yoldan gelen bir adamın getirdiği hediye, pîşkeş, râh-averd, arâzâ.

Bir güherdir kim nazîrin görmemişdir rûzîgâr
Rûzîgâra âlem-i gayb ***armağânıdır*** sözüm[88]

Nef'î

[85] Nesîmî, s. 59.
[86] Nef'î, s. 94.
[87] Nef'î, s. 247.
[88] Nef'î, s. 45.

Hâke eflâkın muhakkar yâdigârıdır tenim
Hâkin eflâke mücevher armağânıdır sözüm

Nâmık Kemâl

2.74. ERMELE

(Arapça, İsim) Dul kadın, cem'i erâmil, erâmile, müfredi kullanılmaz.

Eyler biri cihânda delâlet ***erâmile***
Bir diğeri zalâmda teşkîl-i aile

Abdülhak Hâmid Bey

2.75. ERİKE

(Garp Türkçesi, isim) Zifâf odasında gelinin oturması için yapılan yer.

Çocukluğumda değilken henüz ***erîke*** nişîn
Benim içimde o bir pâdişâh idi pîşîn

Abdülhak Hâmid Bey

2.76. ERİMEK

(Garp Türkçesi) Ateşin ve sıcağın tesiriyle su ve mâyi haline gelmek, suda münhal olmak, inhilâl etmek, yağı süzülüp zaiflemek, mecâzen şaşırmak, kalakalmak manalarındadır.

Beni şâh-ı âlem halâs eyledi
Eritdi gümüş gibi hâs eyledi

İzzet Molla

Sinemde gönül gonca-yı sirâbdır ammâ
Şebnem tek ***erir*** katre-i peykânını gör geç

Kavsî

2.77. EZ

(Fârisî) Edat-ı ibtidâ, "den, dan, men, an".

Eğer ***ez*** kazâ alsa nâdân ele
Verir ra'şesi sahrâya zelzele

İzzet Molla

Öyle kânûn-ı müebbed ki verir ***ez*** ser-i nev
Devlet ü mülke bekâ saltanata istiklâl

Şinâsî

2.78. EZBER

(Fârisî) Ez, edât, ber, hafıza, isim, hafızadan, zihinde hıfz etme, zihinde tutma, ezber etmek, ezberlemek, zihinde tutmak, hıfz etmek.

Tutuşup yansa aceb midir zebânı dâimâ
Etdi divanından ***ezber*** sûz-i nâk eş'ar-ı şem'

Riyâzî

Ârız-ı lutfun öğmeğe bülbül
Berk-i gülden letâif ***ezberler***[89]

Ahmet Paşa

Dedim: ***Ezberleyelim*** saysana oğlum bir bir
Şu dehalar dediğin kaç kişidir kimlerdir[90]

Mehmet Akif Bey

Ezber etsin su gibi her tâlib
Sure başlarına yazsın kâtib

Mütercim Âsım

---

[89] Ahmet Paşa, *Divânı* (haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s.78.
[90] Ersoy, s. 195.

2.79. EZEL

(Arapça, İsim) İbtidâsı olmayan zaman, kıdem; vücûdun yani varlığın mazide devamı.

Feyz-i isti'dâd-ı zâtın gör kim etmiş tâ ***ezel***
Cezbesi hurşîd ü mâh ü âsumânı mevlevî[91]

Nef'î

Gevher-i şeb çerâğ-ı feyz-i ***ezel***
Nûr- bahşâ-yı dûd-mânımdır

Riyâzî

Eyledi sun'-ı mededkâri-i feyyâz-ı ***ezel***
Hâmemi kufl-i der-i genc-i ma'âniye kilîd[92]

Nef'î

Saâdet-i ***ezelî*** kâbil-i zevâl olmaz
Güneş yer üstüne düşmekle pay-mâl olmaz

Fuzûlî

Mâ hasal ol şeh-i mülk-i ***ezelî***
Mâlik-i saltanat-ı lem yezelî

Hâkânî

Pâdişâhânın odur pâdişah-i lem yezelî
Saltanat sürmededir kendiliğinden ***ezelî***

Şinâsî

Yâ ***ezeliyyü'z***-zuhûr yâ ebediyyü'l hafâ
Nûrun fevkan'-nazar hüsnün fevkas'-senâ

Feyzi-i Hindî

---

[91] Nef'î, s. 51.
[92] Nef'î, s. 231.

2.80. EZMEK

(Garp) Basıp ve sıkıp yatsılatmak, kırmak, hurd u hâş etmek, bozmak, döküp toz hâline getirmek, düşmanı kırıp pâmâl ü perişân etmek, kuvvetinden düşürmek, yormak itab etmek, kuvvetten düşürmek, sürtüp oğmak, yaymak.

Nushun maraz-ı aşka ilaç eylemedi hîç
Ey şeyh-i kerâmât-furûş ***ezde*** suyun iç

Sâbit

Leb-i dilber variken bâdeye meylim yok hîç
Sûfiyâ dâne-i engûr sânâ ***ezde*** suyun iç

Ali Şîrî

Mazlumu nedir ***ezmede*** ezdirmede manâ?
Zâlimleri adlin hani öldürmedi hâlâ[93]

Mehmet Akif Bey

Hakk kavînin demek şerîrindir
En celî hikmet ***ezmeyen*** ezilir[94]

Tevfik Fikret

Ezilmek inlemek yatmak sürünmek var ki âdettir.
Ölüm dünyada mahkûmuna en son bir saâdettir.[95]

Mehmet Akif Bey

Ey pençesinde cân ***ezilen*** şîr-i hûn-feşân
Ey tîğ-i ömrü pâreleyen mevt-i bî-amân

Kemâlzâde Ekrem Bey

[93] Ersoy, s. 124.
[94] Fikret, s. 73.
[95] Ersoy, s. 221.

Bu ne hicrân-ı müebbed bu ne hüsrân-ı mübin
Ezilir rûh-ı semâ parçalanır kalb-i zemîn[96]

Mehmet Akif Bey

Bu ***ezgiye*** dûze subh-ı şâmın
Göz yuma acemden vü arabdan

Şeyhî

2.81. EZMEK

(Azerî) Ezmek, mecazen kahr u tedmîr etmek.

Sanma ***ezdikçe*** felek bizleri vîranlık olur
Un temennâsıyla buğdâ değirmenlik olur

Sâbir

Bir deli şeytan diyor aç bed-bâşın
Gel bu haramzâdelerin ât dâşın
Birbirine kat bâcısın kardaşın
Ez bedenin üz boğazın kes başın
Gör meni âhir kime ohşatdılar?
Âh bu uşağlar nece bed-zâtdılar

Sâbir

2.82. EJDERHÂ

(Fârisî, isim) Büyük yılan, çok başlı ve pek büyük yılan, esâtirde müteaddit ayaklı ve kanatlı büyük yılan.

Yed-i beyzâ -yı kemâlde olur ***ejderhâ***
Sâmiri olsa zebûn-ı kalemimdir düşmen

İzzet Molla

[96] Ersoy, s. 188.

Nîze-i merdum rubâsın destine alursa ger
Kaç bâşı var ***ejdehânın*** kim önünde ura dem

Veysî

Hâmem ol mu'ciz tırâz-ı sad-hezâran pîşedir
Kim nazîr olmaz ânâ illa Kelimîn ***ejderi***[97]

Nef'î

Nârdan güller bitirdin senkden mâ-i ma'în
Çûbden izhâr-ı ***ejderhâ-yı*** Musâ eyledin

Yenişehirli Avnî

2.83. ÜSS

(Arapça, isim) Esâs, temel, bünyad, üssü'l-esâs, üss-i müsâvât, üss-i hikmet, üss-i adalet.

Ne Amr u Zeyd'in esîri ne Zeyd u Amr'a velî
Müesses ***üss***-i musâvâta nass-ı mevzûât

Sadullah Paşa

Mehâm-ı âleme ***üss***-ı esasdır adlin
Mekâriminle usûl-i ümem olur muhkem

Şinâsî

Ben tab'a bunu ***esâs*** ederdim
Şâir olurum kıyâs ederdim

Ziya Paşa

Tesîs-i bünyân-ı devlet etdi
Tanzîm-i lisâna himmet etdi

Ziya Paşa

[97] Nef'î, s. 93.

2.84. IS(İS)

(Garp, sıfat) Sahip, mâlik.

Âdeme kıldı ferişteler sucûd
Hem ânâ çok kıldı ol lutf ***ıssı*** cûd

Süleyman Dede

Serdi-i bâd-ı hevâ cânımıza kâr etti
Sana kaldı işimiz ey kerem ***isi-i*** Mevlâ

Veysî

Ol zamandan bilmezem kim n'olmuşam
Ol adın ***îsine*** âşık olmuşam

Süleyman Dede

Kereminle dil-i düşmen yakıcı serversin
Bir kerem ***isi*** mürüvvetlü dilâver ersin

Veysî

Kangı ilm ***isi*** kim ol âkıl değil
Hiç iliminden âmel hâsıl değil

Âşık Paşa

2.85. ESÂTÎR

(Arapça, isim) Masallar, hikâyeler, efsâneler, hurâfeler. Eski zamanların ilahlarına ve kahramanlarına müteallik hayâlî rivâyetler.

Zu'munca Felâtun geçinip fazl u hünerde
Tetkîk-i ***esâtîr-i*** hudûs u kıdem eyler

Yenişehirli Avnî

Nedir şu meşcer-i ebdân su şu kûhsâr-ı hadîd
Yürür kenar u miyanında gâh gâh bedîd
Lehibden dereler, hâdken bulutlarla
Urur semâ-yı ***esâtire*** darbe-i tehdît

Abdülhak Hâmid Bey

2.86. ESB

(Fârisî, İsim) At.

Bir ***esbi*** beyâna bulsa meydân
Seyrine eder burakı hayrân

Ziya Paşa

2.87. ÜSTÂD

(Fârisî, sıfat) Öğretici, muallim, âmûzgâr, malumât-ı vâsia ve şâmile sahibi.

Ne ta'lim u ta'allümden ne hod ***üstâddan*** gördüm
Ne gördümse felekde feyz-i isti'dâddan gördüm

İbrahim Nâşid Bey

Çerhden aldım ziya tîğ-ı zebanla intikam
Rahmet olsun fenn-i nazmın pîrine ***üstâdına***

Ziya Paşa

Hâk-i pây-ı Şeyhi Attârım ki oldu himmeti
Tab'ıma ***üstâd***-ı ders-i müşkilât-ı mesnevî[98]

Nef'î

Hem der ki zi-şâir-i eser-nîst
Üstâd-ı sühân menem diger-nîst

Ziya Paşa

[98] Nef'î, s. 51.

Pes tevâzuyla o ***üstâd***-ı suhan
Çıkarıp kûşe-i destârından

Hâkânî

Her tarzda ***üstâd***-ı yektâ
Herşî ve de bî-nazîr ü hemtâ

Ziya Paşa

Katresinden ânın üstâd-ı ezel
Etdi bir gevher-i şehvâr-ı evvel

Hâkânî

Sânî-i Nef'î-i Rûm'um ki ederler tahsîn
Kuvvet-i tab'ımı bilcümle ***esâtiz***-i benâm

Üsküdârlı Hakkı Bey

2.88. İSTİBDÂD

(Arapça) Lugat manası bir şeye yalnız başına meşgul olmak, bir şeyin istimâlini kendine hasr u tahsîs etmek, başına buyruk olmak, istediğini yapmak, bir hükümet-i mutlakada hükümdarın dilediğini yapması, idâre-i keyfiyye, zulm, gadr, i'tisâf.

Âh ***istibdâd*** o bir ruh öldüren cellâddır
Müntehâ-yı matlabı dünyada bir isti'dâddır

Kemâlizâde Kerem Bey

Herkesin taptığı ***istibdâdın***
Çiğnedim satvetini kudretini
Nice yıl azm ü sebât ü dâdın
Bekledim gamlı sırr-ı fikretini

Abdullah Cevdet

Hezâr izz ü şereflerle taht-ı devletde
Cihânda hân olasın ber tarik-i ***istibdâd***

Sâbit

Ne yaman şimdi unuttun mu o ***istibdâdı***?
Hep fecâyi'di hayatın hele hiç yoktu tadı[99]

Mehmet Akif Bey

Bir ***müstebid*** emrinde görür kendini sürgün
Onlar gibi hürriyete düşkün
Onlar gibi tahlîsini beklerdi bütün gün

Abdülhak Hâmid Bey

2.89. ÜSTUHÂN

(Fârisî, İsim) Kemik, azm.

Acib bir ***üstuhândır üstuhân***-ı cism-i bîmârım
Ki çok ankâ-i kâf-ı ibtilâdan arta kalmıştır

Osman Şemsî Efendi

Üstuhân-ı beden-i pâki tamam
Yani cisminde olan cümle izâm

Hâkânî

Der-i devlet me'b-i hirmen-i kısmet iken halka
Niçin bilmem hümâ eyler tenezzül ***üstuhân*** üzre

?

[99] Ersoy, s. 241.

2.90. ESTER

(Fârisî, isim) Katır.

Ester içün kalbi olurken hazîn
Kendi dahi oldu esîr-i zemîn[100]

Nâbî

2.91. USTURA

(Fârisî, isim) Tıraş için kullanılan keskin alet.

Söylen âyak berberine bâşımız incitmesin
Ustura âletini gayette keskin isteriz

Sürûrî

2.92. İSTİNBÂT

(Arapça) Lugat manası suyun yerden kaynayıp çıkması ya da kuyudan su çıkarmak, ilmî ve edebî manası ise bir sözden bir hüküm ve mana çıkarmak. Fart-ı zihin veya kuvve-i kariha ile nusûstan mana istihraç etmek.

Dîdeden katre-i eşkim dökülür dil-i mecrûh
İsmimi hûn-i dilden edesin ***istinbât***[101]

Sünbülzâde Vehbî

2.93. USTVÂR

(Fârisî, sıfat) Muhkem, metin, sağlam, kavî, dayanıklı, mazbût; mecazen emin ve mütemed.

Çerhe dayanma her ne kadar ***ustvâr*** ise
Yerin efendi altıda var üstü vâr ise

Kerâmî

---

[100] Nâbî, c.I, s.128.
[101] A. Beyzâdeoğlu, s, 123.

Çekdi kılıcı seyl-i havâdis yoluna sed
Mülkün esâsı oldu felek gibi ***ustvâr***

Necâtî

Ahdi söze ***üstüvâr*** kıldım
Eş'âr demek şiâr kıldım[102]

Fuzûlî

Ol salubdur bunda âsâr-ı kerem âvâzesin
Ol kılıbdur bunda cemiyyet esâsın ***üstüvâr***

Fuzûlî

2.94. İSTİÂB

(Arapça) Bir şeyi içine tamam almak, ihtivâ etmek.

Herc ü merc ettidiğin edvara da yetmez o kitap
Seni ancak ebediyyetler eder ***istiâb***[103]

Mehmet Akif Bey

2.95. İSHAK

(Garp, isim) Hazîn nâlesi şâirler için bir mevzû teşkil eden bir nev-i kuş.

Bir meşcerenin zan olunur hâlet-i nez'i
İshak denilen nâle ki bâl ü peri vardır

Abdülhak Hâmid Bey

---

[102] Fuzûlî, s. 79.
[103] Ersoy, s. 129.

2.96. ESED

(Arapça, isim) Arslan.

Dedi ol mazhar-ı envâr-ı celî
Esedullâh-ı velî yani Ali

Hâkânî

2.97. ESRÂR

(Garp, isim) Hind keneviri denilen bir ottan çıkarılan ve müskîr ve muhaddır ve münevvim gibi tesir yapan terkip, haşîş.

Leb-i meygûn var iken ânma hatt-ı jengâri
Gül gibi bâde dururken nidelim ***esrârı***

Helâkî

Keyf için ***esrâre*** olup mübtelâ
Etti tamamıyla şuûrun hebâ

Atâyî

2.98. ESRİMEK

(Garp) Sarhoş olmak, fart-ı hiddetle deli olmak, mecâzen vecd ü hâl ile ser-germ olmak, cûş u hurûşa gelmek.

Ânı ben seyrân kılam dostlârıma
Şol ezelden ***esrimiş*** mestlerime

Âşık Paşa

Her kimse ki ***esridi*** bu meyden
Hayy-ı ebed oldu Zât-ı Hay'dan

Seyyid İmâdüddîn

Sıdkı oldur âşıkın ol dostlara
Aşkdan ***esrik*** ol ezelden mestlere

Âşık Paşa

“Kâlû” da beni saki ***esritti*** şarâbından
İçirdi leb-i lâli hızrın bana âbından[104]

Nesîmî

2.99. İS’ÂF

(Arapça) Birinin işini görmek, yardım etmek, birinin ricâsını kabul ile işini görmek ve bitirimek.

Bin böyle cihân zer ü sîm olsa yetişmez
Mümkün mü ki ***is’âf*** oluna matlab-ı âlem

Ziya Paşa

Gölge etmezse yeter ehl-i zaman ehl-i dile
Bu temennide gönül kabil-i ***is’âf*** değil

Halil Nihâd Bey

2.100. ESEF

(Arapça, isim) Gazabla müterâfık olan hüzün, keder, kaygı, tâsâ, gam, üzüntü.

Döğünse müşt-i ***teessüfle*** nola sine-i ömr
Ki zayi olmadadır yok yere hazine-i ömr[105]

Nâbî

Felek yıkılsa veya mülküm olsa etmem ben
Ne irtikâb-ı ***teessüf*** ne ihtiyâr-ı sürûr

Yenişehirli Avnî

[104] Nesîmî, s. 93.
[105] Nâbî,, c.2, s. 87.

2.101. İSFÎD

(Fârisî, sıfat) Beyaz.

Hem çû dem-i âhuvân-ı ***isfîd***
Hem câme-i subh içinde hurşîd[106]

Galip Dede

2.102. İSKARMOZ

(Rumca, isim) Gemi omurgasının çakıldığı eğriler, kayıklarda kürek takılıp çekilen ağaç çivi.

Yelkeni eski çuval belki kamışdan direği
Bağlı ***iskarmozu*** iplik ile enli körügü

Mehmet Akif Bey

2.103. ESKİ

(Garp Türkçesi, sıfat) Çok vakitten kalma, kadim, atîk, sâbık, mülga, lağv olunmuş, ihtiyâr, yaşlı, bir dairenin veya bir evin kıdemlisi, geçen ve geçmiş zaman, mazi, ahd-i kadîm, işe yaramayan köhne bez, çaput, paçavra.

Hergiz yapılmasın dil-i virân-ı ehl-i derd
Yâ Râb ***eski*** şehre yeni âdet olmasın

İzzetî

Mazmun-ı nev elbet bulunur levh-i dilinde
Vâsıf ne kadar olsa yine ***eski*** kütüktür

Vâsıf

[106] Şeyh Galip, s. 112.

Hâline vâkıf olunca üstâd
Dedi: Hayfa yoğımış isti'dâd
Etmemiş terbiye tesîr-i belîğ
Çekdiğim zahmet düşvâre diriğ
Yine sen ***eski*** har ve eski palan
Kaçan âdem olacaksın hayvân

Sâbit

Kalmayıp zîb ü gınâ esbâbı
Eski püskü idi her esvâbı

Sünbülzâde Vehbî

Efendi köhne Yahudi akaidin satma
Nasıl bu taze maârifle ***eskiler*** alayım[107]

Şinâsî

Iztırâbı ko gel murg-ı revan sabr eyle
Eskiyüp işte harabe varıyor ten kafesi

Şâhî (Şehzâde Bayezıd)

2.104. ESKİK (EKSİK)

(Azerî, sıfat) Eksik, noksan.

Eksük olmaz gamımız munca ki bizden gam alur
Her gelen gamlu gider şâd gelüp yanımıza

Fuzûlî

Gehi hecrîn gehi vaslın urar od kalb-i suzâna
Geh hiç ***eksük*** değil bu kûşe-i virâneden ateş

Seyyîd Azim Şirvânî

[107] Parlatır, s. 113.

2.105. İSLEMEK

(Garp) Söz dinlemek, mecâzen itaat ve inkıyâd etmek.

Kıldı şebnem-gîr vü cevherdâr-ı tiğ sûseni
Jâleler aldı hevâyı toplarıyla gülşeni
Ger temaşa ise maksûdun beni ***isle*** beni
İyş u nuş et kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahar

Mesîhî

Etmese dairesi beslenmez
Sözü hükm eylese de ***islenmez***

Nâbî

2.106. USLÛB

(Arapça, isim) Yol, tarîk, çığır, tarz, tavır, töre, tarz-ı ifâde ve beyân, eda.

Tâ ki hayrette erbâb-ı ukul oldukça
İhtilâfât-ı ***esâlib*** ile edvâr-ı felek

Yenişehirli Avnî

2.107. ESMER

(Arapça, sıfat) Kara yağız, siyah çerde, esmer güzeli, esmerü'l-levn.

Yâ yılır mevce mev ce âfâka
Akşamın reng-i saye meşhûnu
İltimâ-ı hafi-i evrâka
Karışır ***ismirâr-ı*** gülgûnî

Fâik Ali Bey

2.108. ESMEK

(Garp) Yel üfürmek, rûzgâr-vezân olmak, hubûb etmek, mecâzen sânih ve lâih olmak, zihne ve hatıra gelmek, nasib olmak, kısmet ve mukadder olmak, hisseye isabet etmek, hakkına değmek, tozu toprağı karıştırmak.

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâki meded sun câm-ı cem[108]

Nef'î

Buna benzer daha bir hayli savurdum ***esdim***
Ses nefes hepsi tükenmişti nihayet kestim

Mehmet Akif Bey

Gecenin yeli ***esti*** esip sabrımı kesti
Sağ gözüm sana kurban sol gözüm manâ besdi

Beyânî

Esiyor dallara nesîm-i hayat
Bâğzâr hayâli güldürüyor
Fikrete taze ruhlar veriyor
Dirilir kâinat hissiyât

Hâdî Abdüsselimzâde

2.109. ESEN

(Garp, sıfat) Sağ, sağlam, sahih, sâlim.

Muhabbet câmını nûş eyledim bîhûş olup geçdim
Esen kal sen benim ruh-i revânım işte ben geçdim

Rûhî

---

[108] Nef'î, s. 94.

Bâd-ı sabâda zülfün için hasta haldir
Gördün mü rüzgârda sen sağ ***esenleri***

Yenişehirli Avnî

O verd-i ter dil-i pür-hûnî lebrîz-i neşât anlar
Ne bilsün rûzigârın şiddetin kendi ***esenlikte***[109]

Nedim

Esenleşüp dil ile güft ü güya başladılar
Kulak tutunca işitdim k'eder fakîri suâl[110]

Nedim

Semt-i kâkülde sabâ ile ***esenlenmiştir***
Sorayım hâl-i dili âh sehergâh bilür

İzzet Molla

2.110. ESİR

(Arapça) Muharebede düşman eline geçen, tutsak, düşmanın elinde bulunan.

Düşmanlarıma ***esir*** idim ben
Boynumda egerçi yoktu zencir[111]

Nâmık Kemâl

Ettin âzad bizi olmuş iken zulme ***esir***
Cehlimiz sanki idi kendimize bir zencir

Şinâsî

Câyi'leri seyrederdi lûtfi
Ahrarı ***esir*** ederdi lûtfî

Ziya Paşa

---

[109] Nedîm, s. 339.
[110] Nedîm, s. 37.
[111] Kocatürk, s. 62.

Ölmek âsân âşıka bir dem firâk-ı yâr güç
Böyle müşkil derd ***esir***i hastaya tımar güç[112]

Nef'î

Muhassal-ı âdeme mana gerekdir yoksa neylerler
Esir-i kayd-ı sûret bir alay bîhûde hayvanı[113]

Nef'î

Bir ibtilâ keş-i bedbaht ***esir***-i nâ-kâmım
Ki derdnâk olurum fikret-i necâtımdan

Recâizâde Ekrem Bey

Bütün şebekleri her şeb ederken istifrâş
O şâh içün hele olmam ya ben ***esir***-i firâş

Abdülhak Hâmid Bey

Leyle-i veyle fezâdır şeb-i yeldâ-yı firâk
Ne kıyamet koparır ânda ***üserâ***-yı firâk

Şair Eşref

Kudret ettikde taalluk fikretin ahkâmına
Kahr-ı hak bir div halk etmiş ***esaret*** nâmına[114]

Nâmık Kemâl

Dilencilikle yaşar derbeder hükümetler
Esâretiyle mübâhi zavallı milletler[115]

Mehmet Akif Bey

Nasıl tahammül eder hür olan ***esâretine***
Kör olsun ağlamayan ey vatan felâketine

Mehmet Akif Bey

---

[112] Nef'î, s. 293.
[113] Nef'î, s. 83.
[114] Kocatürk, s. 102.
[115] Ersoy, s,141.

İslâm ilinin sâde ***esâret*** mi nasîbi
Sen yoksa unuttun mu o mâzi-i mehîbi[116]

Mehmet Akif Bey

Geldi dem-i zillet-i ***esâret***
Mevt özler iken dil- mü'lim

Nâmık Kemâl

2.11. ESİRGEMEK

(Garp) Korumak, saklamak, hıfz u siyânet etmek, acımak, merhamet etmek, diriğ edilmek.

Diyor ki: Gayeniz uğrunda bezledin emeği
Düşünmeyin hele hiç bir zaman ***esirgemeyi***

Mehmet Akif Bey

Yâdlar ile sürer oldunun safânı
Terk ettin ikrâr-ı ahdi vefânı
Bari bizden ***esirgeme*** cefânı
Ne kadar çoh olsa câna minnetdi

Zâkir

2.112. EŞ

(Garp, isim) Zevc, çift, nazir, müşâbih, misil, yoldaş, refîk, hem-hâl, bir çift şeyin her bir teki.

Eşini gördün işte sahrâda
Başladın gamlı gamlı feryâda

Kemâlzâde Ekrem Bey

---

[116] Ersoy, s. 162.

2.113. İŞÂRET

(Arapça) Bir şeyi el ve göz ile göstermek, imâ etmek, alâmet, nişân, bilgi.

Sâdât-ı kıble-i muhabbet
Birbirine ettiler ***işâret***

Galip Dede

Hep ***işârât***-ı sudûr-ı hükmü nâtıkdır
Vaz'-ı mizân-ı tekâbülde bu sırr-ı meknûn

Münîf

Lîk pek akla da mağrur olma
Meşveret eylemeden dûr olma[117]

Sünbülzâde Vehbî

Dilîr-i saf-şikendir erdeşir-i şîr-efkendir
Müşîr-i mü'temendir ***müsteşâr-ı*** kâr-fermâdır[118]

Nef'î

Mansıb-ı kadr u kemâli ber müzîd-i müstedâm
Kişver-i câh u celâlî bî-müşîr-i müsteşâr

Nazîm

2.114. MÜŞÎR

(Arapça) İşâret edici, merâtib-i askeriyyenin en sonu.

Ma'budum o Hak'dır ki nazîri yoktur
Sultan-ı ehâddir ki veziri yoktur
Mahkûm u meşiyyet-i cem-i eşya
Hükmünde muavin ü ***müşîri*** yoktur

Nahîfî

---

[117] A. Beyzâdeoğlu, s. 58.
[118] Nef'î, s. 203.

Vezirân-ı cihânın şân u şevketle ser-efrâzı
Müşirân-ı zamanın hüsn-i tedbiriyle meşhûru[119]

Nef'î

2.115. EŞBÂH

(Arapça, isim) Uzakda görünen şeyler, ten, cesed, gövde.

Ervâhın inbisâtını ***eşbâh*** eder 'ıyân
Seyret bu râz-ı mübhemi hengâm-ı hâbda

Hersekli Arif Hikmet

Bilürüm rahat-ı ervâh ammâ
Mâye-i kuvvet-i ***eşbâhı*** ammâ

Sünbülzâde Vehbî

Tazyikinin altında silinmiş gibi ***eşbâh***
Bir tozlu kesafetten ibaret bütün elvâh

Tevfik Fikret

Gaybdan âlem-i ***eşbâhı*** temaşa ettim
Mevcud-ı mutlakı her zerrede hâzır gördüm[120]

Nev'î

2.116. İŞTE

(Garp) Şu, o, şu, ol, imdi, bunun için, bundan dolayı.

İşte tâbân çehreler handan yürekler ruhlar
İşte bir halkın canından kopmuş âvaz-ı mesâr
İşte tekrîm-i hakikat işte ta'zîm-i hukûk

[119] Nef'î, s. 162.
[120] Nev'î s. 77.

İşte tebcîl-i müsâvât işte azm ü ihtiyâr
İşte tâ arş-ı Hüdâ'dan hâke reyyan nûr-ı hak
İşte tâ kalb-i vatandan Hakka perrân musîkâr
İşte vicdân-ı hamiyyet incilâza-yı gurûr
İşte hem-rûh-ı teselli bin cinân-ı inkisâr
İşte sancak işte nurani hilâl-i i'tilâ
İşte âfak-ı şafakdan arza coşan ihmirâr
İşte evlâd-ı vatan menfâ-cûda me'vâ karin
İşte âti hande-rizân işte mâzi şerm-sâr
İşte bir devlet senin sayende bulmuş nev-hayat
İşte bir millet senin senin sayende olmuş bahtiyâr
İşte âsâr-ı bülend-i azm ü namusun senin
İşte ruhun muntabi'dir işte fikrin tâb-dâr

Kemâlzâde Ekrem Bey

İtimâd etmezisen ur mihekk-i tecrübeye
İşte levh ***işte*** kalem ***işte*** kütüp ***işte*** fuhûl

Hâmi-i Âmidî

İşte o kadardır ol hikâyet
Bâkîsi duruğ-ı bî-nihâyet

Galip Dede

Gavgay-ı muhabbet ise maksûd
İşte felek işte ah-ı pür-dûd

Galip Dede

Var ise meydân-ı aşkın bir dilâver serveri
İşte meydan ***işte*** er merdim diyen gelsin beri

Celîlî

2.117. AŞKAR

(Arapça, sıfat) Al donlu at, kızıl yüzlü adam.

Aşkar süzülüp misâl-i anka
Ol ateşe girdi bî-muhâba

Galip Dede

Bezm-i mey olup seher-i minâ
Aşkar görünür âna süreyyâ

Rîyâzî

Olsa bu cilve bu naz ***aşkar***-ı Behrâmda ger
Zühre gökden inip olurdu dil-ârâm ânâ[121]

Nef'î

Arsa-i devlet ü câh içre ederken cevlân
Çâh-ı medfende karar eyledi ***Aşkar*** Paşa

Aynî

2.118. EŞK

(Fârisî, isim) Gözyaşı, sirişk.

Saçma ey göz ***eşkden*** gönlümdeki odlare su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çare su[122]

Fuzûlî

Eşkim sahife-i ruy-i cânâne düşmesün
Hûn-i şehid Mushaf-ı Osmân'a düşmesün

Sâbit

[121] Nef'î, s. 102.
[122] Fuzûlî, s. 97.

İki çocuk bırakıp gitdi valideyniyle
Döküldü hasretine ***eşk-i*** bî-hesap yazık

Recâizâde Ekrem Bey

Ol çeşm-i terde ***eşk***-i nedâmet ki cûş eder
Seylâb-ı rîz-i duzâh-ı isyân olup gider

Leskofçalı Galip Bey

Haklıdır cânân vedâımdan ederse imtinâ
Vehmeder ***eşk***-i revânımdan belâ bârânıdır

Nâbî

Ahvaline rahm kıldı mecnûn
Bakdı ânâ döktü ***eşk***-i gülgûn

Fuzûlî

Yakub'u kıldı firkat-i ferzend ***eşkbâr***
Oldu Cenâb-ı Yusuf'a çâh-ı belâ makar

Ziya Paşa

Çârpâr göze ***eşkbâr*** olur o
Gökden sanırım nisâr olur o
Bir hiledir ey seher bu hande
Fikrim gibi târ u mâr olur o[123]

Abdülhak Hâmid Bey

Şikest eyledi şîşe-i ahdi yâr
Döküldü mey-i dîde-i ***eşkbâr***

İzzet Molla

Bu acılarla çeşm-i nücûm olsun ***eşkbâr***
Âfâkı tutsun âteş-i dilden çıkan duhân

Bâkî

[123] Tarhan, s. 102.

Kani nem-i çeşm-i ***eşk***-i rîzin?
Kani dem-i serd-i germ-i hîzin?[124]

Fuzûlî

2.119. EŞEK

(Garp, isim) Bir tırnaklı ve memeli hayvanlardan uzun kulaklı ve attan daha küçük ehlî hayvan. Mecazen; iz'ansız, galiz, adi, cahil, terbiyesiz, bayağı.

Herif ***eşşek*** mi dedin? Eşhedü billâh eşşek
Ağzı, karnındaki uçkur düğümünden gevşek[125]

Mehmet Akif Bey

Bed asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zerdüz palan vursan ***eşek*** yine eşekdir[126]

Ziya Paşa

Eşek ifrât-ı neşâtından anırdı der iken
Sanki karpuz kabuğu gördü yâhût taze diken

Şinâsî

Bendesin geçse n'ola dâdârına gammâz-ı har
Bu meseldir cânı acıyan ***eşek*** atı geçer

Sâmî

Zâhid-i şehr yeni cübbeler etmiş peydâ
Eşeğinden çulu yeg eski meseldir güyâ

Sâbit

Zâhidin mâil olur tab'ı ***eşek*** lâlesine
Eylese gâh eğer azm-ı temâşa-yı çemen

Manastırlı Nâilî

[124] Fuzûlî, s. 132.
[125] Ersoy, s. 221.
[126] Ercilasun, s. 105.

Dehşetinden ***eşekcide*** nâçâr
Âsılırdı himâra diğer bâr

Recâîzâde Ekrem Bey

Hülâsâ ***eşeklikde*** mümtâz idi
Kulağı başından ser-efrâz idi

İzzet Molla

Gelir mi âhsak ***eşekden*** necib atın hüneri
Dilerse olsun ipekden ona çul u efsâr

Hâdi Abdüsselimzâde

2.120. İŞKESTE

(Fârisî) Kırmak, kırık, kırılmış.

Elinden dâd… Dâd ol rüzgârın
Ki ***işkest*** etti nahl-i mîvedârın
Rebi' içre hazân etti baharın
Cinân olsun kızım cây-i kararın

Recâîzâde Ekrem Bey

Aceb bir deşt-i hayrette hadenk-endâz aşkım kim
Nişân gümgeşte şest ***işkeste*** tîr-i âh nâ-peydâ

Leskofçalı Galip Bey

İşkeste takât bir nev nihâle
Teşbih ederdim cism-i nizârım
Ammâ be-gâyet dilber bulurdum
Hâl-i hazîn pûr-inkisârım

Recâîzâde Ekrem Bey

2.121. UŞKUFTE

(Fârisî) Şukufte, açılmış manasına gelerek birleşik kelimeler yapar.

Olup ***uşkufte*** ezhâr-ı çemen hep handedir güller
Nevâ-perdâzlıkta sûbesû şûrîde bülbüller

Fitnât Hanım

2.122. EŞKEK

(Çağatay, isim) Sandal ve gemi küreği.

Bahr-i eşkin içre iki göz buldular zevrâk misâl
İki saf kirpikler ***eşkek*** buluptur her taraf

Lütfî

2.123. İŞKEMBE

(Garp-Farisî) Şikem, isim, geviş getiren hayvanların ikinci mideleri, karın.

Değil oda ***işkembeden*** bir fenâr
Kılınmıştı kâğıt ile istitâr

İzzet Mollâ

Kimi ***işkembeden*** söyler ciğerden nâleler eyler
Döner fır fır elinde hâmesi çün sîh-i biryani

Seyyid Vehbî

2.124. İŞKENCE

(Fârisî, isim) Azâb, eziyet, cefâ, ızdırâp, ruhen ve fikren bâis-i ızdırâp olan hâl.

Ekser sözü tâlib u kelîmin
İşkencesi tab'ı müstakîmin

Ziya Paşa

2.125. UŞKÛH

(Fârisî) Şekve; şikâyet, hakkını talep için mahkemeye müracaat.

Lebrîzdir ***uşkûhî*** ile cümle-i ekvân
Âhenk edelim eyleyelim lûtfunu ilân
Şinâsî

2.126. EŞEL

(Arapça, sıfat,) Çolak.

Girih-i gonca-i maksûdumu çarh etmedi hall
Pençe-i mihr-i cihan-tâbı meğer oldu ***eşel***[127]
Nef'î

2.127. İŞMÂR

(Garp, isim) Göz işâreti, gözle verilen işâret, göz kırpmak.

Başka bir ümide düştüm ah fırsat vermedi
Lütfi ancak çeşm ü ebrusuyle ***işmâr*** oldu hep
Halil Nihât Bey

2.128. EŞMEK

(Garp) Kazmak, kazımak.

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın
Üşüyorsan eşiver mangalı ***eş eşde*** ısın[128]
Mehmet Akif Bey

---

[127] Nef'î, s. 227.
[128] Ersoy, s.

Tevekkül arsasında gez yorulma
Gelir rızk-ı mukadder ***eşme*** cânâ

Baltacı Baba Kadri

Pek ***eşip*** yırtar idi yortu günü
Bahusus olsa nasârâ düğünü

Sünbülzâde Vehbî

2.129. EŞİK

(Garp) Eşilen ve eşilmiş yer, kapı, dergâh, bâr-gâh, atebe, âsitâne, südde.

Fazl u rahmet ol ***eşikde*** çok durur
Oldurur ümmîd ayrık yokdurur

Âşık Paşa

2.130. EŞİK

(Garp) Kapı çerçevesinin başlık ve basamağı.

Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik
Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir ***eşik***

Mehmet Akif Bey

2.131. EŞHEP

(Arapça, sıfat) Beyaz ve kır tonlu at, arslan.

Eyleye tâ Husrev-i sahip-kıran-ı şark u garp
Eşheb-i zer-i pâleheng-i subh ile cevlân-geri[129]

Nef'î

---

[129] Nef'î, s. 94.

Eşheb-i rûz ile tâ Edhem-i şeb pey-der-pey
Haşre dek bir biri ardınca ola cilve-nüma[130]

Nef'î

Kesse çerh-i atlasın bin mislini hayyât-ı sun'
Eşheb-i iclâline çıkmazdı bir ber-güstevân

Kâzım Paşa

Tîr-i nigehî ***şihâb***-ı sâkıp
Sehm-i sitemi kazâ-yı sâib

Galip Dede

2.132. EŞHEL (ŞEHLÂ)

(Arapça, sıfat) Kanlı koyu mâî göz, elâ gözlü kadın, tatlı şaşı göz.

Çeşm-i ***şehlâ***-nigehî fârık iken nîk u bedi
Kedimi gaflet ile fâre-i idbâr yedi

Mahmud Nedim Paşa

Bîdârlığa getürmedin tâb
Şehlâ gözün oldu mâil-i hâb

Fuzûlî

Boynu burulu ayağı bağlu
Şehlâ gözü nemlü cânı dağlu

Fuzûlî

[130] Nef'î, s. 105.

2.133. IS

(Garp, sıfat) Sâhib, mâlik.

Her ki kul oldu bu âlem ***issine***
Hâkim oldu cümle âlem üstüne

Âşık Paşa

Kerem ***issidir*** ol şâh-ı cihân
Cümle-i aybını eyler pinhân

Yahya

2.134. IS

(Garp, isim) Ses, sedâ, duygu, his, haber, şenlik, ma'muriyet, âbâdânlık, ümrân.

Yabandasın evin yok bir yanmış ocağın yok
Issız dağın başında mihmânı arzularsın[131]

Niyâzî

Çarpın ey bâd-ı hazân camlara hırçın hırçın
Bir hakaretli sukût işte hep ***ıslıklarına***
Kudur ey lücce-i zulmet mütehevvir çılgın
Gülerim kahkaa-i yeis ile çığlıklarına

Tevfik Fikret

'Îş ü nûş ile bugün ânma gam-ı ferdâyı
Sana ***ısmarladılar mı*** bu yalan dünyâyı

Kemâl Paşazâde

Sen olaldan hâce-i sahip-'ıyâr-ı memleket
Sana ***ısmarlandı*** taht-ı pâdişâh-ı muhteşem

Veysî

[131] Niyâzî-i Mısrî, *Divânı* (haz. Kenan Erdoğan), 2. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 121.

2.135. ISRÂR

(Arapça) Azm ile bir fikir üzerinde sebât etmek, ayak diremek, inât etmek, ısrâr etmek, ısrâr göstermek, ısrârından dönmemek.

Etmeyüp rey-i hatada ***ısrâr***
Avdet et rah-ı sevaba tekrâr

Sünbülzâde Vehbî

2.136. ISTABLI

(Arapça, isim) Hayvan bağlanılan yer, ahır. Latince; stabulum.

Bend-i ***ıstablı*** olan rahş-ı felek reftârın
Eremez kösteğine târ-ı nigâh-ı düşmen

İzzet Molla

Kocalıktan silinüp arpalığı nâçârın
Kaldı ***ıstablı*** riyâzette ne arpa ne saman

Sâbit

Yine ***ıstabl-ı*** şehinşâh-ı cihân-âradan
Ki atlar bulunur biri birinden âlâ

Nef'î

2.137. İSGÂ

(Arapça) Kulak vermek ve asmak, söz dinlemek, söylenen sözü kabul ile yapmak.

Sözünü etmez isinde ***isgâ***
Etme ma'tûhû dahi istihzâ

Sünbülzâde Vehbî

Sem'i pâkiyle ederdi ***isgâ***
Gökde Cibril'e emr etse Hüdâ

Hâkânî

Sen kudret-i fehmi ile peydâ
Ben söyleyeyim sen eyle ***isgâ***

Galip Dede

2.138. ASL

(Arapça, isim) Garp Türkçesinde "asıl" telaffüz edilir. Asl; kök, kendisine başka bir şeyin ibtinâ ettiği şey, esas, temel, kâide.

Aklımız ermiyor hayata ki biz
Edelim mevtin ***aslını*** idrâk[132]

Abdülhak Hâmit Bey

Çün senin zatın ola ***asl***-ı hayat-ı dâreyn
Ehl-i dâreyn ne bilsin seni ey ***asl***-ı merâm

Nâbî

Anâsırla tabâyi' renk-i zıddîde olup kâim
Biri biriyle olmuşlar vahîdü'l ***asl*** iken a'dâ

Ziya Paşa

Esâs-ı hikmet-i asr oldu vahdet-i bâri
Taammüm eyledi ***aslü'l-usûl*** mu'tekadât

Sadullah Paşa

Şâneden vâr ise az çok elemî
Âh edüp çekmesün ***asla*** gam u bîm[133]

Nef'î

[132] Tarhan, s. 79.
[133] Nef'î, s. 130.

İki Edhem hod iki şûh arab dilberidir
Ki tefavütleri yok biri birinden ***asla***[134]

Nef'î

İ'tibarât-ı takâsîm ü fusûl
İmtiyazât-ı mâkâmât u usûl

Nâbî

Vergidir ânlara fenn-i nağamât
Hep usûliyle ederler harekât

Fâzıl

Asalet nerde bir nâ-cins bir zîruh bî-vâye
Değildir belki vakî nisbetim Âdem ile Havvâ'ye

Abdülhak Hâmit Bey

2.139. İSSİ

(Garp, isim) Fâide, menfaat.

İlmine mağrur olursan olma hiç
İssi vermez sana ne kara ne ak[135]

Niyâzî

Sırr-ı elestü rabbiküm çünkü getürdü perdeyi
Zâhide ***issi*** eylemez hırka-i pâre pâresi

Nesîmî

Son peşimânlık ***issi*** etmez imiş
Gussası tâ olunca gitmez imiş

Yahya

---

[134] Nef'î, s. 101.
[135] Niyâzî-i Mısrî, s. 135.

2.140. ISI

(Garp) Sıfat, harâret, sıcaklık.

Geh inişdir geh yokuş geh yazı yer
Yola giden geh soğuk geh ***ıssı*** yer

Âşık Paşa

Sıcağı geçmişe benzer güya
Sürünür kise nezâketle âna

Sünbülzâde Vehbî

Geçmese ***ıssıcağı*** tâb-ı ruh-ı dildârın
Böyle germiyyeti olmazdı bizim hammâmın

Sâbit

Bir âfitâba geçdi ki hiç sorma ***sıcağım***
Yandı eridi aşkı ile sinede yağım
Geçdi soğuk su başıma bilmem solum sağım
Ahd eyledim bu şartla ki geçmeden çağım
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım

Vâsıf

Şu soğuk gündede bir parça ***ısındırdı*** bizi
Bir gün evvel erişüp geldi hele mâh-ı siyâm

Nedim

Bazen ısındırırsada nevvâre-i heves
Benzer mi aşk-ı hâlisa bir şevk-i muktebes

Tevfik Fikret

2.141. ADĞÂSU AHLÂM

(Arapça, isim) Karışık ve tabiri gayr-ı kâbil rüyalar.

Şebih ***adğâsu ahlâma*** bu hep dihim ile dârât
Bu efserle bu sır, fevkımde istihzâ-yı seyyârât

Abdülhak Hâmit Bey

Kalan taht-ı nufüzunda bu gün ***adğâsu ahlâmın***
Olur, mağlûbu yârin bir takım evhâm u âlâmın

Abdülhak Hâmit Bey

2.142. İZMİHLÂL

(Arapça) Mahv u nâ-bûd olmak, munkarız olmak.

Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir
Ruh-ı izmihlâlimiz ahlakın ***izmihlâlidir***

Mehmet Akif Bey

O neydi dağ gibi erlerki arza hâkimdi
Nedir karıncalanan nesl-i ***müzmâhil*** şimdi?

Mehmet Akif Bey

2.143. İTRÂ

(Arapça) Medihte ifrât ve mübâlağa.

Ândan sonra sezâ-yı ***itrâ***
Sahib-i hamse Edip Yahya

Ziya Paşa

Medhinde egerçi eyler ***itrâ***
İşte sana eylemez mudârâ

Ziya Paşa

Bu defa bir keremde eyledin kim âcizim el-hak
Nedenlü eylesem ihsanının vasfında ***itrâyı***

Nedim

Hakka ki sezâ olunsa ***itrâ***
Manzume-i Yûsuf u Züleyhâ

Ziya Paşa

2.144. İTNÂB

(Arapça) Sözün fâidesiz yere uzatılması. İcâz ile musavât arası.

Dua ile sözü hatm edelim zirâ hakikatte
Sözün gevher olursa yeğdir ***itnâbından*** icâzı[136]

Nef'î

Dürr-i meknun isede nazmın eger ey Nef'î
Düşürür yine kesâda ânı zîb-i ***itnâb***

Nef'î

Etme ***itnâb***-ı suhan gayrı bu demlerde Münîf
Farzdır edi'ye-i hayr-ı devâm-ı devlet

Münîf

2.145. İ'TİSÂF

(Arapça) Zulüm, taaddî, gadr.

Fikr-i hevl-i rûz-i mahşer mihnet-i dünya-yı dûn
İ'tisâf-ı tenk-desti tâl'i-i nâ-mihribân

Kâzım Paşa

[136] Nef'î, s. 119.

Beşer ki olmada bir kaç harîs u bed emelin
Zebûn-ı pençe-i iğfal u ***i'tisâfında***

Abdullah Cevdet

2.146. İ'RÂB

(Arapça) Lugat manası fesâhatle tekellüm ve izhâr-ı hakikat, gramerdeki nahiv manası ise kelimât-ı arabiyyenin sonlarındaki harflerin veya harekelerin âmillerin tahallüfiyle tebeddülâta uğraması.

Hattına dolaşsa dil-i hüsnün kitabında nola
Ekseriya bahs-i tefsir olur ***i'râb*** üstüne

İbnü'l-Kemâl

Söz değil âb-ı revândır yazılan eşârın
Hâr u hâsdır ânın üstünde hurûf u ***i'râb***

Nef'î

2.147. ÜFTÂDE

(Fârisî) Düşmek, harâb olmak, tevâzu göstermek. Müştak, düşmüş, düşkün.

Görür o toprağa ***üftâde*** nûr-ı dîdesini
Mezar iniltisidir zanneder boğuk sesini

Tevfik Fikret

Hârût-ı nigâhı itse imâ
Üftâde-i çâh olur zelihâ

Galip Dede

Bir gün gelir süvâr olurum, ol zaman demem
Üftâde bir piyadeyim ey şehsuvar-ı tûr

Muallim Nâcî

Nice ***üftâde***-i devlet vardır
Nice pâmâl-i felâket vardır[137]

Nâbî

Hâlâ ki biz ***üftâde***-i hûbân-ı Dımaşkız
Ser halka-i rindân-ı melâmet-keş-i aşkız

Rûhî

Aceb hâsıl mıdır hem sohbetân-ı aşkın âmâli
Sabâ kûyunda dildârın nedir ***üftâdeler*** hâli

Nâbî

Üftâdeliğe gam oldu munzam
Düştü yoluna harâbe-i gam

Galip Dede

Evet, ***üftân*** ü hizân gördüğüm bir nîm-makberdir
Iyân olmakta müstakbelde bir timsâl-i muğberdir

Abdülhak Hâmit Bey

Za'f ile ***üftân*** ü hizân-ı ‘ömr sırr-ı haddin geçüp
Bir garip iklime düşdüm âlem-i gurbet gibi

Ebusuûd Efendi

Yine bâd-i sabâ ***üftân*** ü hizân erdi gülzâre
Dem-i İsa-veş ihyâ eyledi ezhâr u eşcârı

Nef'î

Varup o halle hammâme ***üft***-i hîz eder
Edince kûşe-i halvette cây-gâh karâr[138]

Nedim

[137] Nâbî, s. 104.
[138] Nedîm, s. 98.

2.148. EFRÂZ

(Fârisî) Yükseğe ve yukarı kaldırmak.

Âferin ey âlem-i ***efrâhte*** serdâr-ı dilîr
Safder-kal'a-güşâ saf-şiken-i kişver-gîr[139]

Nef'î

Şukka-i râyet-i ikbâli olup âlem-gîr
Serîr-i ***efrâhte*** oldukça livâ-yı İslâm

Nâbî

2.149. EFRENÇ

(Garp) Latinceden muarrep, avrupalılara verilen ünvân. Frenk.

Hem-nâm-ı şehinşâh-ı rusûl fâtih-i ***efrenç***
Yektâ-yı ilm-i efrâz-ı cihân safder-i âlem

Neşâtî

2.150. EFRÛZ

(Fârisî, sıfat) Parlatmak.

Gevher-i nazm-ı âlem-***efrûzum***
Şehlerin zîver-i külâhıdır[140]

Nef'î

Sipihr-i rif'atin tâbende mâh-ı âlem-***efrûzu***
Riyâz-ı devletin zîbende serv-kâmet-efrâzı[141]

Nef'î

---

[139] Nef'î, s. 177. (Lugatte "ilm-i efrâhte" diye geçmektedir)
[140] Nef'î, s. 269. (Lugatte nazm kelimesi nizâm olarak geçmektedir)
[141] Nef'î, s. 118.

Bahâr-ı gülşeni endîşe-i Firdevsi-i Tûsî
Buhûr-***efrûz-ı*** bezmi rûh-i Attâr-ı Nişâbûrî[142]

Nef'î

Bir şem' ki ala bu nârdan nûr
Efrûhte ol tâ dem-i sûr

Riyâzî

2.151. EFZÂ

(Fârisî) Artırmak, çoğaltmak.

Kâse-i lebriz-i fağfur olsada vermez sedâ
Servet ***efzâyiş*** bulunca ağnıya hıssetlenir

Koca Râgıp Paşa

Hak Teala devlet ü ikbalin efzûn eylesün
Tâbi'-i fermanın olsun devr-i çerhin çemberi

Nedim

Bendedir ânın cünûnu ***efzûn***
Kays iken olubdur âdı Mecnûn[143]

Fuzûlî

Ömrün ***efzûn*** ede Allah u Teala dilerim
İltifatınla bu dil-ı mürdeyi ettin ihyâ

Nef'î

---

[142] Nef'î, s. 162.

[143] Fuzûlî, s. 84.

Ahterle düşünme sahn-ı hâmun
Elmas çakıl taşından ***efzûn***[144]

Galip Dede

2.152. EFSÂR

(Fârisî, isim) Yular.

Takdı ol dâver-i cemmâze süvâr
Serine Eşter-i çarhın ***efsâr***

Hâkânî

2.153. EFSÂNE

(Fârisî) Masal söylemek, fusûn etmek, asılsız hikâye, masal, saçma sapan sözler, sergüzeşt, mâcera, geçmişlere müteallik kısas ve hikâyât. Mecazen ün ve şöhret.

Heman bir var imiş bir yok imişdir hâsıl-ı devrân
Serâser ibret-efzâ bir garip ***efsânedir*** âlem

Ziya Paşa

Beni zikr etmez il ***efsâne-i*** mecnûna mâildir
Ne benzer ol bana derdi ânın dermânı kâbildir.

Fuzûlî

Rusvâ-yı zamâne oldu benden
Âfâka fesâne oldu benden

Fuzûlî

Gidenin bir çubuğu eksik idi elde hemân
Kıssâdan artık idi söylediği ***efsâne***

Nef'î

[144] Şeyh Galip, s. .95

Dil-güşâdır meclisin gayette hen rindânedir
Her ne derlerse senin hakkında hep ***efsânedir***

Nef'î

Safha bir lahzada Hârût-sitan oldu yine
Turfe ***efsûn*** okudu bu kalem-i câdû-fen

Nedim

Şöyle bihûş ü harâb eyledi ***efsâne***-i gam
Aklımız başımıza gelmeye efsûnlar ile

Bâkî

Kim görse olur gamzeni elbette giriftâr
Yâ Râb ne ***fusûn*** eyler o câdu-yı muhabbet

Nef'î

Güzel tasvîr edersin hatt u hâl-i dilberi ammâ
Fusûn u şiveye geldikde ey behzâd neylersin?[145]

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Yazık milleti ***efsûnlayup*** uyuşturuyor
Yâ sinelerdeki hislerle çarpışıp duruyor

Mehmet Akif Bey

Ne sihr ettin yine sözde hezâr ahsente ey Nef'î
Senin gibi aceb olur mu bir câdû-yı ***efsûn-ger***[146]

Nef'î

Sine-i sâfî ruh-ı âlî cebîn ü zülfî
Ebruvân-ı siyehî çeşm-i ***fusûnkârî*** güzel

?

[145] Şeyhülislâm Yahya Efendi, s. 114.
[146] Nef'î, s.113.

2.154. EFSER

(Fârisî, isim) Tâc, iklîl, murassa’ serpûş.

Âsumân-ı devletün hurşîd-i kudsi-i pertevî
Bezm-gâh-ı şevketin Cemşîd-i hurşîd ***efserî***[147]

Nef'î

Yok, faide devlet ü ni’amdan
Yok, menfaat ***efser*** ü haşmden

Ziya Paşa

Âtmış nikâb-ı hüsnün mahbûbe-i zer-***efser***
Kırlar yeşil giyinmiş açmış bütün çiçekler

Recâîzâde Ekrem Bey

2.155. EFSURDE

(Fârisî) Donmak, katılaşmak, donmuş, donuk, katı. Mecazen hissiz, duygusuz.

Hani âğuş-ı itimâdımda
Üç gün evvel gülen ümîd-i latîf
O da mahv oldu şimdi yâdımda
Kalan ***efsurde*** bir sehâb-ı kesîf[148]

Tevfik Fikret

Döner her bir şerer bir ahter-i efsurde endâma
Vezân oldukça sarsar kürre-i âteş-feşân üzre

Ziya Paşa

Esmedi bâd hem doğmadı hurşîd-i kerem
Kaldı pejmurde ve ***efsurde*** gülistân-ı emel

Nef’î

---

[147] Nef’î, s. 91.
[148] Fikret, s. 74.

Cür'ana vermezdi cân her âşık-ı ***efsurde*** dil
Olmasın tâb-efken-i her hâtır-ı bîtâb u teng[149]

Nef'î

2.156. EFŞÂN

(Fârisî) Saçmak, dökmek.

Belki gark-ı bahr-i hûn olurdu fülk dil gibi
Ettiğince tîğ-i hûn-***efşân*** ile cevlângeri[150]

Nef'î

2.157. EF'Î

(Arapça, isim) Engerek yılanı.

Çün mahz-ı şer oldu zât-ı ***ef'î***
Vacib görünür müdâm def'î

Fuzûlî

2.158. EFGÂN

(Fârisî, isim) Feryâd, figân, zârî.

Hâmûş ne âh ider ne ***efgân***
Medhûş ne yol bilir ne erkân

Galip Dede

Ger sana ***efgânımı*** bîhûde derse müddei
Ol söze tutma kulak ben çekdiğim ***efgâne*** tut

Fuzûlî

---

[149] Nef'î, s. 262.
[150] Nef'î, s. 91.

2.159. UFUK (UFK)

(Arapça, isim) Göz alabildiğine kadar görülen b'ud-ı mesâfe ki en sonunda yer ile gök birleşmiş gibidir. Küre-i arzın iki müsâvi kısma ayırdığı farz edilen dâire-i azîme ki kutuplarına semt ve nazîr tabir olunur.

Atımın ey bülend ü mübeccel melikesi
Ufk-ı tahayyülümde tulû' ettiğin o gün
Bir sûret-i müebbedde oldu ma'kesi
Rûhum bütün bu nâmütenâhî büyüklüğün

Fâik Ali Bey

Ufk-ı taayyünden doğdu bir güneş
Zerrât-ı âleme saldı bir âteş

Ethem Pertev Paşa

Manzûr oluyor bu yerden ***âfâk***
Her nazarda nurdan da parlak[151]

Abdülhak Hâmit Bey

Ahter-ı matlabım ***âfâk***-ı felekden doğmaz
Günde bin şey doğurur leyle-i hubla-yı 'adem

Âkif Paşa

Sancaklara mızraklara mustağrak ufuklar
Âfâkı yarıp yükselen üç tuğlu kavuklar

Mithat Cemâl Bey

Rüsvâ-yı zamâne oldu benden
Âfâka fesâne oldu benden[152]

Fuzûlî

[151] Tarhan, s. 93.
[152] Fuzûlî, s.121.

2.160. EFGÂR

(Fârisî, isim) Yara, cerihâ. Mecazen âzûrde-dil, yatalak, menzûl.

İdraki verir hayâle âzâr
Efkârı ider melâli ***efgâr***

Fuzûlî

2.161. EFGEN

(Fârisî) Bırakmak, düşürmek.

Olalı aşkı ile ***efgende***
Etmedim bir nefes olsun hande

Fâzıl

Bir serv-kaddin bende-i ***efgendesi*** olsun
Âlemde o kim gussadan âzâd olayım der

Rûhî

Hâneden taşra hırâm ile gör ey serv-i sehi
Her kadem hâk-i rehinda nice ***efgende*** yatar

Rûhî

2.162. EFENDİ

(Rumca, isim) Okuyup yazması olanlara verilen ünvân.

Rahat yüzünü görmedi çalışdı cân ile
Çekdi ***efendi*** yoluna bu denli zahmeti

Bâkî

Efendi ne isterse etmek gerek
Kuluz biz düşer mi suâl eylemek

İzzet Molla

2.163. UFÛL

(Arapça) Batmak, gurûb etmek.

Âfitâb-ı himemin zâil ü ***âfîl*** olmaz
Nur-ı incâz verir sahn-i mevâide hemân

Şinâsî

Unutma sen beni ulviyyet-i meâlinle
Bu şi'r-i ***âfîli*** yâd et terennüm et dinle

Behçet Bey

2.164. İKLİM

(Garp, İsim) Bir memlekete ve kıtaya nisbetle hâdisât-ı havaiyyenin heyet-i mecmûası.

İklimde hikemi yok mu farkın
Vaziyeti bir mi şark u garbın

Ziya Paşa

Fârs ***iklimine*** düşmüş Şirâz
Âna mensûb o zebân-ı mümtâz

Sünbülzâde Vehbî

Âşıka sencileyin yâr olmaz
Olsa yârân ile pür-heft-iklim

?

Nolaydı bende pervâne olaydım
Fenâ ***iklimine*** vuslat bulaydım

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Fâtih-i dahme-i der-beste-i gayb-ı mutlak
Hâtem-i şâh-ı risâlet şeh-i ***iklim***-i reşâd[153]

Nâbî

Edelim dikkat ile cümle tevârihe nazar
Matla'-ı şarkdan aksâ-yı ***ekâlime*** kadar

Ziya Paşa

Fikr edersin o hurûf-ı memdûd
Oldu serhadd-i ***ekâlim***-i şuhûd

Hâkânî

2.165. EKNÛM

(Arabça) Asıl, sebep, menşe, mebde, illet.

Zât-ı bîmislini teşbihe mecâl olmazdı
İttihad etsede eczâ-yı selâs-i ***eknûm***

Yenişehirli Avnî

2.166. EK

(Garp, isim) İki şeyin birbirine birleşdiği yer, ilâve edilen ve birleştirilen parça, yaradan kalan nişânın kenarı, iki kemiğin birleştiği yer, mafsal, boğum yeri, boğmak.

[153] Nâbî, s. 94.

Eklerim bende mesâiyiyi tutar birbirine
Al kuzum söylediğin sa'-yi medîd oldu yine
Mehmet Akif Bey

Silahı kullanan Allah hududu bekleyen o
Levâzımın bitiyormuş değilmi? ***Ekleyen*** o
Mehmet Akif Bey

2.167. EN/EN

(Garp, İsim) Genişlik, arz, vüsat, füshat. Edât-ı tafdil ve mübâlağa, ziyade, artık, çok, sıfatların manalarını teşdîd eder.

Zan etmeyin felâketimiz yâri ağlatır
Güldükçe yârimiz bize ağyarı ağlatır
Derd-i nihânı milletin efkârı ağlatır
Engin denizleri yüce kühsârı ağlatır
Eyvah der sehâib-i seyyârı ağlatır
Allah der kevâkib-i nevvârı ağlatır
Recâîzâde Ekrem Bey
Bizâr edecek korkuyorum cedd-i Hüseyni
En sonra salîb ormanı görmek haremeyni[154]
Mehmet Akif Bey

Gül ki en dilber çiçekdir en karîndir senin
Layık-ı i'zâz-ı sadr-ı dil-nişinindir senin
Recâîzâde Ekrem Bey

[154] Ersoy, s. 95.

2.168. EKEDE

(Arapça) Kavî ve muhkem etmek, lafzın mâkâblinde hâsıl olan manayı takrîr ve takviye etmek.

Kudretlerdir ***teekküd*** üzre
Hilkatlerdir teceddüt üzre

Abdülhak Hâmit Bey

Âsumân mislini ikâ' edemez bu zulmün
Baht-ı zâlim ne kadar etse de ibrâm-ı ***ekîd***

Yenişehirli Avnî

2.169. EGER

(Fârisî) Şart edatıdır. Garp Türkçesinde eğer diye kullanılır.

Akla mağrur olma Eflâtun-ı vakt olsan ***eger***
Bir edîb-i kâmili gördükde tıfl-ı mekteb ol

Nef'î

Şuhud-ı cilveger olmazdı olmasaydı ***eger***
Cilâ-yı marifetin serme-i 'amâ-yı vucûd

Nevres

Ümidim bu vefâdan ola gönlünde eser peydâ
Hüdâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ
Gönüller tende fikrinde lisanlar serde zikrinde
Senin yâdındır diller ***eger*** mahfî eger peydâ

Emrî

Şâirlik ***egerçi*** muteberdir
Şi'ri tanıtmak da bir hünerdir
Ziya Paşa

Egerçi köhne metâ'ız revâcımız yokdur
Revâca da o kadar ihtiyâcımız yokdur
Nâbî

Gerçi endûh u mihnetim çokdur
Hiç kesden şikâyetim yokdur[155]
Fuzûlî

Gerçi cânândan dil-i şeydâ içün kâm isterim
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir
Fuzûlî

Harâbâtı ***egerçi*** görmedin ammâ görenlerden
İşittin bir neşât-efzâ makâm-ı dilgüşâ derler
Şeyhülislâm Yahya Efendi

2.170. EĞRİ

(Garp sıfat) Bükülmüş, çarpık, muavvec, mukavves, münhani.

Yüzüme ***eğri*** bakamaz zirâ
Feleğin çeşm-i ahveli görünür
Nef'î

Rağbet olmaz cihânda doğruya hiç
Eğridir dehrden alan behre
Okçu zâde gibi vücûdu atub
Çekdiler yaycı zâdeyi sadre
?

[155] Fuzûlî, s. 89.

Şâşıya etme nazar
Kim sana eğri bakar

İbrahim Hakkı

2.171. İKSÛN

(Fârisî, isim) Müzeyyen siyah libâs, libâs-ı fâhir.

Bu mihmângede-i bî-bekâda kalmaz hiç
Ne bu riyâ-yı muhakkar ne atlas u ***iksûn***

Yenişehirli Avnî

Kapusunda eşiği hidmetin eyler gulâmân
Huriler karşu turur atlas u ***iksûnlar*** ile[156]

Bâkî

2.172. ENSE

(Garp, İsim) Başın arkası ve boynun üstü.

Değişen bir yeri yok dinleyemem kim ne dese
Yine bir kıl keçe altında kapanmış ***ense***

Mehmet Akif Bey

Kafa bitmiş demek artık çekiyor kuyruğunu
Kuvvetin hakkı mıdır? ***Enselemek*** bulduğunu

Mehmet Akif Bey

2.173. İKSÎR

(Arapça, isim) Eski zamanlarda bazı madenleri altına ve gümüşe kalb etmek ve bir çok emrâzı iyileşdirmek hâssasına mâlik olduğu zan edilen cevher.

---

[156] Bâkî, s. 74.

Olma zinhâr bu sevdâya esîr
Olacak hâl değildir ***iksîr***

Nâbî

Zerre hâk-i haremî dîde-i dehre merdüm
Gerd-i pâk-i kademi cevher-i mihre ***iksîr***

Üsküdârlı Hakkı Bey

Demiş ey hâkime-i kişver-gîr
Benim üstâd-ı funûn-ı ***iksîr***

Nâbî

Hâke nazar eylese ***iksîr*** var
Hâki edermiş zer-i hâlis ıyâr[157]

Nâbî

İksîr-i vefâ yok bu mihen-zâr-ı fenâda
Mecnûndur o kim hâhiş-i genc ü kerem eyler

Yenişehirli Avnî

Sensin ol ***iksîr***-i âzam kim hakîm-i lâyezâl
Cevherinden verdi mâhiyyâta feyz-i cevheri

Üsküdârlı Hakkı Bey

2.174. EKSİK

(Garp, sıfat) Az, noksan, nâkıs, kusurlu.

Kendûsun ***eksuk*** gören oldu tamâm
Ulûlar gönlünde ol tutdı makâm

Âşık Paşa

[157] Nâbî, s. 134.

Zâil mi oldu mihr ile mahı bu milletin
Geçmez zalâm-ı meyl-i siyahı bu milletin
Yâ Râb nedir ki cürm ü günahı bu milletin
Eksik değil başında devâhî bu milletin
Zulme müessir olmuyor âhı bu milletin
Kalsun mı intikamı İlâhi bu milletin

Recâîzâde Ekrem Bey

Bir nevcivân kocaya vârup et dediklerin
Beş altı parça kesdir gör yediliklerinin
Eksiklerinin er düzer eksük gediklerin
Yârım pâbuşla giyüp âposta çediklerin
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

Vâsıf

Râh-ı gamda bir gubârı hâkden kaldırmayan
Rûzgâr ***eksikliğidir*** rûzgâr eksikliği

Hayâlî

Firkatinde dil-i şeydâyı tamam etti gamın
O fakirin nedir ***eksikliği*** taksîri nedir[158]

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Kim ki ***eksikliğini*** bile müdâm
Âkıbet eyler âna lütf tamam

Yahya

Efendim sen cihanda padişah bende-perversin
Hüdâ ***eksikliğin*** göstermesin hurşîd-i enversin

Nedim

[158] Şeyhülislâm Yahya Efendi, s. 104.

Âfitâb-ı devletün hergiz zevâle ermesin
Mâh-ı tâbânsın Hüdâ ***eksikliğin*** göstermesin

Veysî

Ne hâletdir sana bakdıkça ey cevv-i ömrüm ***eksilmez***
Meger zincir-i bend-i pây-ı ömr-ı pür-şitâbımsın

Nedim

Yâ Râb ne ***eksilirdi*** deryâ-yı izzetinden
Peymâne-i vücûda zehr-i âb dolmasaydı
Âzâde ser olurdum âsîb-ı derd u gamdan
Yâ dehre gelmeseydim yâ aklım olmasaydı

Ziya Paşa

2.175. EKL

(Arapça) Yemek.

Ne ***ekl*** ü ne şurb ü ne tena'um
Ne nutk u ne takat-ı tekellüm

Nâbî

Tecelli neş'esin ehl-i şikem idrâk kâbil mi?
Behişt andıkça zâhid ***ekl*** ü şürbün lezzetin söyler

Koca Ragıp Paşa

Hâmil u mahmûl muztardır halâyık serteser
Âkil ü mekûl yekdiğerdir eşya ân be ân

Yenişehirli Avnî

2.176. EĞLEMEK

(Garp) Durdurmak, alıkoymak, tevkif etmek, oturtmak, işgal etmek, avutmak.

Gönlün ***eğler*** nâle-i zencir ile mecnûn-ı aşk
Nağme-i ûd u sadâ-yı çenk ü nâyı neylesun

Bâkî

Dünyaya onlar gelmedi geldiyse de ***eğlenmedi***
Şeytan onları görmedi ânda olan pinhân kamu

Niyâzî

İç bâdeyi gülşende ne derlerse desinler
Âlemde sen ***eğlen*** de ne derlerse desinler[159]

Leylâ Hanım

Kederle ***eğlenir*** şâdân olurdun
Bugün dânâ yarın nâdân olurdun

Abdülhak Hâmit Bey

Tecelli etmedin bir kerre Allahım cemâlinle
Şu üçyüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle
Oturmuş ***eğlenirlerken*** senin hâşâ zevâlinle
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmît infi'âlinle
Nedir İslâmı tenkilin bu müsta'cel nekâlinle[160]

Mehmet Akif Bey

Tealâllah zihi rahş-ı hümâyûn hümâ-sâye
Ki tasvîr-i dilârâsı yeter ***eğlence*** dünyâya

Nef'î

---

[159] Leylâ Hanım, Divânı (haz. Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 97.
[160] Ersoy, s. 184.

2.177. İKLÎL

(Arapça, isim) Taç, efser.

Tâ ki her bir kec-külâh-ı nahvetin mânend-i şem'
Şûle-i cânsûz ola farkında ***iklîl***-i zeri

Nazîm

Devril ey köhne-i taht-ı istiklâl
Zîr-i kahrında inliyor ensâl
Parçalanan ey şikeste fer-i ***iklîl***
Şu yığınlarla ihtiyâc-ı sefîl

Tevfik Fikret

2.178. EKMEK

(Garp) Saçmak, serpmek, toprağa saçıp gömmek, zer' etmek.

Vardır ol bağda bir neş'e-i câvid meger
Lâlenin tohmunu ***eksen*** dolu peymâne gelür

Nedim

Bağın ekinin hayrını bekler görecekmiş
Tohum ***ekmeğe*** dihkânları neylerdin İlâhî

Sâbir

2.179. EĞMEK

(Garp) Bir yana bükmek, çarpıtmak, aşağı indirmek, kandırmak, ikna etmek, infial ile yüz buruşturmak.

İzzet ü şânını takdîs kılar cümle melek
Eğilür secde eder pîş-i celâlinde felek

Şinâsî

Şu ulvi sâ'i-i bî-hâb u rahat işte gayz-efşân
Durur karşında her şeyden uzak her neşeden mehcûr
Eğilmek bilmeyen bir cebhe-i mağrûr-ı sanatla
Tevfik Fikret

Eğmezdi hilâli vesemine bâş
Gözden götürürdü sürmesin yâş
Fuzûlî

2.180. EĞİN

(Garp, isim) Arka, sırt, sırt kemiği.

Biz şol âbdalız bırakdık ***eğinimizden*** şâlımız
Varlığından soyunup üryân olan anlar bizi
Niyâzî

Eğninde görüp gayrların atlas u dibâ
Gam çekme ki eğnimde benim köhne abâ var
Rûhî

Remzî düşmez sana kabâ-yı neşât
Yaraşur gam libâsın ***eğnine*** giy
Remzî-i Kadîm

O dîbâ âbşârın dâhî ***eğninde*** hemân farkı
Bunun mevci biraz sık ânın ise kaddî tûlânî
Nedim

Giyip ***eğnine*** mâî câmeler seyr-i çemen kılsın
Yem-i hadrâda Hızra gökdeki İsâ'ya benzersin
Hüsrev

2.181. EL (HARF-İ Tarif)

(Arapça) Harf-i tariftir.

El-ân ki hâlim oldu müşkil
Terk etme bu zârı merhamet kıl

Galip Dede

Bir zerredir ol güneşden ***el-ân***
Âlemde ki nur-ı ilm ü irfân

Ziya Paşa

Bir gamze ki ***el***-ıyazubillâh
Azrail önünde ***el***-amân-hâh

Galip Dede

Ne gördüm âh âmân ***el***-amân bir âfet-i cân
Gelip yânımda güneş gibi oldu lem'a-nisâr

Nedim

Yamansın yamansın yamansın gönül
Âmân ***el***-âmân bî-emânsın gönül

Yenişehirli Avnî

Durur ***elbet*** gözüne nân u nemek
Kör olur şüphe mi var öyle köpek

Nâbî

Bir kaidedir bu câvîdâne
Elbette gider gelen cihâne

?

Merd-i meydân ki çeke tîğ-ı hadîd
Olur ***elbette*** yâ gazi ya şehîd

Atâyî

Gelür elbette zuhûra ne ise hükm-i kader

Fuzûlî

Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın
Elbet değil melekliğin ümidi zulm ü şer
Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer[161]

Tevfik Fikret

Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözü ***elbette*** yalandır

Fuzûlî

Nakd-i irfânı bilenler kâmil
Mâ-arefnâk demiş ***el-hâsıl***

Hâkânî

Söyler inler sayıklar ***el-hâsıl***
Beşerin ânlatır ne yolda nasıl

Tevfik Fikret

El-hazer olma sakın bâdeperest
Ki eder renc-i humâr âdemi mest

Nâbî

Mizâna ur güreşdiğin ihvânı ***el-hazer***
Rehber tasavvur eylediğin rehzen olmasın

Nevres-i Kadim

[161] Fikret, s. 162.

El-hased ol rinde kim çekmiş ayağın dehirden
Meykede peygûlesinde pîr ü pâk olmuş yatur

Manastırlı Nâilî

El-hased ey mirvaha olmuş makamın dest-i yâr
Elverirse böyle elversin kişiye rûzgâr

Medhî

El-hak o suhan güzel suhandır
Nef'î de âna gıpta-resândır

Ziya Paşa

Hidîvâ sen ki ettin böyle hizmet devlet ü dine
Duâ-yı devletin farz oldu ***el-hak*** ins ü cân üzre

Nedîm

Bu defa bir keremde eyledin kim âcizim ***el-hak***
Nedenlü eylesem ihsânının vasfında itrâyı

Nedîm

Serfirâz ettin Livâü'l-Hamd-i Din-i Ahmedî
Kâfire gösterdin ***el-hak*** dest-berd-i hayderî

Nef'î

Öldürmek ister uşşâkı ol mâh
Âşık ne dersin ***El-hükmülillâh***

Muallim Nacî

Es-selâm ey server-i evlâd-ı Âdem ***es-selâm***
Es-selâm ey bâis-i icâd-ı âlem ***es-selâm***

Nâbî

Es-selâ dest-i irâdetle açıldı bâb-ı aşk
Eylesün cân sohbetin cânânla erbâb-ı aşk

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Câmi-i vasfında her satr-ı beyânım çekti saf
Hâme-i mana-i sarîrim ***esselâ-hân***-i menâr

Nazîm

El-'atş-güyân deşt-i Kerbelâyı yâd eden
Dini ayrı kâfir olsa dîdesi giryân olur

Kâzım Paşa

Zülfi ki eder fusûnî âgâh
Gamze okur ***El-'ıyazubillâh***[162]

Galip Dede

Kendimde nazire der idim gâh
Ammâ ne söz ***El-'ıyazubillâh***

Galip Dede

El-gıpta o pîr-i pâk reye
Sarf etmedi ömrünü hebâya

Ziya Paşa

El-vedâ ey cân ey sabr u tahammül ***el***-firâk
Âşıkım kârım bugün terk-i metâ'-ı cân olur

Kâzım Paşa

El-kıssa vücûdum oldu berbâd
Bir lahza felekden olmadım şâd

Fuzûlî

---

[162] Şeyh Galip, s. 76.

Etdi ol demde hemen aşk zuhûr
Oldu ***el***-kıssa hüveydâ bir nûr

Hâkânî

Pes ez-merâsim-i nâz u niyâz ***el-kıssa***
Firâz mesnede saldıkda sâye-i iclâl[163]

Nedim

El-minnetülillâh ki zaman ahd-i keremdir
Ebnâ-yı zaman muğtenem-i nâz u ni'amdır

Nef'î

Sevdâ-yı ser-i zülfünü elden komam ey mâh
Serrişte-i aşk eldedir ***El-minnetülillâh***

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Şermsârım Yâ Resulallâh vedâından senin
Böyle imiş neyleyeyim takdir-i Yezdân ***el-veda***

?

Ol büt-i serkeş gelür salmış cemâlinden nikâb
Ey selâmet ***el***-firâk ey akl u iman ***el-veda***

Fuzûlî

2.182. EL

(Garp, İsim) Bilekden parmakların uclarına kadar olan uzuv, dest.

El açar olmasa dahi muhtaç
Karnı tok olsa yine gözleri aç[164]

Sünbülzâde Vehbî

---

[163] Nedim, s. 39., (Divânda iclâl kelimesi ikbâl olarak geçmektedir)
[164] A. Beyzâdeoğlu, s. 84.

Kimse gerduna ***el*** açmaz der idim devrinde
Mihr-i zer-bahşa hilâl olmasa ger dest-güşa

Sabri-i Şâkir

Bezl eder vârın ***el***i açıkdır
Şûh-meşrebdir açık saçıkdır

Süleyman Paşa

Beli her cilvesi cân perver idi
Eli ağzına uyar dilber idi

Fâzıl

Eli düz ağzıda düz birbir idi
Eli ağzına uyar dilber idi

Sâbit

Elin alur göricek her fakiri
Olur, her derd-mendin dest-gîri

Revânî

Mânende-i nüsha-i mükerrem
El üzre tutardı ânı âlem

Nâbî

Okunur âdına daim gazeller
El üstünde tutar ânı güzeller

Revânî

Eder doğruluk lutfa mazhar seni
Tutar ***eller*** üstünde iller seni[165]

Yahya Bey

---

[165] Yahya Bey, s. 75.

Zaman-ı devlet-i sahib-kıran-ı âlemde
Felek ***el*** üzre tutar oldu ehl-i irfânı

Veysî

Yapışıp ***el ele*** ilhâmla te'yîd ikisi
Âsmândan harem-i kalbine yan yana gelir[166]

Nedim

Tev'em surûşlar gibi aynı cenâh ile
Uçsun hayâlimiz!
Gezsin hadika-i ebediyette ***el ele***
Âmâl-i bâlimiz

Cenâb Şahabettin

Çekerler gizli gizli ahlar uşşâk-ı âvâre
Gezerler dil-rubâlar ***el ele*** bir özge seyrândır

Ziya Paşa

Gül ü bülbül yine birbiriyle ettiler peymân
Çenar u serv-i gülşen ***el ele*** vermiş hırâmândır

Riyâzî

Bezm-i ehl-i tab'da devr eylesin ***elden ele***
Nazm-ı şevkin tohm-ı pâk-i lâle-i hamrâ gibi[167]

Nedim

Bâhusus ***elden ele*** gezmiş ola
Âçıla perdesi gül gibi sola

Sünbülzâde Vehbî

---

[166] Nedim, s. 64.
[167] Nedim, s. 70., (Şevkin kelimesi divânda şuhûn olarak geçmektedir)

Ne saâdet varup ***el*** bağlayasın

Hak huzurunda durup ağlayasın

Nâbî

Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî

Durup ***el*** bağlayalar karşuna yârân saf saf[168]

Bâkî

Zülfünün zincirine kul eyledin şâhım beni

Kulluğumdan kılmasun âzad Allah'ım beni

Cevr-i dilber ta'n-ı düşmen sûz-i firkat za'f-ı dil

Türlü türlü derd için yaratmış Allah'ım beni

Yıkmağa ve yakmağa say ile ***el*** bir ettiler

Sûz-i sîne eşk-i dide âteş-i âhım beni[169]

Avnî (Fatih Sultan Mehmet)

Bâb-ı âlî yokuşunda çıkıyordum bakdım

Yolu boydan boya tutmuş ***eli*** bayraklı takım

Mehmet Akif Bey

Eli bayraklı Kâsımpaşalıdır erzeldir

Küberâ hânelerinden hele müsteskaldir

Süleyman Paşa

Ben tek ü tenhâ vü miskin ***eli*** boş

Dost rızâsı eşiğinde kaldım uş

Âşık Paşa

[168] Bâkî, s. 124.

[169] Avnî (Fatih Sultan Mehmet), *Divânı* (haz. Muhammed Nur Doğan), Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2007, . s.89.

Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk
Ey ***elleri*** böğründe yatan şaşkın adam kalk[170]

Mehmet Akif Bey

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten
Mürüvvet mend olan mazluma ***el*** çekmez iânetten

Namık Kemâl

Çekdim ***elimi*** gayrı bu dünya hevesinden
Âzâd edeyim murg-i dili ten kafesinden

?

Allah o nuru kıldı sâye
Verdi bana bir garip pâye
El çekti sonunda uzletimden
Bilmem ki kaçar mı vahşetimden[171]

Abdülhak Hâmit Bey

Ben elem çektim gam-ı sevdâ-yı zülfünden senin
Çünki sen el çekmedin ağyâr ile yâr olmadan

Sa’dî

Evet, şenâ’ate ***el*** çırpıyordular hepsi
Senin elinde yok ancak bu alkışın levsi

Mehmet Akif Bey

Zaman-ı i’dde pençeleşmeden gamla
Seninle pâdişâhım merhâbaya ***el*** mi değer

Seyyid Vehbî

---

[170] Ersoy, s. 87.
[171] Tarhan, s. 132.

Safâ-yı meşreb-i pâkinde olsa bâ-haber cemşîd
Elin sunmazdı ömründe dahi câm-ı musaffâya
Nef'î

Bezm-i meyde nukle ***el*** sunmaz hemân ancak Nedim
Dilberin innâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilür
Nedim

Dökemez su ***eline*** çeşme-i mihr-i rahşân
Veremez dilberimin destine nâhideliğin
İzzet Molla

İslâmı ***elinden*** tutacak kaldıracak yok
Nâ-hak yere feryâd ediyor âcize hak yok
Mehmet Akif Bey

Yakma mansıpda varıp etrafı
Koma ***elden*** ne ise insâfı
Sünbülzâde Vehbî

Sevdâ-yı ser-i zülfünü ***elden*** komam ey mâh
Serrişte-i aşk eldedir el-minnetülillâh
Şeyhülislâm Yahya Efendi

Elden komasın gül gibi câm-ı mey-i birdem
Her kim ki bu gamhânede dil-şâd olayım der
Rûhî

Ruhsat bulunur dâmen-i cânân ***ele girmez***
Cânân bulunur kûşe-i dâmen ***ele girmez***
Haşmet

Ol ki maksûm değil girmez ***ele***
Ol ki maksûmun ola gitmez ele

Nâbî

Yine tenha ***elime*** girdi hele cânânım
Bûs edince lebini ağzıma geldi cânım

Nedim

Kays-ı dil silsile-i gurbete pâ-bend olmaz
Eline girse eger dâmen-i sahrâ-yı vatan

Hasırcızâde Hâfız

Hâk-i iclâl-i veliyün'-ni'ame yüz sürelim
Bir iki beyt ile çün girdi ***ele*** böyle zemin

Nedim

Haddin gibi bir berk-i gül-i ter ***ele*** girmez
Kaddin gibi bir şâh-ı sanevber ***ele*** girmez

Nihâlî

Geliniz rahm ediniz dâd ediniz
Gittim ***elden*** bana imdâd ediniz

Tevfik Fikret

Ey şeh-i mülk-i melâhat arz-ı didâr eyle kim
Âteş-i aşkınla ehl-i intizâr ***elden*** gider

Ayntâbî Râşid Efendi

Şimdi buradaydı gitti elden
Gitti ebede gelip ezelden[172]

Abdülhak Hâmit Bey

---

[172] Tarhan, s. 92.

Sâkıyâ mey ver ki bir gün lâle-zâr ***elden*** gider
İrişür fasl-ı hazân bâğ u bahâr ***elden*** gider
Gurre olma dilberâ hüsn ü cemâle kıl vefâ
Bâkî kalmaz kimseye nakş u nigâr ***elden*** gider[173]

Avnî (Fatih Sultan Mehmet)

Vârımı ol dosta verdim hânumanım kalmadı
Cümlesinden ***el*** yudum pes dü-cihânım kalmadı

Ahmed Sârbân

El yudum abdest ü taatten
Vâz geldim kamu ibadetten

Fazlî

Âkîl cihândan ***el*** yusa ey dil aceb midir?
Âlayiş-i zamâneden ol demde pâk olur

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Kim ki haz eylemez letâiften
El yusun çeşme-i maâriften

Nâbî

Mâsivâdan el yuyub mahlukdan ümid kes
Virdin olsun her nefes Allah bes bâkî heves

Nâbî

El yusun cânından düşenler pençe-i müjgânına
Tel takunsun dûş olanlar kâkûl-i pîçânına

Nedim

[173] Avnî (Fatih Sultan Mehmet), s. 103.

Delirmedikçe bir insân nasıl vârır ***eli*** de
Kıyâr şu mahfile yâhûd şu muhteşem geçide

Mehmet Akif Bey

Elhased ey mirvaha olmuş makâmın dest-i yâr
Elverirse böyle ***elversin*** kişiye rûzgâr

Medhî

Feyz-i şâdî verdi ***el*** ey nâle-gîrân-ı gamum
Handeye olsun mübeddel nâle vü âh u enîn

Üsküdârlı Hakkı Bey

Elverse safâ fırsatı fevt eyleme bir dem
Dünya âna değmez ki cefâsın çeke âdem

Rûhî

Âhir oldu ömr çün gitti hevâ şimdengerü
Nideyim ***el*** verdiğin dünyâ bana şimdengerü

Sâlih Çelebî

Dökemez su ***eline*** çeşme-i mihr-i rahşân
Veremez dilberimin destine nâhideliğin

İzzet Molla

Bu âb u tâb ki vardır cemâl-i pâkinde
Eline su koyamaz âfitâbe-i hurşîd

Bûtû Efendi

Tîr-i pür-zûrî varır kâr etmez
Eli irmez ânâ gücü yetmez

Atâyî

Kalmazdı böğrünüzde nedâmetle ***destiniz***
Bir kulp takmasa size ey meykeşân sebu

Sâbit

Ey dipdiri meyyit iki el bir baş içindir
Davransana ***eller*** de senin baş da senindir.

Mehmet Akif Bey

Zavallı ben çamaşır tahta her gün uğraşta
Sonunda bir pareler yok ***el elde*** baş başda

Mehmet Akif Bey

Bülbül ey kuş nedir yine derdin?
Ne içindir neva-yı hüzn-i eserin
Uğradıysa şu berzaha güzerin
Kûy-i yâre ***elindedir*** seferin
Sana yâver değil mi bâl u perin

Recâizâde Ekrem Bey

Çokdur egerçi derd ü belâsı muhabbetin
Ammâ ne çare ***elde*** değil ihtiyârımız

Rûhî

Hayr u şer cümle Hakk'a râci'dir
Kimsenin ihtiyârı ***elde*** değil

?

Ây geçer görmüyoruz ol mâh-ı cihân-ârâyı
Elimizden ne gelir tâli'imiz yâr değil

Rûhî

Kalmazsa eğer kûşe-i dâmân elimizde
Elden ne gelir çâk-ı giribân elimizde

Nef'î

Elden gelen âzârda hiç eyleme taksîr
Eyyâm-ı gururun sana pâyende kalursa

Nâbî

İnsan ki görür bu itibârı
Gitmez mi ***elinden*** ihtiyârı

Ziya Paşa

Nevcivân sevmekte ben pîrânı ta'yîb eylemem
Hüsn olur kim bir görüşte ihtiyâr ***elden*** gider

Ziya Paşa

Boşadı rüzgâr ânı çoktan
Gördü her fitnede ***eli*** görünür

Nef'î

Egerçi fitnede ol sîm-i sâidin ***eli*** var
Belinde hançer ser-i tîzîninde medhali var

Koca Râgıp Paşa

Ey söyleyen ol turre-i tarrâdan ***el çek***
Allahı seversen eger âzârdan ***el çek***

Seyyid Azim Şirvânî

Dilber-i gonca dehen nergis-nazardan geçmişem
Lâleden ***el çekmişem*** gül-i berk-i terden geçmişem

Vâkıf

Elverse gedâya pâdişâhlık
Sanmanın ki ider dahi gedâlık

Fuzûlî

Çok ***el*** götürüp duâlar etti
Çok nezr verip atâlar etti

Fuzûlî

Yüzünü görse eger gebrler imana gelür
Küfürden ***el*** götürüp râh-ı müselmâna gelür

Zâkir

Elden giderim serv-i hırâmânını görgeç
Dilden düşerim gonca-i handânını görgeç

Kavsî

Felek bari cefâlar eyleyüp sen hem gam artırma
Elinden gelmediyse ehl-i derde çâre-sâz olmak

Seyyid Azim Şirvânî

Âpârupdur beni çün ***elden*** ayağdan sahbâ
Bu tegâfül dahi ey sâkî-i devrân ne revâ

Kavsî

Ayağdan salmayıp binâ-yı gerdûn mühletim verse
Yüz yıl ***el*** bağlaram kullukda sâkî bir ayağ üste

Kavsî

2.183. ELÂ

(Arapça, edât-ı tenbih) Sakın, el-hazer, nazımda kullanılır.

Elâ ey bahr ü berrin pâdişâhı
Cihânın püştî devrânın pinâhı

Şeyhî

Elâ ey sâkî-i sîmîn binâ-gûş
Bana sun câm-ı zerrîn eyleyeyim nûş

Sinan Paşa

2.184. İLLÂ

(Arapça, edât-ı istisnâ) Ancak, yalnız, yoksa.

Allah'ı bize sen ettin ilân
İllâ bize yokdu râh-ı imân

Abdülhak Hâmit Bey

Kimse devrinde figânı eylemez ***illâ*** bülbül
O da gül şevki ile bağda eyler feryâd

Rûhî

Sürdükçe hasma yek tene bakmaz silâh u cevşene
Yer kalmaz asla düşmene ***illâ*** beyâbân-ı 'adem

Nef'î

Öyle müstesnâ güzelsin kim sana yokdur bedel
Senden ey cân münkatı' kılmaz be-***illâ*** ecel

Fuzûlî

Kim bu nizâmı vermedi âlem sarayına
İllâ ki yümn-i devlet şâh-ı cihânistân

Bâkî

2.185. İLTİVÂ

(Arapça) Bürülüp bükülmek, kendi üzerinde dönmek, sarılmak, dalgalanmak, temevvüc etmek.

Derin bi ***iltivânın*** sine-i zerd-i melâlinde
Odur ancak hüveydâ ser-nüvişt-i bî-meâlinde

Mehmet Akif Bey

Ser-firâz ettin ***Livaülhamd-i*** dîn-i Ahmedi
Kâfire gösterdin el-hak dest-berd-i Hayderi

Nef'î

Cân gözüyle ânâ bak âlemde
Benzer ol sanki ***Livâü'l-hamde***[174]

Yahya Bey

2.186. İLHÂH

(Arapça) Can sıkacak tarzda zorlamak, ısrâr ve ibrâm etmek, üzerine düşmek.

Bekliyor mihmânların i'zâzlar ikrâmlar
Sâkıyâ etsin derim ***ilhâhlar*** ibrâmlar

Abdülhak Hâmit Bey

2.187. ELEST

(Arapça) Mecâzen hilkat-i ervâh, neş'et-i insaniye, bezm-i elest, ahd-i elest, mest-i elest.

Mest idim bâde-i aşkınla dahi bezm-i ***elest***
Olmadan cilvegeh-i sâğar-ı minâ-yı hudûs

Nâmık Kemâl

[174] Yahya Bey, s. 64.

İdüp tarîk-i muhabbette yâd-ı ahd-i ***elest***
Belâ belâ diyerek kûy-ı yâre dek gideriz

Nâmık Kemâl

Sanman bizi kim şîre-i engûrla mestiz
Biz ehl-i harâbâtdanız mest-i ***elestiz***

Rûhî

2.188. ELF

(Arapça) Sayı olarak bin demektir.

Bende Nâbî'den ola ***elfü*** salât ***elfü*** selâm
Rûhuna âline ashâbına tâ rûz-ı meâd

Nâbî

Tebriz'in âğı ucuz mîr-i velâyet gâfil
Her ***elif*** bî diyeni kıldı muammem kâdı

Zâkir

2.189. ÜLFET

(Arapça) Görüşmek, konuşmak, dostluk etmek, alışkanlık, istinâs.

Hüsnün sözü ***ülfet*** ü muhabbet
Aşkın işi hayret içre hayret

Galip Dede

Gördü mecnun kim ben-i Âdemde yok resm-i vefâ
Vardı ol divâne vahşîlerle ***ülfet*** bağladı[175]

Hayâlî

[175] Hayâlî, s.94.

Acaba ***ülfeti*** kat' eylemeğe bais ne
Oldumu yoksa dilin meşrebimizden muğber

Nâbî

Hani Kurân'daki rûhun şu heyulâda izi
Nasıl İslâm ile ***telif*** ederiz kendimizi

Mehmet Akif Bey

Olsam ne kadar ben kulunuz tabi'-i fermân
Telif edilir hâlde değil derd ile dermân

Abdülhak Hâmit Bey

Herkesin dünyada ***melüf*** olduğu feryâddır
Herkesi zirâ sıkan dûşunda isti'dâddır

Kemâlzâde Ekrem Bey

Bir katre sevde dehân açardı
Melüf idi girye vü fiğâne

Nâmık Kemâl

Her ne cevr ü mihnetin var ise ***melüf*** et beni
İbret olsun aşkına meyyâl olan bigâneye

Nâmık Kemâl

Her hangi kitabı ders edinsem
Güya ben idim ânâ ***müellif***

Nâmık Kemâl

2.190. ALLAH

(Arapça) Aslı İlâh, harf-i tarif dâhil olduğu vakit hemzesi tahfifen hazf edilmiştir. 'Azam-ı esmâ-i ilâhiyyeden addolunur.

Allah âdın zikr edelim evvelâ
Vacib olur cümle işte her kula

Süleyman Dede

Zâtım benim ey zâtına hüccet olan ***Allah***
Ey varlığı varlık ile müsbet olan ***Allah***

İsmail Safâ

Allah âdın her kim evvelde âna
Her işi âsan ide Allah ona

Süleyman Dede

Der her şeyin lisânı her gâh
Allah Allah Allah Allah

Ziya Paşa

Mûbemû dikkatler ettim kıl kadar fark etmedim
Kaşların ***billâh*** beğim dûşundaki semmûreden

Nedim

Değer gün oldu dünya ***Allah Allah***
Mübeddel oldu eşya ***Allah Allah***

Yenişehirli Avnî

Güzelim serv ü kâmet olmuşsun
Allah Allah ne âfet olmuşsun

Revânî

Cevri gönlümdür çeken gözdür gören ruhsârını
Allah Allah kâm alan kimdir çeken kimdir ta’ab

Fuzûlî

Düşeli aşkına günden güne bîmâr oldum
Allah Allah ne acib derde giriftâr oldum

Hısâlî

Allah Allah bu ne şâdi ne meserret ne neşât
Bunu rüyada hayâl eylemez idi evhâm

Nâbî

Ta'rifine gitmemektir evlâ
Ta'rife gelir mi hiç Mevlâ
Allah nedir deyince gâfil
Allah deyip hamûş olur dil

Muallim Nâcî

Diye ihsâna avz her nefes Allah yapar
Himmet-i lutfa bedel dembedem ***Allah*** kerim

Fâzıl

Ceyb-i endişede sermâye iki söz vardır
Biri ***Allah*** kerim ve biri inşâllâh

Fâzıl

İnip vaktâ ki leylin dest-i istilâsı gabrâya
Serer dünyâya zulmetinden adem şeklinde bir sâye
Nazar-ı medhûş ve müstağrak giderken zîr ü bâlâya
Döner ***Allahu Ekber*** cûşu yükseldikçe Mevlâya
O muzlim sine-i hilkat tecelli-zâr-ı Sinâya

Mehmet Akif Bey

Berk-ı hecr urma dil-i şeydâya ***Allah*** aşkına
Salma âteş kâ'be-i ulyâya ***Allah*** aşkına

Yenişehirli Avnî

Hâlimi arz et sabâ dildâre ***Allah*** aşkına
Şûziş-i dilden haber ver yâre ***Allah*** aşkına

İshak Efendi

Ağlama ey bülbül-i divâne ***Allah*** aşkına
Merhamet kıl hasta-i hicrâne ***Allah*** aşkına

Galip Dede

Nice âsâyiş-i İslâm'a sen oldunsa sebep
Yine tamiri yüzünden olur ***Allahu*** 'alem

Nâbî

Tînetinde bu kadar lütf u safâ kim vardır
Koydu hayrette dil-i zârımı ***Allahu*** alîm

Üsküdârlı Hakkı Bey

Bir sevâb ettin ki hoşnud eyledin peygamberi
Belki ***Allah***'ı bile ***vallahu*** 'alem u bissevâb

Yenişehirli Avnî

Bense âna eyledim teveccüh
Allah var açık güzel tenezzüh

Abdülhak Hâmit Bey

Dünyalara mâlik olmuşken
Memlûkünüm ***Allah***'ın kulu, ben

Abdülhak Hâmit Bey

Anan yokdur baban yokdur pîçe benzersin ***Allahım***
Zamansızsın mekânsızsın hîçe benzersin ***Allahım***

Yunus Emre

Demem ser-rişte-i maksûdu ehl-i câhdan bulsun
Gönül esbâba etmez ilticâ Allah’dan bulsun

Münîf

Ey şâh-ı iklim-i vefâ hecrinle hâlim pek fenâ
Hep bendedir cürm ü hata ettim kapına ilticâ
Allah için rahm et bana
Ben âşıkam âşık sana

Ziya Paşa

Allah için hakikatını eyle âşikâr
Yükselmeğe bu rütbe neden ettin ibtilâ

Kemâlzâde Ekrem Bey

Bir câm sun ***Allah*** için bir kâsede ol mâh için
Tâ medh-i şehinşâh için alam ele levh u kalem

Nef’î

Takrîr edemem derd-i derûnum elemim var
Allah’ı seversen beni söyletme gamım var

?

Bu kadar şevk-i behiştiye be-kavl-i Bâkî
Nice sabr eylesin ***Allah***’ı seversen Âdem

Nef’î

Ne irfandır veren ahlaka ulviyyet ne vicdandır
Fazilet hissi insanlarda ***Allah*** korkusundandır

Mehmet Akif Bey

Mededallah meded avn u inâyet senden
Bu firâk ateşine doymağa takat senden

?

“Lâ ilâhe”yle her gece gülerek
Bezm-i sahbâya ta’n edersin âh
Geçmedin münkirâne vaz’ından
Şeyh Efendi elinden ***illâllâh***

Ali Rûhî

Hele sen gelde hamiyyet diye abtal kandır
Cânı yanmış dedenin son sözü ***illâllâhdır***

Mehmet Akif Bey

Münim-i âlem iken aç etme
Sağ gözü sol göze muhtaç etme

Yahya

Kim ki korkmaz ***Hak’dan*** andan korkar erbâb-ı ukûl
Her ne isterse yapar ***Hak’dan*** hirâsân olmayan

Ziya Paşa

Konya mahsulünü Sâbit’ten edin istifsâr
Ki cevâbın size bir mucib-i defter versin
Rûzgârı getirsin gubârın gözüme
Taşına toprağına ***Hak*** bereketler versin

Sâbit

Hicrân gibi müddet-i ömre sürmez
Allah ne verir ki kul götürmez

Galip Dede

Cümle mevcudât fâni ***Hayy ü Bâkidir İlâh***
"Küll-i şeyin hêlik" nassı âna oldu güvâh

Şinâsî

Âferin ey sâni-i ten-perver ü cân âferin
Hâlikü'l-eşyâ İlâhü'l-arş Rabbü'l-'âlemîn

Fuzûlî

Bu vadide sohbet edip gâh gâh
İderdik gehî seyr-i sun'-i ***İlâh***

İzzet Molla

Giydirdim enbiyâya serâser külâhlar
Ra'şân güzer-gehimde sanemler ***İlâhlar***

Abdülhak Hâmit Bey

Ey ***İlâh-i*** mehâsin-i dünyâ
Rûh-bahş bedâyi-i eşyâ

Kemâlzâde Ekrem Bey

Gökden yere düşmeli duâlar
Başdan başa yağmalı belâlar
İhlâl-i sukût için savâ'ik
Heykeller ***İlâheler*** Hüdâlar[176]

Abdülhak Hâmit Bey

Ey vatan ey ***ilâhe***-i millet
Sana bak âl kefende bir ziynet

Abdülhak Hâmit Bey

---

[176] Tarhan, s.105.

Abdiyyetle idi mübâhî
Ahlâkı idi bütün ***İlâhî***

Ziya Paşa

Marifeti nâmütenâhi imiş
Feyz-i dili feyz-i ***İlâhî*** imiş

Vahîd

Kuvva-i nâmiyyenin feyz-i intibâhiyle
Gülümsüyordu tabiatta bir hayât-ı nevin
Gülümsüyordu melâik-penâh olan cevvin
Hep ufk u evci bir hande-i ***İlâhiyle***

Fâik Ali Bey

Gün yüzün mâhiyyet-i hüsnü kemâhî gösterir
Nur-ı hakkı yine ol şem-i ***İlâhi*** gösterir[177]

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Kapıda gürler okurdu ***İlâhidir*** deyû
Ben hevâyi-veş firâklı türkü yapsam çeşmine

Surûrî

Derim Hüdâ'ya ölürsem huzur-ı izzete mahrem
İlâhî kullarının hangi yerde rahatı vardır

Kemâlzâde Ekrem Bey

İlâhî pâdişâhlar pâdişâhı
Ne hayret-bahşdır sun'un İlâhî

Recâîzâde Ekrem Bey

---

[177] Şeyhülislâm Yahya Efendi, s. 124.

Zihî zât-ı ***ulûhiyyet*** mühimsâz-ı rubûbiyyet
Ki şehristân-ı sun'unda değil bir zerre nâ-bercâ

Nâbî

İdrak-i ***ulûhiyyetine*** var mıdır imkân
Aklın daha mâhiyyetini bilmiyor insân

İsmail Safâ

2.191. ELEM

(Arapça isim) İsâbet ü ca'de hâsıl olan teessür, ağrı, sızı, renc.

Geçdiğin yer ölüm ***elem*** dolsun
Ne ekinden eser ne ot ne yosun[178]

Tevfik Fikret

Taşırım kalb-i şağfı peyâmda
Beşerin aşkını ***âlâmını*** da

Tevfik Fikret

Âlâm-ı hecri anmadım vasl-ı yârdır
Şükr eyle hâle geçdi şikâyet zamanları

Riyâzî

Hıfz ide sıhhat ile cism-i latifin Mevlâ
Olmaya levh-i vücûdunda gubâr-ı ***âlâm***

Cevrî

Âlâm-ı hayâtın iki kat bükdüğü ecsâd
Feyzindeki tesîr ile âsûde revândır

Mehmet Akif Bey

---

[178] Fikret, s. 94.

Git söyle yâre çekdiğim ***âlâm***-ı firkati
Billâh yakdı ruhumu endûh-ı intizâr

Kemâlzâde Ekrem Bey

Beş yıl tahammül eyledim ***âlâm***-ı gurbete
Koymam hesâba gördüğüm envâ-ı mihneti

Ziya Paşa

Her kahre tahammülü severdim… O yaşımda
Sevmekdeki tesîr ü teselliyi bilirdim
Herkes gibi hatta
Bazen de sebepsizce olurdum ***müteellim***

Tevfik Fikret

Bu şeb neden yine kaldın benim gibi bî-hâb
Ne derd ile ***müteellimsin*** ey hilâl-i seher

Recâîzâde Ekrem Bey

2.192. ELMA

(Garb, İsim) Maruf meyve.

Rengi uçmuş yüzünün gözleri çökmüş içeri
Elmacıklar iki başdan çıkıvermiş ileri

Mehmet Akif Bey

Kızıl ***elmayı*** sîb-i gabgaba bahş eyledim ammâ
Ne çare portakal olmaz bedel nârenc-i pestâne

Sünbülzâde Vehbî

2.193. ELMAS

(Garb, isim) Aslı Rumca, maruf zî-kıymet taş.

Pâre-i ***elmasdır*** seng-i fesânı neyler ol
Çarha çekme bir daha şemşîr ve illâ güheri

Nef'î

Medhin güherlerin delüp ***elmas***-ı tâb ile
Dizdim zamâne silkine bir nazm-ı yâdigâr

Nev'î

Yâ katre katre şebnem yâ kıt'a kıt'a ***elmas***
Yâ aks-i mihr-i tâbân yâ nûr-ı feyz-i Bârî

Ziya Paşa

Yâkut gibi şarâb-ı engûr
Elmas gibi piyâle-i nûr

Galip Dede

Sâki ver ol piyâle-i elmasa ferr ü tâb
Elmas içinde mevc ura ammâ ki la'l –i nâb

Galip Dede

2.194. İLMÂM

(Arapça) Şiirde bir başkasının fikrini diğer lafızlarla ifade etmek, tarz-ı intihâlî.

Silh u ***ilmâm*** u tevârud deyû sonra çalışır
Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı suhan

Sünbülzâde Vehbî

2.195. İLHÂM

(Arapça) Bildirmek, ilâm etmek, mananın feyz tarîkiyle yani bilâ iktisâb kalbe sânih olması. Evliyaya ilkâ-yı Rabbanî.

Hikmet gibi o şüphe-i ma'kûl içinde zâr
Vicdân gibi bu tuhfe-i ***ilhâma*** nâil

Abdülhak Hâmit Bey

Sinem âyine olup şâhid feyz-i aşka
Eylesün tabımı ***ilhâm***-ı İlâhi te'yid

Kâzım Paşa

Görünür rişte-i güftâr dürer bârında
Genc-i m'anide olan güher feyz-i ***ilhâm***

Cevrî

Kalbi ol nükte-i pür feyz-i hidâyetdir kim
Gökden âvihte kandilidir ânın ***ilhâm***

Nâbî

Nasılsa feyz-i incilâsı ravza-i tabiatın
Füyûz-ı fikri öyledir bu ***mülhim***-i belâgâtın

Kemâlzâde Ekrem Bey

Gel dinle ***mülhimem*** nağamât-ı leyâlimi
Cevv-i müfekkirimde derin gizli mâtemi

Behçet Bey

Hüsnünüz bâis-i tefekkürdür
Şu zaman-ı kudûretimde bana
Hâliniz bâdi-i teessürdür
Bu teessür o şiir-i mübhemdir
Ki sizin nazarınızla ***mülhemdir***

Rıza Tevfik Bey

Ne siyaset ne kiyâset ne kerâmettir bu
Mülhem olduklarına bizce alâmettir bu[179]

Abdülhak Hâmit Bey

2.196. İLÂ

(Arapça, edât-ı intihâ)…dek, …değin, …cak, …kadar.

İle’l-ebed bu tahayyül verirdi neşe bana
İle’l-ebed onu sevmek ***ile***’l-ebed mü’lim
Fakat hayat-fezâ
Bir ibtilâ ile sevmekdi en güzel emelim

Tevfik Fikret

Min’el-ezel seni sevmiş meğer benim ruhum
İle’l-ebed seni ancak sever benim ruhum

Kemâlzâde Ekrem Bey

2.197. EM

(Garb, isim) Deva, ilaç, derman, çare.

Dedim lebini sorsam ve emsem ola mı?
Bu derdime derman aceb ***em*** sem ola mı?

Kadı Burhanettin

2.198. ÜMM

(Arapça isim) Anne vâlide, çocuğu olan kadın. Mecazen asıl, menşe.

Kelâl geldi tasarruftan ***ümm***-i dünyâyı
Yeter şu Kâhire’nin kahrı azm-i Rûm edelim

Koca Râgıp Paşa

---

[179] Tarhan, s. 162.

Ta’alallâh zihî fermân-revâ-yı mülk-i pehnâver
Hidîv-i ***ümm***-i dünyâ dâd-güster merhamet-perver

Üsküdârlı Hakkı Bey

Yok, kayd-ı mâsivâ dil-i kuds-i cenâbda
Olmaz hata sahife-i ***ümmü’l*** kitapta

Hersekli Arif Hikmet

Sensin ol deryâ-yı bî-pâyân-ı dâniş kim olur
Dürr-i lafzın zîb-i gûş u gerden-i ***ümmü’l*** kitap

Nef’î

Mey duhterez-i ***ümmü’l*** habâis olur ekser
Mey hemser-i cânân oluyor mâder-i kevser

Abdülhak Hâmit Bey

Ey oğul ***ümm-i*** habâisdir mey
Fıskı tevlide sebep peyderpey[180]

Sünbülzâde Vehbî

Hükm-i âbâ ile edilen takâzâ-yı zuhûr
Ümmehât-ı çâr unsurdan mevâlid-i beşer

Nev'î

İfâza-i bahş-ı hayat olmasaydı nâmiyeye
Kururdu ırk-ı mevâlid-i ***ümmehât***-ı çâr

?

Gelir bir gün dedim malûm olur elbette mâhiyyet
Hep ikdâmâtıma heyhât galip geldi ***ümmiyet***

Abdülhak Hâmit Bey

[180] A. Beyzâdeoğlu, s. 103.

Ümmî idi gerçi kıldı kendi
Âciz bülegâ-yı Necd ü Kindi

Ziya Paşa

Ümmidir egerçi ol melek hû(y)
İlimle cihânı kıldı memlû

Ziya Paşa

Okumazken o halîlin halefi
Etti mülzem ülemâ-yı selefi
Nice ***ümmi*** ki kütübhâne-i hak
Oldu telifi ile müstağrak

Hâkânî

İnsan ki kalbi şâir olur rûhu lâyemût
Ümmi de olsa kalbi olur şâir-i samût

Abdülhak Hâmit Bey

2.199. AMMÂ

(Arapça, edât) İstidrâk, istiğrâb ve istihsân ifade eder. Fakat ancak, şu kadar ki, o kadar ki, öyle ki.

Mesnevi ***ammâ*** ki her beyti cihân-ı marifet
Zerresiyle âfitâbının beraber pertevî

Nef'î

2.200. İMÂM

(Arabça, İsim) Takaddüm eden, önde bulunan, pişvâ.

Bu yolda ***imâm***-ı ehl-i irfân
Mevlid eserin yazan Süleyman

Ziya Paşa

Mescid-i Aksâ-yı maksûdun ***imâm***-ı a’zâmı
Câmi-i esrâr-ı irfânın hatîb-i minberi

Nazîm

Çocuğa geldi havale bire git
Şeyh Efendi’ye ***imâma*** haber et

Fâzıl

Yani olup enbiyâ cemaât
Fahr-i Rusül eyledi ***imâmet***

Nâbî

2.201. ÜMMET

(Arapça, isim) Bir memlekette oturan ve bir lisânla mütekellim olup bir asıldan gelen, menfaatleri müşterek efrâdın heyet-i mecmûası, kavim, millet, bir kısım halk, cemâat, tâife.

Olalı peygamber-i ahir zamana naat-gû
Âb-ı rûy-ı ***ümmet***-i ahir zamanîdir sözüm

Nef’î

Avn-ı millet fahr-i ***ümmet*** müsteşâr-ı saltanat
Âlem-i himmet cihân-ı mekrümet cân-ı cihân

Nef’î

Ümmet-i merhûme sen hep mazhar-ı gufrân edip
Eyleye dünya vü ukbada ferih u kâm-rân

Kâzım Paşa

Ne safâdır bilesin hâl-i ***ümem***
Cümle mazbutu ola ahvâl-i ümem[181]

Sünbülzâde Vehbî

Ol âfitâb-ı saltanat ol şehsuvâr-ı memleket
Cem-i bezm ü Hâtem-i mekremet memdûh-ı esnâf-ı ***ümem***

Nef'î

İttifak etti bu manada ***ümem***
Ezherü'l levn idi Fahr-i âlem

Hâkânî

Âsafâ dâd-gerâ sadr-ı bülend-i ikbâlâ
Ey melâz-ı ümem vü kehf-i enâm-ı devlet

Münîf

2.202. EMR

(Arapça) Buyurmak, buyurma anlamında olup emr ü nehy, emir vermek, emir almak, emir beklemek.

Emret öleyim ger sana bâr ise hayatım
Mahşerde dahi hâhişin olmazsa dirilmem

Nevres

Vucûdu meşrebi mutâdı halkı ***emr*** ü fermânı
İnâyettir keremdir merhamettir lutf-ı ihsândır

?

[181] A. Beyzâdeoğlu, s. 121.

Zerrât-ı anâsır vü mevâlîd
Emrinle bulur nizâm-ı teyîd

Ziya Paşa

Serkeşlik etti ***emrine*** peleng-i çerh
Zinciriyle götürdü ânı kehkeşân-ı keşân

Bâkî

Hem nefsini telef revâ değildir
Zirâ o da bir şifâ değildir
Olsa fakat ***emr***-i hakla vâk'i
Ölmek sanırım fenâ değildir

Abdülhak Hâmit Bey

Senin lutfünla cârîdir ***evâmir***
Senin havfınla mer'îdir nevâhi

Recâîzâde Ekrem Bey

Ben geh mütevazi olurum geh mütekebbir
Hep nefsim için nefsim olur ***âmir-i mucbir***

Abdülhak Hâmit Bey

Her biri hâlince icrâ-yı mezâlim etmede
Görse bir ***memuru*** insan bir şakî zan eyliyor
Eyleme beyhûde ey bî-çare feryâd u figân
Âh-ı mazlûmu hükümet mûsikî zan eyliyor[182]

Şâir Eşref

Nef'î-i muciz beyânım bende-i Molla-yı Rûm
Ne Hakîm-i Gaznevîyim ne ***Emîr***-i Dihlevî

Nef'î

---

[182] Kabacalı, s. 84.

Bünyân-ı dürûğ olup müesses
Medh-i ***ümerâya*** düşdü herkes

Ziya Paşa

Bu âlem-i fânide ne ***mîr*** ü ne gedâyız
Â'lâlara â'lâlanırız pest ile pestiz

Rûhî

Biri derbânı olurdu biri ***mîr***-i âhûr
Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ

Nef'î

Ol pâk-dil ki ederse tevazu'dan eder
Stabl-ı hâsına Efrasiyâb'ı ***mîr***-i âhûr

Nâbî

Kimi şâir kimisi ***mîr-i*** kelâm
Kimi nassâh u kimisi ressâm

Fâzıl

Kuruldum hemân ***mîr-i mîrân*** gibi
Ne divânlar ettim vezîrân gibi

İzzet Molla

Esrârını mesneviden aldım
Çaldım veli ***mîri*** malı çaldım
Fehm etmeğe sende himmet eyle
Ol gevheri bulda sirkat eyle

Galip Dede

Saklama hânene beytü'l mâlı
Eyle sandukanı andan hâlî
Girmesin kesene mâl-ı ***mîri***
Ustuhân pâre-i mâr işte o mal
Zahm-ı efzûnter olur hazmı muhâl

Sünbülzâde Vehbî

Ölmek! Bu sözün dehşeti mechûl idi bence
Ölmek ne demek!. Ben düşünürdüm bunu her gün
Bir ***emr***-i muhâl olsa da me'mûl idi bence
Farz eyler idim kim olacak vuslatı mümkün

Rıza Tevfik Bey

Dehre ta ol kadar âsâr-ı safa verdi ki tâb
Âna t'ayîn-i hudûd eylemedir ***emr-i*** muhâl

Üsküdârlı Hakkı Bey

Öyle yıkdın hâtırım ta'miridir ***emr-i*** muhâl
Öyle dilgîr eyledin kim i'tizâre yok mecâl

Neşet

Müncer oluyor her emelim ***emr***-i muhâle
Elden ne gelir ağlamadan başka bu hâle

Kemâlzâde Ekrem Bey

Birdir Ziya fenâda tahkîk ile tasavvur
Var u yoğu cihânın hep ***emr***-i itibârî

Ziya Paşa

Umûru ehl-i istihkâke tefviz ettiğindendir
Ki her bir işde daim mazhar-ı tevfik-i subhândır

Ziya Paşa

Sensin ol nabz-ı şinâs i'lel-i tab-ı ***umûr***
Derc-i re'yindedir eczâ-yı kavvâm-ı devlet

Münif

Ne kâr-ı müşkili düşse ***umûr***-ı din ü devlette
Düşe makbul-ı şehinşâh-ı âlem sa'y-i meşkûru

Nef'î

2.203. İM'ÂN

(Arapça) Bir şeyde mübalağa ile ictihâd etmek.

Oku uslûb-ı hakîm üzre hemân
Fenn-i teşriha da eyle ***im'ân***

Sünbülzâde Vehbî

Simâsı görünse etsin ***im'ân***
Cem' olmuş idi 'ademle imkân

Galip Dede

Hülasa nazra-i ***im'ânımın*** önünde cihân
Senin sahife-i zâtın senin meâlindir

Mehmet Akif Bey

Çeşm-i ***im'ân*** ile bakdıkça vücûd-ı Âdem'e
Sahn-i cennet görünür Âdem'e sahrâ-yı 'adem

Akif Paşa

2.204. EMEK

(Garb, isim) Çalışıp çabalama, kedd, say, cehd, verziş, yorgunluk, ta’b, renc, zahmet.

On gündür işte uğraşıyorum fikr ü sanatım
Bir mevc-i hisse vermek için şekl-i irtisâm
Seyr eylerim bu levhayı artık ale’d-devâm
Verdim ***emek*** diye[183]

Tevfik Fikret

Bahr-i efkâre düşüp çekme ***emek***
Nükte-i çûn ü çerâden el çek

Hâkânî

Ne dedimse ben mu’ânidîne iddiâya gitti
Ben o iddiâya kızmam ***emeğim*** hebâya gitti

İsmail Safâ

Güneş dağın ardında bekler imiş
Beni arar anda ***emekler*** imiş

İzzet Molla

Emeklerken sabi tavrıyla topraklarda sen hâlâ
Beşer doğrulmuş etmiş bir de bakdın cevvi istilâ[184]

Mehmet Akif Bey

Tahsîl-i kâme değildir emek gerek
Derler emeksiz âdeme olmaz yemek gerek

Es’ad Paşa

---

[183] Fikret, s.192.
[184] Ersoy, s.242.

2.205. İMKÂN

(Arapça) Olabilmek ve vücûda gelebilmek, makdûr olmak. Vücûd ve ademinde vücûb–ı zâtî ile mümteni olmayacak surette bir şeyin nefsinde tekevvünü.

Buna kim âlem-i ***imkân*** derler
Olmaz olmaz deme olmaz olmaz

?

Buldu şeref-i kabule ***imkân***
Fevt olmadı bir dakika ihsân

Galip Dede

Hilyeni müşkil iken şerh u beyân
Eyledim ânı bî-kaderi'l-***imkân***

Hâkânî

Ruhumda ***mekin*** olsada bir aşk-ı dilâzâr
Zihnim o vefâ perveri bazen unuturdu
Fıtrattaki hüsn-i ezeli şevk-i çemenzâr
Âvâre çocuk gönlümü daim avuturdu

Rıza Tevfik Bey

Şer' ü kanunu edip ihyâ kemâl-i adl ile
Haşre dek ol mesned-i sadr-i vezârette ***mekin***

Nef'î

Deycûre girmiş nur-ı taayyün
Yoklukda etmiş varlık ***temekkün***

Recâîzâde Ekrem Bey

Ger eylese hâsiyyet-i ***temkin*** sirâyet
Bir zerreyi tahrik edemez sarsar-ı âlem

Nef’î

Bulup ol mertebe-i ***temkini***
Kalmamıştı eser-i telvini

Sünbülzâde Vehbî

Hâhişger-i ikbâl isen et terk-i mekânet
Hıffetle gezer hâk-i hasîs evc-i ‘âlâda

Nâmık Kemâl

2.206. EMEL

(Arapça) Husûlü istib’âd olunan şeyi istemek, umulan ve beklenilen şey, umu, arzu, istek.

Bed ***emeller*** niam u nâz ile beslensinler
Zâlimin zül ile takip ederek isteğini
Biz müreccah buluruz ey samedî hürriyet
Yemeyi fakr ile gurbette kuru ekmeğini

Abdullah Cevdet Bey

Kalbimde incimâd eder ***âmâl***-i neşve-bâr
Mecrûh-ı nâlelerle dolar ömr-ı intizâr

Kemâlzâde Ekrem Bey

Der-i lutf u keremi merci-i erbâb-ı ümid
Âsitân-ı himemi zirve-i arş-ı ***âmâl***

Üsküdârlı Hakkı Bey

Kân’i-i nakd-i hayat oldu bugün ârif olan
Kaldılar gussa-i ferdâ ile ***âmâl*** ehli

Nev'î

Teemmül etmeli de bu cihâna bir gelişi
Gidermeli kederi bakmalı safâya kişi

Mahmud Nedim Paşa

Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe ***teemmül***
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül[185]

Mehmet Akif Bey

Hele bigâneye söz yok odur andan ***me'mûl***
Ayb olunmaz ne kadar etsede terk-i ikrâm

Nâbî

2.207. İMLÂ

(Arapça) Biri söylerken diğeri yazmak, söyleyip yazdırmak, bir lisânı sarf-ı kavâidine göre doğru yazmak.

Olacak habt u hata ***imlâda***
Hüsn-i hattan ne çıkar ma'nada

Sünbülzâde Vehbî

2.208. EMLES

(Arabça, sıfat) Düz, hem-vâr, pürüzsüz, ârızasız, mücellâ, parlak.

Ol rütbe Arab lisânı ***emles***
Az tab' ile şâir anda herkes

Ziya Paşa

2.209. EMMEK

(Garb) Ağzıyla çekmek, somurmak, mass ve imtisâs etmek.

---

[185] Ersoy, s. 181.

En kısır toprak doğurmuş ***emzirir*** birçok nebât
Fışkırır bir damlacık ottan tutup sıksan hayat

Mehmet Akif Bey

Hâh sunsun bâde sâkî hâh ***emdursun*** lebin
Bezm-i yek rengide telh u şûra etmem iltifât

Nevres

Emmek diler dudağını bu bî-nevâ Neşât
Yahşi duadır eylemişem olsa müstecâb

Neşât

Süt içse sanırdı kim içer kan
Emicek gönürdü ânna peykân

Fuzûlî

2.210. EMN

(Arapça) Korkusuzluk.

Çokdan olmuştu cihân pâmâl-i cevr-i hâdisât
Re'fetin ger olmasaydı mâye-i ***emn*** ü emân

Üsküdârlı Hakkı Bey

Bihamdillah yine feyz-i safâ şâmil cihân üzre
Cihân âsâr-ı hükm-i sulh ile ***emn*** ü emân üzre

Nedim

Adli kim memleket-ârâ-yı cihândır etse
Emn ü âsâyiş için âleme fermân-ı 'amîm

Nef'î

Bâis-i mağfiret-i hazret ola
Sebeb-i pâye-i ***emniyet*** ola

Hâkânî

Hem odur nâzım-ı din ü devlet
Buldu vaktinde cihân ***emniyet***

Tuhfe-i Vehbî

Ne sabr u tahammül ne tâb u tüvân
Yaman oldu hâlim ***amân el-amân***

Nedim

Sâki yetişir uyan ***âmân*** gel
El vermedi mi figân ***âmân*** gel[186]

Nâmık Kemâl

Ne gördüm âh ***âmân el-âmân*** bir âfet-i cân
Gelip yanımda güneş gibi oldu lem'a-nisâr

Nedim

Yüzüm ferş eyledim hâk-i der-i cânâneye Memdûh
Gözüm yok arş-ı âlâsında Cibril ***emin*** olsun

Memdûh Paşa

Etti emr ehline teslim ***emâneti*** Hüdâ
Ne olur emr-i İlâhi dahi bundan ahkem

Nâbî

Şemîm-i kâkûlün almış nesim gülşende
Demiş ki sünbüle sende ***emânet*** olsun bû

Figânî

---

[186] Kocatürk, s. 89.

Dilir-i sâf-şikendir Erdeşîr-i şîr-i efkendir
Muşîr-i ***mutemendir*** müsteşâr-kâr-ı fermâdır

Nef'î

Sâbit kadem ol merkez-i me'mûn-ı rızâda
Vâreste olup dâire-i havf u recâdan

Ziya Paşa

Kangı büttür bilmezem imânımı gâret kılan
Sende imân yok ki sen aldın diyem ***imânımı***

Fuzûlî

İmândır ol cevher ki İlâhi ne büyükdür
İmânsız olan paslı yürek sinede yüktür.[187]

Mehmet Akif Bey

Bilmeden görmeden ***imân*** ettim
Nefsimi dinime kurban ettim

Tevfik Fikret

Mânend-i Bilâl sâhib-i irfân
Nur-ı siyeh içre nur-ı ***imân***

Galip Dede

Allah'a yakınsın Ey Muhammed
Ey akl-ı muazzam u müeyyed
Allah'ı bize sen ettin ilân
İllâ bize yokdu râh-ı ***imân***

Abdülhak Hâmit Bey

---

[187] Ersoy, s. 145.

Müminin teşne-i mâl u cânı
Mün'adim merhamet u ***imânı***

Nâbî

Nedir dini ol gamze-i sâhirin
Mesihâya ***imânı*** yok kâfirin

İzzet Molla

Sana derler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler
Zihî ***imânı*** yoklar küfr söylerler hata derler[188]

Fuzûlî

Zâhidin hasret-i l'alinle kurudu kanı
Gördü sîb-i zenahdânın için ***imânı***

Nev'î

Mümin işi renk olmaz
Âkil huyu cenk olmaz
Ârif dili tenk olmaz
Allah görelim neyler
Neylerse güzel eyler

İbrahim Hakkı

Kader ferâiz-i imâna dâhil ***âmennâ***
Fakat yok onda senin sapmış olduğun mana

Mehmet Akif Bey

2.211. ÜMNİYE

(Arapça, isim) Umulan ve ümid edilen şey, umma, ümid.

---

[188] Fuzûlî, s. 169.

Daima kâr-geh-i benddir ikbâli ola
Cins-i kâlâ-yı ***emânî*** ile yâ Râb meşhûn

Münif

Emânî-i dili ol bâr-gehden eyle talep
Ki arş-ı azam eder ândan iktisâb-ı suûd

Sâbit

2.212. EMMİ

(Garb, isim) Arabça: Ammi muharrefi, ağa gibi ta'bir-i mahsûs.

Tutup ke'sin kenarından zarâfet birle hörpüldet
Desinler ayran içmekde şu ***emmi*** ammâ mâhir ha

Nâbî

2.213. ÜMİD

(Fârisî, isim) Ricâ, intizâr.

Ne bir ziyâ-yı hidâyet ne bir ***ümid***-i necât
Cehennemî idi âvaz-ı âh u vâh-ı memât

Kemâlzâde Ekrem Bey

Hak sebep halk eyledi zâtın nizâm-ı âleme
Sendedir halkın ***ümidi*** ey İmâmü'l-Müslimîn

Ziya Paşa

Cevheri su kesilir tâbiş-i ye'simle eğer
Çeşm-i ***ümidime*** dûş olsa merâyâ-yı 'adem

Akif Paşa

Hâsılı zillet ü hasâret olur
Raht-ı ***ümidi*** ye'se gâret olur

Fuzûlî

Her nice ki hâr u hâk-sârım
Hem şefkatinle ***ümid*** vârım

Fuzûlî

2.214. ENE

(Arapça) Şahıs zamiri, ben.

Yine makbul olurdu nezd-i Hakda
Ene'l bâtıl demiş olsaydı Mansur
Âyırmaz birbirinden ehl-i tevhid
Ene'l hakda ***ene'l*** bâtılda bir nur

Üsküdârlı Talat Bey

Lâf-ı davâ-yı ***enâniyyet*** ne lâyık âkile
Herkesin âlemde bin mâ-fevki bin mâ-dûnu var

Es'ad Muhlis Paşa

Resm-i ***enâniyyeti*** olup hebâ
Buldu o biçâre bekâ der-fenâ

Nâbî

2.215. İNÂ

(Arapça, isim) Her neden mamûl olursa olsun, kap kacak.

Lebinden aldığı bû-yı elest neş'esidir
Ki feyz-i ruh ile lebrizdir inâ-yı vücûd

Nevres

2.216. ENÂM

(Arapça, isim) Kâffe-i mahlûkât, halk, nâs, nev'i benî Âdem.

Âsetin-i germi kîse-i erzâk-ı cihân
Âsitân-ı haremi kıble-i hâcât-ı ***enâm***[189]

Nef'î

Sana ikrar iledir sıhhat-ı imân-ı ***enâm***
Rütbeni anlamağa kimsede yok istidâd

Nâbî

Rütbe rütbe olup envâ-i ***enâm***
Derecâtıyle zuhûr etti nizâm

Nâbî

Tevhid idi merâmın
İslâm ile ***enâmı***
Birleşti ol uğurda
İlminle iktidârın

Abdülhak Hâmit Bey

2.217. ENBÂZ

(Fârisî, İsim) Ortak, şerik, refik, hemtâ, eş.

Mirâc-ı hayâle eyleyip sâz
İster ki Mesîha olsun ***enbâz***

Galip Dede

O ***enbâz*** o sayyâd-ı cân
Kefen-dûze olmuş şerîk-i inân

İzzet Molla

---

[189] Nef'î, s. 142.

Der-i pür rahmet-i Yezdân bî-***enbâzdan*** gayrı
Görülmüş şey değildir adl ü istiklâl bir yerde

Yenişehirli Avnî

Nev-i insanı hem ol bî- ***enbâz***
Eyledi nâtıka ile mümtâz[190]

Tuhfe-i Vehbî

2.218. ENBÂN

(Fârisî, isim) Dağarcık, heybe.

Zihî râzık ki ***enbân***-ı ‘ademde etmede ihsân
Hezârân tûşe-i şirin hezârân nimet-i ahlâ

Nâbî

2.219. ENBÛB

(Arapça, isim) Kamışın boğumu, ince boru.

Hatt u nakş u kumâş-kârî etmiş cû-yı sun’undan
Ser ***enbûbe-i*** mizâb-ı enguştân ile iskâ

Nâbî

2.220. ENBÛH

(Fârisî, isim) Dolu, pür, mâlâmâl, çokluk, izdihâm, cemiyyet, ziyâde.

Olmaz mı o kelâmı mahva bâis
Enbûh-ı takallub-ı havâdis

Ziya Paşa

[190] A. Beyzâdeoğlu, s. 122.

2.221. İNTÂŞ

(Arapça) Tohum, toprakda hava, hararet ve rütübet gibi müsâit şerâit bulup sürmek, filizlenmek, yeşermek.

Kolay değil ***intâş*** için zemin bulamaz
Zemin bulur kimi lâkin ne dense doğrulamaz[191]

Mehmet Akif Bey

2.222. İNTİMÂ

(Arapça) Kuş, bir yerden uçup başka bir yere konmak, intisâb etmek, kapılanmak.

Kimin âyine-yi feyz-i ***intimâ***-ı tab'ı sen bilsem
Aceb şimdi kim oldu râzdâr-ı sohbetin cânâ

Nahîfî

2.223. ÜNSA

(Arapça, müennes isim) Dişi, kadın.

Şemse ***te'nis*** için etmezdi nazar
Pertevinden dahi eylerdi hazer[192]

Sünbülzâde Vehbî

2.224. ENCÂM

(Fârisî) Nihâyet bulmak ve vermek, son, nihâyet, âkıbet.

Âzâde serim gâile-i şevk u keselden
Mâdem ki ***encâm***-ı havâdisde fenâ var

Abdülhak Hâmit Bey

---

[191] Ersoy, s. 134.
[192] A. Beyzâdeoğlu, s. 171.

Böyle mihnetle geçer eyyâmı
Düşünür kim ne olur ***encâmı***

Sünbülzâde Vehbî

İnâyet-i ezelidir bu gûne feth ü zafer
Aceb midir ger olursa hucetse ***encâmı***[193]

Nef'î

Bak hâlime şu câ-yı sükûnet-i kararda
Encâm-kâr-ı dağdağa-i rûzgârı gör

Recâîzâde Ekrem Bey

Hengâm-ı visâl âkıbet ağyârada kalmaz
Encâma erer mevsim-i gül hârede kalmaz

Neylî

2.225. ENCÜMEN

(Fârisî, isim) Meclis, cemiyyet, cemâat.

Yâ Rab o ne ***encümen*** ne âlem
Yâ Rab o ne mahfel-i muazzam

Mehmet Akif Bey

Cevher-i fıtratıdır âyine pirâ-yı felek
Nur-ı şems rahîdir ***encümen*** âra-yı nucûm

Yenişehirli Avnî

Cem' olmadı cem' olaldan ecsâm
Bir ***encümen*** içre bunca akvâm[194]

Ziya Paşa

---

[193] Nef'î, s. 97.
[194] Ercilasun, s.76.

Ne kadar ***encümen***-efrûz ise şem'-i ikbâl
Bestedir târ-ı fetîlinde yine reng-i zalâm

Nâbî

2.226. İNCE

(Azerî, sıfat) İnce, incelmek, ince olmak, incelik.

Ey kadd u kamet-i mevzun eğilip ***incelesin***
Âteş-i aşkda cismin kimi suzân olasın

Nâsih

2.227. İNCİTMEK

(Azerî) İncitmek, incinmek.

Gözüm ehl-i vefâyârın hicrânından ***incinmez***
Eğer min niş vursa nevek-i müjgânından ***incinmez***

Nâsih

2.228. İNCİR

(Garb, isim) Marûf meyve ve ağacı.

Bitince meyve-i fazlım bâğ-ı ömrümde
Dikildi bâğ-ı cihânda ocağıma ***incir***

Şinâsî

2.229. İNCİL

(Arapça isim) Müjde, beşâret. İsâ Aleyhisselâm'a nâzil olan kitâb. Dört zât tarafından yazılmış olan ve hrıstiyanlarca mukaddes addedilen kitablar.

İncilâ-yı ruhu yakdıkda fitil
Söndü kandîl-i Zebur u ***İncil***

Hâkânî

Yok bana ol sanemin rahmı be-hakk-ı ***İncil***
Erganûn-ı dil eder deyr hevâsında figân

Şinâsî

Hatt-ı gerd-i lebinde nûr-ı tenzîl
İsâ gibi nâzil olmuş ***İncil***

Galip Dede

Tevrat ola mı yahut ***Enâcil***
Hem menkabet kitâb-ı tenzil

Ziya Paşa

2.230. ENDÂD

(Arapça, isim) Misil, nazîr ve eş.

Kim ki var misl ü şebihi bulunur âlemde
Münhasır sana fakat rütbe-i nefy-i ***endâd***

Nâbî

2.231. ENDÂZ

(Fârisî) Atmak, mürekkep sıfatlar teşkil eder.

Olalar tahte's-serâda kâv-i mâhî muzdarip
Olsa ger fevka'l-'ade sâye-***endâz-ı*** vakâr

Nazîm

Hırka-i Hazret-i Fahr-i Rusüle
Atlas-ı çerh olamaz pây-***endâz***

Yüz sürüp zeyline takbil ederek
Kıl şefi'-i ümeme arz-ı niyâz

Ârif Hikmet

Düşerdi sâyebân-ı âsumânın sâyesi arşa
Ger olsa pertev-***endâz-ı*** âfitâb re'y-i pinhânî

Nef'î

Sanmanız şa'şasıdır görünen hurşîdin
Kim olur ânın ile her tarafa tâb-***endâz***

Nef'î

Haleb ânda ise bunda bulunur ***endâze***
İşte meydân-ı suhan gitmiyelim Şirâz'e

?

2.232. ENDÂM

(Fârisî) İsim, beden, gövde, vücûd, boy, kâmet, usûl ve nizâm ile ârâste olan vücûdun tenâsübü.

Endâmına lerze verdi bu tâb
Âyine oldu velîk sîm-âb

Galip Dede

Câme-i tengi sezâ ***endâma***
Teni gûya ki tutulmuş dâma

Fâzıl

Endâmı şikeste cism-i gam-nâk
Rüsvâ u harâb u mest u bî-bâk[195]

Fuzûlî

---

[195] Fuzûlî, s. 114.

Ben vuruldum o güzel ***endâma***
Etti mahkûm o beni i'dâma[196]

Abdülhak Hâmit Bey

O gül ***endâm*** bir âl şâle bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün

Vâsıf

Sâf iken âyine-i ***endâmdan*** sinem dirîğ
Almadım bir kerrecik âgûşa ser tâ pâsını

Nedim

2.233. END-BEND

(Garp) Şaşırıp vech-i mütegayyir olmak, bozulmak.

Dü şâh turranı gördükçe ***end-bend*** oluruz
Gazâl-ı dil gibi ser halka-i kemend oluruz

Sâbit

2.234. ENDER

(Fârisî, edât-ı zarfiyyet) …de, içinde.

Safâ-yı suffesi âb-ı rûh-ı kâşâne-i cennet
Duhân-ı micmeri gisû-yi ham ***ender*** ham-ı hûrî

Nef'î

Belâ ***ender*** belâdır dilde derd-i aşk-ı yâr ammâ
Yâzıklar âna kim bir böyle sevdâdan müberrâdır

Nef'î

---

[196] Tarhan, s. 192.

Ne müşkil derd imiş Yâ Rab bu sevdâ-yı muhabbet kim
Belâ ***ender*** belâdır emr-i izhârından izmârı

Kâzım Paşa

Her şerârin eyleyip sahnında bir hargâh-ı nur
İde her vâdi-i pür-hevlin cinân ***ender*** cinân

Üsküdârlı Hakkı Bey

Erdi yine ürd-i behişt oldu hevâ anber sirişt
Âlem behişt ***ender*** behişt her köşe bir bâğ-ı irem

Nef'î

Dersin esrârım bilinsin hayret ***ender*** hayretim
Cân-ı nihân-ı cân içre esrârın nihân ***ender*** nihân

Muallim Nâcî

Ağlayıp eyleyerek sine-i çâk
Oldular hâsılı pâk ***ender*** pâk[197]

Sünbülzâde Vehbî

2.235. ENDEK

(Fârisî, sıfat) Az, kalîl.

Lafzı ***endek*** ola manası kesîr
Etmeye kimseyi asla tekdîr

Nâbî

2.236. ENDÛD

(Fârisî) Sormak, sürüp parlatmak, mürekkep sıfatlar yapılır.

---

[197] A. Beyzâdeoğlu, s. 152.

Ol etti gülü çerâğ-ı bî-dûd
Hem taştını nergisin zer-***endûd***

Riyâzî

Ebruların zer-***endûd*** etmiş arûs-ı feyzinin
Meşşâte-i kemâlin kilk-i huceste-kârî

Nedim

Kudûm-ı nev-arûs-ı ziver-***endûd***-ı hayâlinle
Bu şeb dilhâne-i târikimiz pür-sûrdur güyâ

Sırrı Paşa

2.237. ENDÛZ

(Fârisî) Kazanmak, birikdirmek, mürekkep sıfatlar yapılır. Şeref endûz, ibret endûz, menfaat endûz gibi.

Endîşem edîb-i hikem-***endûz***-ı ezeldir
Nutkum sebak-âmûz-ı debistân-ı kıdemdir

Nef'î

2.238. ENDÛH

(Fârisî) Kederlenmek, kaygılanmak, gam, keder, kaygı, gussa, endişe.

Bu fasılda Âdemi gerek şâd
Endûh u belâ vü gamdan âzâd[198]

Fuzûlî

2.239. ENDÎŞ

(Fârisî) Düşünmek, mürekkep sıfatlar yapılır. Âkıbet-endiş gibi.

[198] Fuzûlî, s.164.

Kâr-ı evvelde kişi âkıbet-endiş gerek.

Mısra-i meşhûr

Bilirim aczini ***endişemin*** ammâ nideyim
Yenemem tab'-ı heves-nâk u dil-i şeydâyı

Nef'î

Feyz-i ***endişe***-i renginimle bâd-ı sabâ
Etse ger güşt ü güzâr çemen-i bâğ-ı naim

Nef'î

Âteşe döndü yine ***endişem***
Kaynadı tab'-ı maarif-pîşem

Fâzıl

Dâmen-i vasl-ı gülü elden mi kordu dembedem
Olmasaydı bülbülün âzâr-ı hâr ***endişesi***

?

Çün kâr-ı nihâni-i meşiyyet ola malum
Çekme gam-ı imrûz ile ***endişe***-i ferdâ

Sâmî

Terk et ey idrâk ey ***endişe***-i ferdâ beni
Kıldı mahkûm-ı cunûn bir aşk-ı nev-peydâ beni

Abdullah Cevdet

Seni bekâda koyup ben fenâ bulam derdim
Vücûd bulmadı ***endişe***-i muhâlim gel

Ebu's-suûd Efendi

2.240. UNS

(Arapça) Terbiyeli, nâzik ve hâtırnüvâz olmak, insan-ism-i cins-adamdan erkek ve kadın, ruh ile kâim heykel-i mahsûs üzre müşekkel beden. Mantık-hayvan-ı nâtık.

Her kim ki işinde sâdık olmaz
İnsan demek ânâ layık olmaz

Ziya Paşa

Etrafımı seyr eder sanırdım
İnsanı melek cihânı cennet

Nâmık Kemâl

İnsan idi insan idi insan idi ammâ
Üç beş köpeğe olmasa sermaye bu insan

Nâmık Kemâl

Simâsı misâl-i hur-i Rıdvan
Ruhsârı misâl-i ruy-i ***insan***

Nâbî

İnsan bu bezm-i devr-i dilâraya bir gelir
Bil kadr-i ömrünü kişi dünyaya bir gelir

Sabri-i Şâkir

Melek mi yoksa ***insan*** mı? Diyordun. Belki şeytandır
Melek de şimdi insandır kuzum şeytan da insandır[199]

Abdülhak Hâmit Bey

Biz ki ***insanlarız*** insanları ızrâr ederiz
Bizi şâdân edeni derde giriftâr ederiz
Kimseyi sevmeyiz ammâ yine her insana
Muttasıl meyl ü muhabbet yüzü izhâr ederiz

---

[199] Tarhan, s. 105.

Kalbi vechinde denir bazımıza dünyada
Kendimizden bile ammâ ânı izmâr ederiz
Fıtrat-ı âdemi şeytan gibi tesmim ederek
Melek-i etfâlimizi ders ile gaddar ederiz
Biz ki ***insanlarız*** insanlığı katl eyleyerek
Muhterem dostumuzu pençe-i hunhâr ederiz
Değil insan bizi çekmekde bütün mevcudât
Kırları dağları bin mihnete düçâr ederiz
Çeşmimizdem dökülür âteş-i seyyâl-i emel
Yek nazarda bir uçan murgu dil-âzâr ederiz
Yoksa kaplan gibi keskin dişimiz tırnağımız
Kurşunu dağ kayasından bile imrâr ederiz
Şerre hep vasıta bin türlü hüdâ-yı mevhûm
Hayrı emr eyler ise Hâlık'ı inkâr ederiz
Cennette gitsek eger hiç tereddüt etmem
Ne kadar huri melek varsa günahkâr ederiz
Hâsılı pek kötüyüzde iyilik taslıyoruz
Kötü olmakda gebersek bile ısrar ederiz
Nefsin ıslahına hiç eylemeyiz de himmet
Böyle bin şiir ile efâlini ikrâr ederiz

Kemâlzâde Ekrem Bey

Âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

Ziya Paşa

Mal ise ***âdemi*** etmez iğnâ
Evvela gelmiyecek kalbe gınâ

Çeşm-i hırsı doyurur hâk ancak
Mevt eder çirkin ânın pâk ancak

Sünbülzâde Vehbî

Âdemin hilkatidir nefsânî
Âdemin âdem olur şeytanı

?

Âsâf'ın mikdarını bilmez Süleyman olmayan
Bilmez ***insan*** kadrini âlemde insan olmayan

Ziya Paşa

Eyle Yâ Rabbi ıyân esrarını irfanlara
Nur-ı Hak dolsun bütün pür leyl olan vicdanlara
Kaldır istidâdı hürriyet verip ***insanlara***
Sonra seyr eyle ne insanlık kalır hayvanlara
Hep melekler hükm eder kalmaz cihân şeytanlara
Bak neler söyler bakın fikr-i hayâl icâdıma

Kemâlzâde Ekrem Bey

Gözümle ol perinin âfitâb-ı tal'atın gördüm
Bu gün ben merdum-ı çeşmin bir ***insaniyetin*** gördüm

Münif

Güzelsin bî-bedelsin tarz u tavrın hep müsellemdir
Ne çare bî-vefasın âh ***insaniyyetin*** yoktur

Hâlet

Umârsın bir nûvâziş açdığı bin zahm için ammâ
Bu ***insaniyyet*** ey dil gamze-i cânâneden gelmez

Nâbî

Soraydım ***ins*** ü cinden tıfl-ı bî-nutk u tekellümden
Der ü divârdan eşcârdan enhâr u encümden

Abdülhak Hâmit Bey

Tâ’at-ı ***ins*** ü melekden ya’ni
Şân-ı ‘âlâsı iken müstağni

Hâkânî

Sâkinân-ı ravza-i âlem-penâh-ı ***ins*** ü cân
Âkifân-ı Kâbe-i dergâhı ervâh-ı kibâr

Nazîm

İns ü cândan kimseler görmüş değil
Kimse ol ilden haber vermiş değil

Âşık Paşa

Rahmın senin ***ins*** ü câna sârî
Lutfün senin âsumanda tâbân

Kemâlzâde Ekrem Bey

Hep aşk ile hem meclis olan ehl-i cunûndur
Akl ol harem-i ***insde*** nâmahreme benzer

Vecdî

Gam-ı aşk ile öyle ***üns*** eyledim
İşit kim o âteş ile neyledim

İzzet Molla

Bezm-i ***üns â ünsde*** bir hem-nefes buldum yine
Eyledim bir nâlede erbâb-ı hâle âh gû

Muallim Nâcî

Perizâdem aceb kimlerle ***ünsiyyettedir*** şimdi
Demez mi âşık-ı mihnetkeşim gurbettedir şimdi

İzzet Molla

Ünsiyyet çeşmi ile geldi dile tâkat
Fahriyye ile eyledim âğâz cevaba

Manastırlı Nâilî

Me'yûse veren ümîd-i vuslat
Me'nûsu eden esîr-i hasret

Galip Dede

Ey hayâl-i ***enis***-i ömrüm âh
Ne için benden ettin isikrâh

Kemâlzâde Ekrem Bey

Garîbem bî-kesem yokdur ***enisim*** âhdan gayrı
Penâhım dest-gîrim kalmadı Allah'dan gayrı

Râmiz Paşa

O kendi kendisinin mübtelâ-yı hilkatidir
Enis-i vahdeti meftûn-ı hüzn ü rikkatidir

Abdülhak Hâmit Bey

Olsam gam-ı âleme giriftar
Ancak sen idün ***enis*** ü gamhâr

Fuzûlî

Ruhunun sensin nedim-i hoşdemi
Gönlünün sensin ***enis***-i mahremi

Recâizâde Ekrem Bey

Bütün sefalet sevdamı nâgehan sararak
Karaltılarda birer girye oldu enzârım
Evet ***enis-i*** ruhumdan işte böyle uzak
Bir ihtiyac-ı tahayyül içinde bîdârım

Behçet Bey

Olmasan ***mûnis***-i hayatım sen
Yâr-ı cânım ilelebed sana ben

Kemâlzâde Ekrem Bey

Eyvah bulunmuyordu bana ***mûnis-i*** hayat
Mahşer kadar muhavvef idi fikrimce kâinat

Kemâlzâde Ekrem Bey

Hâricden uzakdan açılan gözlere süzgün
Çeşmân-ı kebûdunla ne ***mûnis*** görünürsün[200]

Tevfik Fikret

Rahm et ki garib ü derd-mendim
Bî-***mûnis*** u yâr u müstemendim

Fuzûlî

2.241. ENF

(Arapça, isim) Burun. Mecazen gurur, azamet.

Ne ***enf***-i nahveti kalmış kırılmadık ne kolu
Civâr-ı ibreti enkâz lâşesiyle dolu

Mehmet Akif Bey

Hoşca bir keyf idi ***enfiy***e-i habîs
Etmese rîş u burunu telvîs

Sünbülzâde Vehbî

-***Enfiyen*** varya?
-Tabii
-Çekilir boydan mı?
-Burun aldatmaya kâfi..
-Bu nedir? Cerman mı?

Mehmet Akif Bey

[200] Fikret, s. 153.

2.242. ENGEREK

(Rumca, isim) Zehirli bir yılan.

Şimdi kumlarda bir yığın haşerât
Nice bin ***engerek*** çıyan akrep
Hepsi meşbu-ı zehr-i kahr u gazap
Ediyor cüstücû gıda-yı hayat

Tevfik Fikret

2.243. ENGÜRÜS

(Garb, ism-i hâs) Türk tarihlerinde Macarlara verilen ünvândır.

Baş eğdi âb-ı tigine küffâr-ı ***Engürüs***
Şemşir-i cevherini pesend eyledi Frenk[201]

Bâkî

2.244. İNKİSÂR

(Arapça, isim) Bedduâ, kargış, ilenc. İnkisâr etmek, inkisâra uğramak.

İnkisârı yetişir kâsır ise
İntikama çalışır kâdir ise

Nâbî

2.245. ENGÜŞTE

(Fârisî, isim) Parmak.

Engüşt-i hata uzatma öyle
Beş beytine bir nazire söyle

Galip Dede

---

[201] Bâkî, s. 114.

Gâh ***engüşt***-i muhânnasın gehi lalin emub
Dâne-i ınnâb ile nûş-ı şarâb etmez misin?
Nedim

Her bir ***engüşt***-i humâyûnı ânın
Kalem-i sun'i idi Mevlâ'nın
Hâkânî

Çeken erbâb-ı imândır bütün âzâr-ı dünyayı
Düçâr-ı zahm-ı dendân daim ***engüşt***-i şehâdettir
Üsküdârlı Talat Bey

Âlemi teshir için hâtem ne lazım tabıma
Ben Süleyman-ı hayâlim neyleyim ***engüşteri***
Nef'î

Mâlik-i mülk-i Süleyman'dır gedâ-yı kûyu kim
Ta'n eder yâkut-ı mihre gevher-i ***engüşteri***
Nazîm

Ger Süleyman'ın saadetle sen olsan Âsâf'ı
Bir dem ârâm eylemezdi divde engüşterin
Nef'î

2.246. ENGELYON

(Fârisî, ism-i hâs) İncil.

Kilk-i mani-i kaderle safahât-ı âlem
Oldu hem-gûne-i rû-yi varak-ı ***engelyon***
Münîf

Anılsa deyr-i muğan içre ger münâcâtı
Gelir sücûda tesâvir-i suhuf-ı ***engelyon***

Yenişehirli Avnî

2.247. ENGÛR

(Fârisî, isim) Üzüm.

Aşkı sinende nihân eyle mecâzi isede
Âb-ı engûr hum içinde giderek bâde olur

?

Sanman bizi kim şîre-i ***engûr*** ile mestiz
Biz ehl-i harâbâtdanız mest-i elestiz

Rûhî

2.248. ENGİZ

(Fârisî) Yerinden oynatmak, yukarı kaldırmak, koparmak, karıştırmak, irâs etmek.

Bir gülistandır kasidem kim safâ vermiş ânâ
Bu neşât ***engiz*** ü cân-perver gazel manend-i âb

Nef'î

2.249. ENMELE

(Arapça isim) Parmak ucu.

Enâmil-i keremin halleder ümidim odur
Olursa rişte-i kârımda sad kere ma'kûd

Sâbit

2.250. ENMÜZEÇ

(Arapça, isim) Örnek, numûne, misâl.

Semender gösterir dünyayı tabım
Garip ***enmüzecim*** pervane meşreb

Leskofçalı Galip Bey

Güzel hakikatın ***enmüzec-i*** letâfetidir
Bu söz bu işte hakikatlerin hakikatidir

Tevfik Fikret

Âh ey mihr-i kibriyâ masdar
Hüsn-i mecmu'-ı kâinâtın sen
Bence timsâl-i hilkatten hissen
Ruh-ı ***enmüzec***-i münevverisin

Fâik Ali Bey

2.251. ENİN

(Arapça, isim) İnleme, inilti.

Yıkıp çıkar der u dîvâr-ı âheninінden
Fakat nasıl kaçarım gönlümün ***eninінden***[202]

Abdülhak Hâmit Bey

Münkalip bir ***enin***-i yese nefs
Dembedem inlemektedir ruhu
Ten değil sanki bir şikeste kafes
Çırpınır ânda ruh-ı mecrûhu

Süleyman Nazif

Şeb u rûz ederdi ***enin*** ü figân
Dayanmazdı olsa eger bende cân

İzzet Molla

---

[202] Tarhan, s. 141.

Her duyduğum terâneyi ruhumla dinledim
Her bülbülün ***enini*** ile bende inledim

Kemâlzâde Ekrem Bey

Mahmûr bir sedâ ile bir tâir-i hazîn
İsâl ederdi gûşuma hicranlı bir ***enin***

Kemâlzâde Ekrem Bey

2.252. İNHÂ

(Arapça) Tebliğ ve beyân etmek, bildirmek, sözü ve haberi isâl etmek.

Beni bir semt-i muhalifte mi gördün âyâ
Ne suçum varsa efendim kerem et kıl ***inhâ***

Vâsıf

2.253. EV

(Garp, isim) İnsanın oturup yaşadığı yer, mesken, hane, beyt, dâr. Mecâzen hayat ve maişete ve aileye mensûb ve müteallik.

Ev sahibi mülk sahibi kanı bunun ilk sahibi
Ev de yalan mülk de yalan var bir zaman sen oyalan

Yunus Emre

Zâlim yine bir zulme giriftâr olur âhir
Elbette olur ***ev*** yıkanın hanesi virân

Ziya Paşa

Sordum ahvâlimi ışkında müneccimlerden
Bakdılar tâl'i ***evine*** dediler kan görünür

Fuzûlî

Evlendiler niçin? Bunu bir kız nasıl bilir?
Evlenmesiyle mâderi olmuştu müftehir

Tevfik Fikret

Olmayan ***evli*** olur dilbere yaltakçı başı
Evli oldun mu adın oldu yumurcakcı başı

Halil Nihât Bey

Asl u nesebim sana âyândır
Hükmüm niçe minin ***eve*** revândır

Fuzûlî

Bir ***evde*** meğerki bir peri-veş
Ol tıflı görüp besî müşevveş

Fuzûlî

2.254. OL (O)

(Garb, zamir-i gaib) Zikri geçen ismin yerini tutar ve yalnız kullanılır. İsm-i işaret, uzakda olan bir şahsa veya zaman ve mekâna işâret eder.

Ben âna fitne ***ol*** bana âfet
Müteneffir ben ândan ***ol*** benden
Ben âna gussa ***ol*** bana mihnet
Mütenekkir ben ândan ***ol*** benden

Fuzûlî

Hiç ***âna*** nazîr olmaz iken tali'i gör kim
Ânı da komaz hâline iğvâ-yı zamane

Nef'î

Dehre ta ***ol*** kadar âsâr-ı safa verdi ki tâb
Ânâ tayin-i hudûd eylemedir emr-i muhâl

Üsküdârlı Hakkı Bey

Ol biri bedr-i âsumân-ı kemâl
Bu biri serv-i cuybâr-ı cemâl
Ol biri âfitâb-ı evc-i yakîn
Bu biri gülbün-i hadika-yı dîn

Fuzûlî

Şecer-i sidre gibi zîbâdır
Cümleden ***ânunçün*** âlâdır[203]

Yahya

Bu dediğim cennet değil ânlara ***ol*** minnet değil
Bunun safası zevkine ehl-i cinân hayran kamu[204]

Niyâzî

Olmaz ***olarda*** hiç fesâd buz-ı hased kibr ü inad
Cümle biliş yok asla yâd birbirine ihvân kamu

Niyâzî

Olar ***ol*** sürhle olsa mektûb
Şecerü'l ahder-i nârâ gibi hûb?

Yahya

Oldur şuarâ-yı Rûm'a üstâd
Oldur eden ehl-i nazmı irşâd

Ziya Paşa

---

[203] Yahya Bey, s. 106.
[204] Niyâzî-i Mısrî, s. 124.

O gûne mudhikin eşârına söz der mi ehl-i dil
Nihâyet ***ol*** kadar vardır ki mevzûn u mukaffâdır

Nef'î

Yek diğere ne rütbe muhalifse şahs u akl
Âlemde ***ol*** kadar mütehâlifdir itikâd

Ziya Paşa

Zâtın senin ***ol*** kadar büyükdür
Yânında büyüklük en küçükdür

Ziya Paşa

İstedi Hak ki ***ol*** şeh-i âlî güher
Eyleye eslâb u erhâma sefer

Ubeydî

Sen kadem koyduğun hârâbe zemin
Medeniyetle şehr olur âbâd
O zeminler ***o*** mülkler ***o*** bilâd
Oluyor feyzin ile huld-i berîn

Hâdi Abdüsselimzâde

Acaba ağlamaz mıydın güzelim
Görmüş olsaydın ***ol*** şehidânı
Uğrunda akan kızıl kanı
Bir kızarmazdı mı yüzün â gülüm

Hâdi Abdüsselimzâde

Mecnun ***olara*** kılıp nezâre
Çekmişdi özünü bir kenare[205]

Fuzûlî

---

[205] Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, s. 46.

Felek bir dürc ***ânının*** zât-ı şerifi güher-i yektâ
Cihân bir cism ***ânının*** hükm-i revânı fi'l-mesel cândır

Fuzûlî

Ânın sebebiyle hem çoh âhu
Sahrada ***ânın***la tuttular hû

Fuzûlî

Şûm olmasın ***ânlara*** visâlim
Olmasın ***olardan*** infiâlim

Fuzûlî

Rif'atte ***onun*** pâye-i eyvân-ı celâli
Min mertebe bu arşdan âlâ gerek olsun

Râci

Ser defter-i enbiyâ-yı mürsel
Ânlara hem âhir ü hem evvel

Fuzûlî

Elbette sebeb salur ârâya
Ânları esir eder belâya

Fuzûlî

Ânınla edinin bu derde merhem
Urmanın dahi ***ândan*** özgeden dem

Fuzûlî

Eşyada egerçi râz çohdur
Ol kim ola râznın ***ânda*** yohdur

Fuzûlî

Vaslın sabahı çıkmasa rûzum leyâldir
Ârâm iden hayâlimi ancak hayâldir

Hâdi Abdüsselimzâde

Ser defter-i ehl-i rûzgârım
Her neçe desem yüz ***anca*** varım

Fuzûlî

Anca kılayım sana revân-ı genc
Kim yeryüzün eyleye nihân genc

Fuzûlî

2.255. AVÂN

(Arapça) Zaman, vakit, çâğ, mevsim, fasıl.

Mükedder biri yâd-ı ihvân eder
Tahassürle imrâr-ı ***avân*** eder

Abdülhak Hâmit Bey

İşittin mi sen ebnâ-yı zamanı
Nasıl memdûd okur lafz-ı ***avânı***
Eger evhâmına halkın uyarsan
Sıkarsın boş yere rûh-ı revânı

İbnü'l-Kemâl

2.256. EVBÂŞ

(Arapça, isim) Çapkın ve külhanbeyi takımı, esâfil ve eclâf, erâzil.

Lâmekân seyrângahı kûy-ı adem sermenzili
Şeş cihâta sığmayan ***evbâşdır*** gönlüm gözüm

Nev'î

Nice yerlerde gördüm ey ***evbâş***
Sırr-ı kalbimi eyledin sen fâş

Fuzûlî

2.257. ÖP

(Garp) Hürmet ve muhabbet sevkiyle dudaklarını bir şeyin üzerine koymak, bûs.

Çocuğu ***öpmeyiniz*** işte mukarrer malum
Ninelik ruhunu mecruh edecek bir ihtâr
Yavrumu öpsem olur mu? Bu suâl-i meşûm
Dökülür gonca-i bî-tâb-ı feminden nâçâr
Âh bir gün iyi olsam da tutup çeksem ben
Koklasam yavrumu sıksam küçük ellerini
Öpsem öpsem yüzünün gözlerinin her yerini
Sonra düşsem de çekinmem ölmek pençesine
Âh öksüz çocuğum annesini öpmekden
Bile mahrum ölüyor…

Kemâlzâde Ekrem Bey

Âh kıyamaz iken ***öpmeğe*** tenin
Şimdi ne hâldedir nâzik bedenin
Ândıkça gülşende gonca-dehenin
Yansun âhım ile kül olsun güller

Âkif Paşa

Öpmemiş kimdir ânın dâmen-i âlîcâhın
İşte efvâha havâs işte şifâh-ı ‘âlâm

Nâbî

Unf ile halkı kapından sürme
Kimseye dâmen ü dest ***öptürme***

Nâbî

Sana lazım yere yüzler sürmek
Kula düşmez el etek ***öptürmek***

Nâbî

2.258. OD

(Garp isim) Ateş.

Kahrı sipihr-i pür sitemin ***od*** ider yerin
Hulki cihâna bûy-i gül ü gülistân verir

Nef'î

Zavallı memleketin yoktu başka mahsûlü
Odundu nerde bulunsan metâ-ı mebzûlu

Mehmet Akif Bey

Utanmayıp kulu olsam ben ânın
Ki olmaz oğlu kızı utananın

Azîzî

Ahâlî bize bir konak verdiler
Konak sureti bir ***otak*** verdiler

İzzet Molla

Saadetle ***otağın*** kurmadan serhadd-i İran'a
Düşe turân-ı zemine sâye-i tûğ-ı ser-efrâzı

Nef'î

Çerâğ-ı müzlim-i ümid ışıklanmaz mı?
Siyeh-rû bahtımız gadr u cefâsından ***utanmaz mı?***

Hâdî Abdüsselimzâde

Dilinde bülbül-i zârının
Revândır vasfı gülzârının
Görende ârızının yârının
Yüzü yüzden ***utanmaz*** mı?

Kavsî

2.259. OT

(Garp, isim) Kökleriyle toprakta yaşayan uzviyyât, nebât.

Sakın koyunu dişinden aç kurdun
Ki baht-ı ***otlağın*** ola taht-ı yurdun

Şeyhî

2.260. EVET

(Garp, edât-ı tasdik)Belê, arî, neam.

O boş lakırdıları dinledim de bir müddet
Sonunda boynumu büktüm dedim ki: "Öyle ***evet"***[206]

Tevfik Fikret

2.261. ÜTMEK

(Garp) Oyunda yenmek ve kazanmak.

Bu gönül mülkün bular tutmak diler
Ânda genc vardır ânı ***ütmek*** diler

Âşık Paşa

2.262. ÖTMEK

(Garp) Kuşların teganni etmesi, mecâzen çok söylemek, beyhûde sözler söylemek.

[206] Fikret, s. 152.

Kuşlar ***ötüşür*** uçar melekler
Çağlar dereler açar çiçekler

Tevfik Fikret

Ger Hakka nefsin boyun vermezse
Nefsin önünde sözün ***ötmez*** ise

Âşık Paşa

Sen şol asıldansın âhir kim Celîl
Senden ***ötrü*** iblisi kıldı zelîl

Âşık Paşa

Duygusuzluk mudur nedir bu sürü
Kaçıyor benden içkiden ***ötürü***

Abdülhak Hâmit Bey

Râst geldi peyk-i endişem bu garrâ matlaa
Çarh-ı çârımdan ***öte*** arş-ı muallâdan beri

Nedim

Koyma çıka hasretiyle cânım
Hadden ***öte*** nâle vü figânım

Fuzûlî

2.263. OTURMAK

(Azerî) Oturmak, yerleşmek.

Sâye kimi her yere yüz vurma
Hiç kimse ile ***oturma*** durma

Fuzûlî

Şimdi kangı ol suhanver-i Rûm
Mermi ***otabaşı*** pîr-i merhûm

Galip Dede

Varken o kadar çok ***odalıklar*** kucağında
İsterdi benim ırzımı yakmak o çağında

Abdülhak Hâmit Bey

2.264. UC

(Garp isim) Nihâyet, son, gâyet, pâyân, müntehâ.

Mezelletin o kadar yâr-ı cânısın ki yazık
Ucunda yoksa ölüm her belâya göğsün açık

Mehmet Akif Bey

Şu mezarlar ki uzanmış gidiyor ey yolcu
Nerden başladı yükselmeye bak nerde ***ucu***

Mehmet Akif Bey

Her şey ***ucu*** yok cihâna benzer
Bir zerre şu âsumâna benzer

Abdülhak Hâmit Bey

Benden ânâ gerçi ar menzil durur
Lîk yol ucdan ***uca*** müşkil durur

Ahmedî

Efsâne-i mecnûn-ı belâ-keşden uzundur
Şekvâlarımız zülf-i dil-âvizin ***ucundan***

Pertev Paşa

Berk vurduğu dem cevher-i endişe ***ucundan***
Güyâ ki kef-i Rüstem tabımda Sinândır

Nef'î

Sergeşteliğim kâkûl-i müşkinin ***ucundan***
Âşufteliğim zülf-i perişânın içindir

Fuzûlî

Zülfün ***ucundan*** eyler idim âh u nâleyi
Ol dahi bir benim gibi âşufte hâl imiş

Şeyhülislâm Yahya Efendi

Kanlar dökülür hançer-i berrânın ***ucundan***
Başlar kesilir zülf-ü perişânın ucundan

Fazlî

Nefs ***ucundan*** ne belâ çekti dil-i berbâdım
Şimdi ne bir amelim elde ne var bir zâdım

Âşık

2.265. EVC

(Fârisî isim) Göğün en yüksek noktası, bir yıldızın arzdan en uzak olduğu nokta. Mecâzen en âlî derece olarak kullanılır. Evc-i refet, evc-i ikbâl, evc-i saâdet şeklinde ifade edilir.

Şâhbâz-ı ***evc***-i himmet pençe tâb-ı ser-keşân
Şîr-i gerdûn-ı celâdet kahraman-ı mâ u tîn

Üsküdârlı Hakkı Bey

Evc-i rif'atte gezer tîre dilân çû mîğ
Hâk-i zillette yatur ehl-i kemâl dirîğ

Manastırlı Nâilî

Kaşları ârâsın etmişti Hûdâ
Evc-i eflâk-ı şeriatta Sühâ

Hâkânî

Zihn ü kayyadım çerâğ-ı dûdmân-ı efrûz-ı kuds
Tab-ı pâkim mihr-i ***evc***-i ârâ-yı çerh-i şâiri

Üsküdârlı Hakkı Bey

Âlıp gâhîce tûğ olurdum vezir
Ederdim hemân şöhretim ***evc-gîr***

İzzet Molla

2.266. OCAK

(Garp, isim) Od yani ateş yakılan yer, mecâzen pederden evlâda intikâl ettiği zan edilen bazı evsâf-ı maneviyeye mâlik âile, bir sanatla iştigâl eden esnâf.

Seyr eyliyorum çeşm-i hayâlimle uzaktan
Bir külbe-i mesûd
Üstündeki fersûde her medide ***ocaktan***
Yükselmede bir ince duman mâil ü memdûd

Tevfik Fikret

Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü ***ocağı***

İzzet Molla

Dilber ise işini sağ eyler
Aşkını kalbe ifrâğ eyler
Kalmaya câzibe-i şevke eser
Aşkın ***ocağına*** incir diker
Buna âşık diyemem zânîdir
Bu hemân fitne-i şeytanîdir

Fâzıl

İncir mi dikdi sûfî visâlin ***ocağına***
Min ba’d kimse girmedi yârin kucağına

Hâtem

Bitince meyve-i fazlım bahâr-ı ömrümde
Dikildi bağ-ı cihânda ***ocağıma*** incir

Şinâsî

2.267. UCUZ

(Garp, sıfat) Pahalının zıddı, ehven, erzân, rahîs.

Hele cân semt-i halâsa oradan yol buldu
Avn-i Bârîyle alup gittin ***ucuz*** kurtuldu

Esrâr Dede

Geldi ol dem ki diye sâlik-i iklîm-i ‘adem
Nakd-i ömrümle bu dünyadan ***ucuz*** kurtuldum

Belîğ

2.268. ÜÇ

(Garp) Adedi ikiden sonra gelen, iki ile birin mecmûu.

Ser-rûze şîre için zâhidân-ı har-meşrep
Duâ-yı rind ile ***üç*** günlüğüne uğradı hep

Sâbit

2.269. UÇKUR

(Garp, isim) Kuşak.

Uçkurun bulmaz olur çaşkurun
Peştemâlin kuşanır nâtûrun

Sünbülzâde Vehbî

2.270. UÇMAK

(Garp) Kanadlarla havada gitmek, yukarı ağup tayarân ve pervâz etmek, evce çıkmak.

Gitmiş gül-i gülistânı kalmış
Bülbül ***uçup*** âşiyânı kalmış

Nâbî

Bî-fark ise ter o kanlı yaştan
Kalbe ne kalır ziyâde taştan
Lâzım mı idi kanat verilmek
Aklım ***uçacak*** değilse baştan

Abdülhak Hâmit Bey

Hümâ-yı evc-i istiğnâ iken cânâ beni âhir
Hevâ-yı dâne-i hâlin ***uçurdu*** âşiyânımdan

Nev'î

Bir kez felekde kâğıd ***uçursak*** o mevheşe
Eyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi rüzgâr?

Galip Dede

Bakıp cemâline bir dem yumunca gözlerimi
Şehâblar ***uçuşur*** manzar-ı siyâhımda
Yakar furûğ u nigâhın zâlâm-ı ahterimi
Yüzün güneşler açar pîş-i intibâhımda

Tevfik Fikret

Fakat niçin bu güzel yol sonunda bir ***uçurum?***
Yazık değil mi? Bütün sâha-i emel böyle
Bu yol bu râh-ı saâdette âh korkuyorum
Müebbeden çıkacak bir harâbe-i kesele
Evet, niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum!

Tevfik Fikret

Hüsnün hele şânıdır sebâvet
Birlikde gelip bulur nihâyet
Vechinde ben istemem ***uçukluk***
Allah için etme gel çocukluk[207]

Abdülhak Hâmit Bey

Vâiz bu rütbe sıklet-i tâc u kabâ ile
Uçmak ümidin etmez idi ebleh olmasa

Şeyhülislâm Yahya Efendi

2.271. OH

(Garp) Nidâ, tahsin istihzâ ve surûr bildirir. Oh şöyle, oh olsun, oh maşâallah, oh demek, oh çekmek şeklinde ifade edilir.

Oh gel ruh-ı tabiat gibi mahmûr ve hamûş
Bu vefâsız gecenin koynunda
Kalalım bir ebedi sâniye dalgın bîhûş

Tevfik Fikret

2.272. OD

(Garp isim) Ateş.

Dilâ noldun deyû sorup beni yoklar mısın bir kez
Fezâ-yı sadre ***od*** düştü gamınla her gün âhımdan

Sarı Abdullah Efendi

Kahrı sipihr-i pür sitemin ***od*** eder yerin
Hulkı cihâna bûy-ı gül ü gülistan verir

Nef'î

[207] Tarhan, s. 194.

Semender-veş semendin yanar ***od*** içre atar kendin
Su gibi akıtır değse şerâr-ı n'al-i sendânî

Bâkî

Odlara tutuştu yasa battı
Ol gonca-i dehâna dil uzattı

Fuzûlî

Fûlâde sataştı seng-i hâre
Od düştü karâr u ihtiyâre

Fuzûlî

2.273. ÖD

(Garp, isim) Karaciğerin ifrâz ettiği acı ve yeşile mâil sarı renkli mâ’i, mürâre, zehr, safrâ. Mecâzen cüret, cesâret.

Değil hakikat-ı mevtin hayâli rüyada
Dikilse karşına hiç şüphe yok ***ödün*** patlar
Düşün hayata feda etmedik elinde ne var?

Mehmet Akif Bey

2.274. ÜRPERMEK

(Garp) Korku ve nefret gibi hisle tüyleri diken diken olmak, saçlar kabarıp dikilmek.

Bu bir enmûzec-i leâmet ki
Ürperir karşısında ömr-i beşer
Öyle ankâ-yı pür şeâmet ki
Uçuşur tüylerinde ahger-i şer

Kemâlzâde Ekrem Bey

Sensin vuran bu darbeyi ey rûh-ı bî-sükûn
Lerzemle şimdi ***ürperiyor***, titriyor musun?

Tevfik Fikret

2.275. ORTA

(Garp, isim) Sıfat. Meydan, açıklık, esna, avân, hengâm, vasat, miyân, merkez, yarı, nısf, yarıda olan, mutedil, ne çok ne az.

Vakt geçmişti biraz kendi tek ü tenha idi
Ortalık sakin hava râkid deniz bî-ızdırâp

Recâizâde Ekrem Bey

Benimle derd ***ortağıdır*** kalem
Nola sergüzeştim ederse rakam

İzzet Molla

Fâş oldu nasihâtın cihâna
Sen koymadın ***ortada*** bahane

Fuzûlî

2.276. ÖRTMEK

(Garp) Bir şeyin üzerini kapamak, gizlemek, ketmetmek. Mecâzen avf u müsâmaha etmek, mazûr görmek, inkâr etmek, yaranın üzerine gelip kapamak, iltiyâm bulmak.

Ben bu dünyayı görürdüm de sanırdım sağlam
Ne çürükmüş o meğer sen şu benim bahtıma bak
Tutalım şimdi öküz durdu balık durmayacak
Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem
Ya deniz? Hiç dibi yokmuş bu işin… ***Ört*** ki ölem

Mehmet Akif Bey

Örtbâs ider hemân ânı ağyâr uyanmadan
Zirâ ol âhu beççe fitne yataklıdır

Galip Dede

Hâriçte neşve-i ezelisiyle nev-bahar
Serperken âşiyanlara güller ümitler
Bir ***örtü*** dizlerinde bu malûm derd-i yâr
Hâr u şikeste müntakil hufra-ı heder

Tevfik Fikret

Tek yerde gökde zerre kadar minnet olmasın
Örtü döşek Necâtî'ye bir bûryâ yeter

Necâtî Bey

2.277. ORDU

(Garp) Bir hükümet-i askeriyyenin heyet-i mecmûası, ceyş, cünd, asker.

Kan akmada râyet-i zaferden
Ma'dûd oluyor bu zîb ü ferden
Âzâde kalaydılar seferden
Bir ***ordu*** çıkardı bir neferden

Abdülhak Hâmit Bey

2.278. URSA

(Garp, isim) Rûzgârı her taraftan aldırmak için her iki yandan yelkenin ortasına bağlanan ip, geminin sol yanı, iskele.

Vâz gelüp keşti-i çerh ***ursa*** poça gitmekten
Kıldı erbâbına teslim inân-ı deryâ

Fâzıl

2.279. ÖRSELEMEK

(Garp) Eskitmek, fersûde ve pejmurde etmek, hırpalamak, zedelemek, tartaklamak, hastalık vücudu yormak ve kuvvetten düşmek.

Beni hummâ-yı gam ü mihneti pek incitti
Tutsam ol şuhû biraz ***örselesem*** incitsem

Sâbit

2.280. ÖREKE

(Garp, isim) Eğirip iplik hâline getirmek için ucunda keten kenevir veya ipek sarılı olan ufak değnek.

Görmüşüz bir nice sâhib-i tereke
Komadı mâderine bir ***öreke***

Fâzıl

2.281. URMAK

(Garp) El ile veya tutulan bir şeyle çarpmak, darp etmek, şiddetle gelip çarpmak, çatmak, kaldırıp yere çarpmak ve atmak, yumruk indirmek, kurşunla veya bir alet-i ceriha ile yaralayıp öldürmek, cerhetmek, yaralamak, kapı çalmak, kapının tokmağını kaldırıp indirmek, değmek, isâbet etmek, dokunmak, hayvana yükü sarıp bağlamak, yelken bağlamak, başlık ve köstek gibi şeyleri hayvana takmak.

Kendisine kendisi naz eyledi
Kâf'ı nûn'a ***vurdu*** bir sâz eyledi

Âşık Paşa

Gümüşden servler peyda olur tâb-ı şu'âından
Güneş ***urdukça*** nahl-i sade-pûş-ı gülistan üzre

Ziya Paşa

Urup bir n'ara-ı cansuz 'Ya Hak!' mâsivayı yak
Nedir tesîr-i âteş-tâb-ı berk-i âhı görsünler

Sırrı Paşa

Oldum ki ***urup*** binâyı muhkem
Çekdinin rakam nizâm-ı âlem

Fuzûlî

Her kimi görsen muhabbetten vefâdan laf ***urur***
Davay-ı bâtıl ne hâsıl şâhid-i dava gerek

Kavsî

Söyledim söyledim aldırmadı ***vurdum*** duymaz
Sonra melûn karı kurnaz mı hakikat kurnaz

Mehmet Akif Bey

Sebûyi getir düşmenân çatlasın
Ser-i zâhid-i huşke ***vur*** patlasın

İzzet Molla

Geçen kıyamet için fırtınaydı geçti diyor
Diyorda zevkine ***vur*** patlasın devam ediyor

Mehmet Akif Bey

Ben ***vuruldum*** o güzel endâma
Etti mahkûm o beni i'dama

Abdülhak Hâmit Bey

Sizi ben görmek istemem durgun
Duruyor karşınızda bir ***vurgun***

Abdülhak Hâmit Bey

Her birisi bir nigâre ***vurgun***
Şimşir gibi dehânı pûr-hûn

Galip Dede

2.282. ÖRMEK

(Garp) İplikleri müntazamân birbirinin altından üstünden geçirmek, dokumak, nesc etmek, yırtık kumaşı veya yıkık duvarı tamir etmek.

Âleme şâh olanın otağı
Görünür ânâ ***örümcek*** âğı

Taşlıcalı Yahya

Ciğerde durmaz akar hûn-i zahm-ı tîr-i nigâr
Örümcek ağıdır üstünde sanki cism-i nizâr

Nev'î

SONUÇ

Tez çalışmamızda Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Büyük Türk Lügatı* adlı eserin birinci cildinde yer alan elif harfiyle başlayan kelimelerle ilgili şiirlere yer verilmiştir. Çalışmamızda elif harfiyle başlayan kelimelerin anlamları ve lügatta yer alan kısa açıklamaları verildikten sonra Osmanlı (Garp) sahasına yönelik verilen şiirler Latin harflerine aktarılmış ve ulaşılabildiğimiz kadar asıl kaynaklarına ulaşılarak dipnotları verilmiştir.

Yaptığımız çalışmada Hüseyin Kâzım Kadri'nin eserinde belirttiği şairlerin eserlerine ulaştığımızda aslıyla aynı olduğu, bazılarında çok az farklılıkların bulunduğunu gördük. Ayrıca eserde Hüseyin Kâzım Kadri'nin kaynağını tespit edemediği şiirler için soru işareti koyduğu görülmüş olup bu durum da Hüseyin Kâzım Kadri'nin eserinde kaynak gösterme hususunda ne kadar titiz davrandığının bir göstergesidir. Ayrıca *Büyük Türk Lügatı* Türk Edebiyatında birçok şaire yer vermesi hatta isimleri duyulmayan şairlere yer vermesi eserin zenginliğini göstermektedir.

Hüseyin Kâzım Kadri'nin uzun yıllarını vererek hazırlamış olduğu *Büyük Türk Lügatı* tüm yönleriyle dilimiz, kültürümüz ve edebiyatımız açısından büyük bir önem taşımaktadır. Türklerin İslamı kabulünden yazarın ulaşdığı döneme kadar geçen zaman içinde ve geniş bir yelpazede gerek manzum gerekse mensur eserlere, atasözlerine, Kur'an ayetlerine, hadislere yer vermesi telmih ve iktibaslarda bulunması bu sahada çalışacaklar için büyük bir hazine niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Paşa, *Divân* (Haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Bâkî, *Divân* (Haz. Sebahattin Küçük), TDK Yayınları, Ankara 2011.

Beyzâdeoğlu, Süreyya Ali, *Sünbülzâde Vehbî,* Şûle Yayınları, İstanbul 2000.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara 1998.

Doğan, Muhammet Nur, *Fatih Divânı ve Şerhi,* Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2007.

Ercilasun, Bilge, *Ziya Paşa,* Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahât* (Haz. A.Vahap Akkaş), Beyân Yayınları, İstanbul 2007.

Fuzûlî, *Divân* (Haz. İsmail Parlatır), Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

-------------, *Leylâ vü Mecnûn,* (Haz. Hüseyin Ayan), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

Hayâlî, *Divân* (Haz. Rekin Ertem), Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

Helâkî, *Divân* (Haz. Mehmet Çavuşoğlu), İst. Edb. Fak. Yay., İstanbul 1982.

Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgatı,* C. I, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

Albayrak Nurettin, "Hüseyin Kâzım Kadri Mad"*., İslâm Ansiklopedisi,* C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998.

Kabacalı, Alpay, *Şâir Eşref Hayatı, Sanatı, Eserleri,* Özgür Yayınları, İstanbul 1988.

Kanûnî Sultan Süleyman, *Muhibbî Divânı* (Haz. Coşkun Ak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Nâmık Kemâl'in Şiirleri,* Edebiyat Yayınevi, Ankara 1966.

Leylâ Hanım, *Divân* (Haz. Mehmet Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

Lûtfî, *Divân* (Haz. İsmail Hikmet Ertaylan), İst. Ünv. Edb, Fak. Yay., İstanbul 1960.

Nâbî, *Divân* (Haz. Ali Fuat Bilkan), Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Nâilî, *Divân* (Haz. Haluk İpekten), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Nedim, *Divân* (Haz. Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Nef'î, *Divân* (Haz. Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Necatî Bey, *Divân* (Haz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

Nesîmî, *Divân* (Haz. Hüseyin Ayan), TDK Yayınları, Ankara 2002.

Neşâtî, *Divân* (Haz. İsmail Ünver), Kültlür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

Nev'î, *Divân* (Haz. M. Necat Sefercioğlu), Kültlür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Niyâzî-i Mısrî, *Divân* (Haz. Kenan Erdoğan), Akçağ Yayınları, Ankara 2008.

Öbek, Ali İhsan, *Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası Büyük Türk Lügatı, Türkçe'nin Tarihi ve Edebiyatı Sempozyomu,* Türkçe'nin Öğrencileri (Haz.), İstanbul 2009.

Parlatır, İsmail, *Şinâsî Bütün Eserleri,* Ekin Kitabevi, Ankara 2005.

Sâbit, *Divân* (Haz. Turgut Karacan), Cumhuriyet Ünv. Yay., Sivas 1991.

Saray, Mehmet, *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği,* Nesil Matbaacılık, İstanbul 1993.

Şâhî, *Divân* (Haz. Filiz Kılıç), Kültür Turizm ve Bakanlığı Yay., Ankara 2003.

Şevki, *Hüseyin Kâzım Bey,* Ebüzziya Matbaası, İstanbul 1935.

Şeyh Galip, *Divân* (Haz. Naci Okçu), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011.

Şeyhülislâm Yahya Efendi, *Divân* (Haz. Rekin Ertem), Akçağ Yay., Ankara 1995.

Tarhan, Abdülhak Hâmit, *Bütün Şiirleri1-2* (Haz. İnci Enginün), Dergâh Yay., İstanbul 1982.

Yahya Bey, Divân, (Haz. Mehmet Çavuşoğlu), İst. Ünv. Edb. Fak. Yay., İstanbul 1977.

Yıldıztaş, Ahmet, *Hüseyin Kâzım Kadri'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri* (Yüksek Lisans Seminer Çalışması), Erzurum 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Arif GÜRGEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum/Çat-01/01/1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Doktora	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurum	Erzurum Denetimli Serbestlik Müd.
İletişim	
E-Posta Adresi	arifgurgen25@hotmail.com